

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AYKO

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA VE METOD

CAVİT ORHAN TÜTENGİL

AYKO YAYINLARI : 3

BİLİM DİZİSİ : 1

Cavit Orhan TÜTENGİL/SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA VE METOD / Kapak Düzeni : PANO GRAFİK / Dizgi Baskı : KARDEŞLER BASİMEVİ / Kapak Baskı : ÖZKUR OFSET / Cilt: BOĞAZİÇİ MÜCELLİTHANESİ / Ekim 1981 İSTANBUL / S. S. ANKARA YAYIN ÜRETİM KOOPERATİFİ Çankırı Cd. Meydan Han No. /508 ANKARA.

Cavit Orhan TÜTENGİL

Sosyoloji Profesörü

SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA VE METOD

5. Baskı

**KARDEŐİM AYHAN TÖTENGİL'İN
AZİZ ANISINA**

Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod kitabının 1969'dan bu yana 5. baskısı ile okurlarına ulaşması, ülkemizde bilimsel araştırmalara ve toplumsal bilimlerde yöntem konusu duyulan ilgiyi göstermesi bakımından sevindiricidir. Kitabın okurlarca aranması aynı zamanda, insanlığa ve bilime düşman karanlık güçlerin sıktırdığı kurşunlarla aramızdan ayrılan Tütengil'in öldürülemeyeceğini, düşünceleri ve yapıtlarıyla yaşayacağını bir kez daha kanıtlamaktadır.

Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod'un bazı yüksek öğretim kurumlarında ders kitabı olarak okutulması yüzünden talep edilmesi karşısında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayınları arasında yeniden basılması söz konusu olmuş, ancak, bazı maddi ve teknik olanaksızlıklar öne sürülerek bu basım gerçekleştirilememiştir. Bu durum, asal işlevleri arasında bilimsel araştırmalar yapmak ve yayınlamak olan üniversitelerin olanaksızlıklarını sergilediği için üzücüdür.

Kitabın beşinci basımını gerçekleştiren **AYKO** mensuplarına ve tüm emeği geçenlere teşekkürü borç biliriz.

Şükriye Tütengil
Eylül 1981

**Dünyamızı
güzelleştirmeye
bakalım - Can
dostların
ölümünden sonra
Yaşamının bedeli
dünyamızı
güzelleştirme
doğrultusundaki
çabalardadır.**

**Cavit Orhan
Tütengil**

DÖRDÜNCÜ BASKI İÇİN

1969, 1971 ve 1975 yıllarında yapılan basımlarından sonra, şimdi de kitabımızın «yeniden gözden geçirilmiş dördüncü baskısını» sunuyoruz. Üçüncü baskısı sırasında adı bir harf boyu büyüyen kitabımızın, bu baskısında da metni yeni yayınlar ve örneklerle genişletilmiştir. İkinci baskıda yer alan «Önsöz»ü, bu basımda da koruduk.

Süregelen yayınlar 1978 nisan ortalarına değin izlendi. Kitabın yapısında herhangi bir değişiklik yapılmadı. Araştırma ve incelemeye okuyucu da ilgi uyandırmak, araştırmaya ilişkin örnek ve kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırmak için de yeni bibliyografya künyeleri titizlikle belirtildi. Bu biçimiyle «Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod»un öğrencilerimiz kadar, araştırma ve yöntem konularına ilgi duyan aydınlarımıza da yararlı olacağını umuyoruz.

Kitabımızın dördüncü kez yayımlanmasına karar veren İktisat Fakültesi Yönetim Kuruluna, özenle düzenlenip basılmasına emeği geçen İstanbul Matbaası ilgililerine teşekkür borçluyum.

Levent, 27 Nisan 1978

Cavit Orhan Tütengil

Ö N S Ö Z

İlk baskısı 1969 yılında yayımlanan bu kitabımız, üniversite dışı çevrelerin de gösterdiği yakın ilgi nedeniyle, kısa sürede tükenmişti. Yeni istekleri karşılamak üzere «genişletilmiş ikinci baskı»sını okuyuculara sunarken yeni yayınlarla ve araştırmalarla bu baskıyı zamanın yürüyüşüne uydurmaya çalıştık. Yeni bir «Önsöz» yazmak yerine de, ilk baskının önsözünü onarıp yenilemek yolunu tuttuk.

«Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod» adını taşıyan bu çalışmamız bir «Giriş» ile dört «Bölüm»den ve «Ekler»den meydana gelmiştir. Metodoloji konusunda Türkiye’de yapılan yayınlarda «kaynaklar»ın ve çeşitli metodlarla yapılan araştırmaların ihmal edildiğini görerek bunlara öncelik verilmesi gerektiğini duyuyorduk. Araştırmaya ilgi duyan çevrelerin de bir ihtiyacını karşılayacağını umarak bu kitabı hazırladık.

Küçük hacimli bu kitabın özellikleri arasında şunları sayabiliriz:

- 1) Dilimizde mevcut temel kaynaklar ve başvurma kitapları sistemli bir hale konularak tanıtılmıştır. Bu tanıtma sırasında, dikkate değer bulduğumuz örnekler de verilmiştir.*
- 2) Kültür tarihimizin özelliğinden doğan «üç kitap çeşidi»ne ve bunları tanımamızı mümkün kılan katalog ve bibliyografyalara okuyucunun dikkati çekilmiştir.*
- 3) Metodoloji terimlerinin Türkçelerinin yanı sıra eski karşılıkları ve Fransızcaları da bir arada gösterilmiş-*

tir. Bununla güttüğümüz amaç, Türkçe terimlerden yana olmakla birlikte, anlaşılmasını ve öğrenilmesini kolaylaştırmak ve öteki terimlere de yer verilmesi gereğini duymamızdır.

- 4) Kitabın kendisi, öne sürülen görüşlerin ve dikkat çekilen noktaların bir uygulaması olarak da ortaya konulmak istenmiştir. Bu pedagojik amaçladır ki, kitap künyelerinde olduğu gibi, değişik tutumlara da yer verilmiştir.
- 5) Gerek «Seçme Metodoloji Bibliyografyası»nı verirken, gerek ele alınan her yöntemle Türkiye’de yapılmış olan araştırmalardan örnekler gösterirken güdülen amaç, istedikleri konularda derinleşmek isteyenlere yardımcı olmaktır. Böylece, araştırma yapacak olanlar, diledikleri yöntemle ilgili teorik bilgiler kadar bu yöntemle yapılmış araştırmaları da kolaylıkla bulabileceklerdir.

Özelliklerine işaret ettiğimiz kitabın bazı noksanları da yok değildir. Yazma ve eski harfli basma eserlerle ilgili olan kataloglar dışında çeşitli kütüphanelerle ilgili kataloglara, okuyucunun dikkatini dağıtmamak endişesiyle, yer verilmemiştir. «T.B.M.M. Kütüphanesi Fihristi» (Ankara 1931, 1934, 1941 ve İstanbul 1945), M. Orhan Durusoy’un üç cilt halinde tertiplediği «İstanbul Belediye Kütüphanesi Alfabetik Katalogu» (İstanbul 1953-1954) veya «Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü Kütüphanesi (Rehber)» (Ankara 1965, Hazırlayanlar: G. Tekalp - B. Savcı) gibi katalogların kitaplıkları ayağımıza getirdiğini hatırlatmalıyız. Kitabın başka bir noksanı da «Yöntem Konusunda Genel Görüşler» adını taşıyan bölümde üzerinde durulan feylesof veya sosyologların teorik düşüncelerine kısaca yer verilmesidir. Bu tutumu, metodoloji kitaplarında genellikle ihmal edildiğini söylediğimiz konulara daha çok yer vermek isteğine yormak uygun olur.

Kitabın ilk baskısına esas olan metni okuyarak bazı noktalara dikkatimi çeken M. Türker Acaroğlu'ya, çalışmalarımı kolaylaştıran Beyazıt Devlet Kütüphanesi personeline teşekkürlerimi sunmak isterim.

Bu kitap, genç aydınlarımızın Türkiye gerçeklerine bilim yolu ile yaklaşımlarında ve çeşitli yurt konularında araştırma yapmalarında yararlı olabilirse amacına fazlasıyla ulaşmış bulunacaktır.

Levent, Ekim 1971

Dr. C. O. Tütengil

Kısaltmalar*

A.Ü.	Ankara Üniversitesi
b.	basım, baskı
bk.	{ Bakınız
Bk.	
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
İ.T.Ü.	İstanbul Teknik Üniversitesi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
M.A.	Metropolitan Area
P.U.F.	Presses Universitaires de France
s.	sayfa
S.	Sayı
SBFD	Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
S.S.Y.B.	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı
T.H. ve İ.A.D.	Türkiye Harsi ve İktisadi Araştırmalar Derneği
ts.	tarihsiz

* Uluslararası kuruluş adlarından başlayarak pek çok «kısaltma» günümüzde öğretim, basın ve yayın alanlarında kullanılmaktadır. Özel sözlüklere konu teşkil edecek kadar çoğalmış bulunan kısaltmalar için A harfinde 2035 kısaltmaya yer veren önemli bir başlangıç çalışması için bk.

Kısaltmalar Lûgatı

İsmail Hakkı Tevfik [OKDAY]

İstanbul 1932.

Ayrıca uluslararası kuruluşlar için şu kılavuz görülebilir:

Kısa Adlarına Göre Başlıca Milletlerarası Kuruluşlar Rehberi

İhsan Arıkan

Ankara 1971, genişletilmiş 2. b.

BÖLÜMLER

Giriş

I

Temel Kaynaklar ve Başvurma Kitapları

II

Yöntem Konusunda Genel Görüşler

III

Başlıca Yöntemler ve Araştırma Örnekleri

IV

Araştırmanın Yürütülmesi ve Yazılması

V

Ekler

Dizinler

G İ R İ Ő

Bazı yüksek öğretim kurumlarımızda başlı başına bir dersin konusu olan «Metodoloji» bahislerinin değişik açılardan ve öğretimin amacına uygun olarak işlendiği görölmektedir. Bu arada, teorik yanlara ağırlık verilmesinin, ortaklaşa bir özellik olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Yine, ortaklaşa olduğunu söyleyebileceğimiz bir başka özellik de bizim kaynaklarımızın ve çeşitli metodlarla Türkiye’de yapılmış olan araştırmaların bu öğretim sırasında ihmal edilmekte oluşudur. Bu durumu gözönünde tutarak, ihmal edildiğini söylediğimiz yanları ön plana çıkaran ve teoriye kısaca yer veren bir çalışmaya girmek bize gerekli göründü. Araştırma örneklerine de yer vererek, bir araştırmacı için lüzumlu ön-bilgileri, ayrıntılarına girmeden, küçük bir hacim içinde, konuya ilgi duyanlara vermek istedik. Böylece, elinizdeki kitap meydana gelmiş oldu.

Latince «methodus» kelimesinden gelen ve birçok dillerde kullanılan «metod» kelimesi dilimizde önce «usul» kelimesiyle karşılanmıştır. Bugün «metod» kelimesinin yanı sıra «yöntem» kelimesi de kullanılmaktadır. Metod konusunu, teorisini ve uygulamalarını ele alan bir bilim dalı olarak «Metodoloji» dilimizde bir aralık «Usuliyat» biçiminde yer bulmuş, sonraları ise, başlıca dillerde kullanıldığı gibi, «Metodoloji» ve onun yanı sıra «Yöntembilim» yaygınlık kazanmıştır.

Araştırmanın önem kazanmasının metodoloji konularına duyulan ilgiyi dar çevrelerden daha geniş alanlara yaydığı görölmektedir. Üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin

yanı sıra çeşitli devlet kuruluşları, meslek örgütleri, büyük işyerleri ve tesisler (fondations) kendi alanlarında araştırmalar yapmaktadır. Devlet kesiminde ve özel kesimde araştırmaya önem veren başlıca kuruluşlar arasında Üniversiteler, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı, sendikalar ve dernekler, bankalar, büyük işletmeler vb. sayılabilir.

ÜNİVERSİTE ve ARAŞTIRMA

Bizim bakımımızdan önemli olan iki konu, üniversitelerin araştırma görevi ile, araştırma için gerekli saydığımız özgür düşünce ortamıdır. 1973 tarihli ve 1750 sayılı «*Üniversiteler Konunu*»nun 2. maddesinde üniversitenin tanımı yapılırken araştırmaya da önemli bir yer verildiği görülür: «*Üniversiteler... özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek bilim, araştırma, öğretim ve yayım birlikleridir*». Görüldüğü gibi, üniversitelerin başlıca özellikleri arasında *araştırma* niteliği de bulunmaktadır. «*Üniversitenin görevleri*»ni açıklayan 3. maddenin ç, d ve e fıkraları da *inceleme ve araştırma*ya yer vermektedir:

«ç) Memleketi ilgilendirenler başta olmak üzere, bütün bilimsel ve teknik sorunları çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalarda bulunmak, bu çalışmalarla ilgili millî bilim ve araştırma kurumları ile yabancı veya uluslararası benzer kurumlarla işbirliği yapmak;

d) Memleketin türlü yönden ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları Hükümetle ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve araştırma konusu yaparak sonuçlarını toplumun faydalanmasına sunmak ve Hükümetçe Millî Eğitim Bakanının aracılığı ile istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşüncelerini bildirmek;

e) Araştırma ve incelemelerin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayınları yapmak».

Üzerinde durduğumuz maddeler¹, üniversitelerin araştırma görevleri konusunda bizi şu sonuçlara götürmektedir.

1) Üniversitelerin başlıca özelliklerinden biri de *araştırma birlikleri* olmalarıdır.

2) Üniversiteler araştırma görevlerini yerine getirirken ulusal, yabancı ya da uluslararası benzer kurumlarla işbirliği yaparlar.

3) Hükümetçe istenecek inceleme ve araştırmaları yerine getirirler.

4) Araştırma ve inceleme sonuçlarını gösteren yayımlar yapmak da üniversitelerin görevleri arasındadır.

ANAYASA ve ARAŞTIRMA

Her türlü araştırma, özgür düşünce ortamını zorunlu kılar. Gerçeklere yönelmek, objektif metodlarla yapılan inceleme ve araştırma sonuçlarını kamuoyuna açıklamak ancak özgürlük ortamı içinde mümkündür. Bunun içindir ki T. C. *Anayasası* «Kişinin Hakları ve Ödevleri» konusunu ele aldığı «İkinci Bölüm»de «*araştırma hakkı*»na da yer vermiştir. Kenar başlığı «Bilim ve sanat hürriyeti» olan 21. maddenin ilk cümlesi şöyledir: «Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir²». Anayasa'nın değişikliğe uğrayan «Üniversiteler» başlıklı 120. maddesinde de «Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları, serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler» fıkrası yer almaktadır.^{3a} Görüldüğü gibi, T. C. *Anayasası* genellikle ele aldığı «araştırma hakkı»nın yanı sıra, Üniversite mensuplarının «serbestçe araştırma ve yayında bulunma» yetkisini sağlamlaştırmaktadır.

Demokratik bir ülkede araştırma konularına sınır çizile-

1) Bk. *Üniversite Personel (1785) ve Üniversiteler (1750) Kanunu*, İstanbul 1973, s. 17-18, (Edebiyat Fakültesi Matbaası Döner Sermaye Müessesesi Yayını).

2) Bk. *T.C. Gerekçeli Anayasa*, İstanbul 1968, s. 33, (May Yayını).

3a T.C. Resmi Gazete, S. 13964, s. 3, (22 Eylül 1971).

meeyeceği gibi, araştırma sonuçlarının gizli tutulması da dūřünülemez. Fakat, araştırmalarda hareket noktası olan varsayımlarla (farziye) kullanılan yöntemler elbette tartışılabilir.

Türkiye’de başta üniversiteler, onlara bağlı enstitüler olmak üzere, resmî ve özel kuruluşlar, çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Bu kuruluşları ve günümüze değin yapmış oldukları araştırmalarla yayınları topluca tanıtan kitaplar arasında şunları sayabiliriz:

İktisat Fakóltesi İçtimaiyat Enstitüsü Hakkında Kuruluşunun XX. ci Yılı Münasebetile Rapor. (1934-1954).

İstanbul 1955, (İ. Ü. İktisat Fakóltesi İçtimaiyat Enstitüsü Yayını).

Türkiye’de İktisadi Araştırma Kuruluşları

Derleyen : Dr. Muhlis Ete

Ankara 1965 (Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını).

Türkiye Ekonomi Kurumunun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış

A. S. İloğlu

Ankara 1974.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Yayın Kataloğu 1960-1973

Derleyen: İbrahim Algöl

Ankara 1974 (T. C. Başbakanlık DPT Yayını).

Türk Üniversitelerinde Yapılan Araştırmalar (1970-1971 ve 1971-1972)

Ankara 1975, (T. C. Başbakanlık DPT Yayını).

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Araştırma ve İncelemeler Bibliyografyası 1965-1975

Derleyen: Hüsniye Doğan

Ankara 1976, (A. Ü. Eğitim Fakóltesi Yayını).

Türk incelemeleri yapan uluslararası kuruluşlarla yayınlarını tanıtan bir «kılavuz» kitabı da öncekilere ekleyebiliriz:

Türk İncelemeleri Yapan Kuruluşlar

İsmail Soysal ve Mihin Eren

Ankara 1977, (Türk Tarih Kurumu Yayını).

KALKINMA PLANLARI ve ARAŞTIRMA

Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da «araştırma» konusunun ele alındığı görülür. «Birinci Beş Yıl»lık Plan'ın «Araştırma» başlıklı bölümünde (s. 463-467) «insan zekâ ve idrakinin yeni gerçeklere ve yarışlara ulaşma çabası» olarak nitelenen araştırmanın «endüstriyel, teknolojik, iktisadi ve sosyal konularda gelişmeyi destekleyen ve hızlandıran en önemli unsurlardan» biri olduğuna işaret edilmiştir.

1961 yılında kamu sektöründeki araştırma personelinin, yardımcı personelle birlikte 1914, devlet sektöründe araştırma giderlerinin 120 milyon lira olduğu belirtilen Birinci Beş Yıllık Plan'da (araştırma giderlerinin 27.1 milyonu sosyal bilimler araştırmalarına harcanmıştır) ayrıca 1963-1967 dönemindeki araştırma personeli ihtiyacı toplamı 3330 olarak hesap edilmektedir. «Türkiye'de araştırmanın yeri ve değeri»nin «buna en fazla ihtiyaç duyulan çevrelerde dahi» gerektiği kadar anlaşılmadığından yakınılmakta, «ele alınacak en önemli mesele»nin araştırmanın örgütlenmesi ve araştırma personeli yetiştirilmesi olduğu belirtilmektedir.

İkinci Beş Yıllık Plan'ın «Bilim ve Araştırma» başlıklı bölümünde ise, (s. 197-201) «Gelişen ekonomide ve sosyal yapıda, devamlı olarak ortaya çıkan yeni sorunlara çözüm yolu bulunması için; entellektüel disipline, temel prensipler bilgisine ve teknik bilgiye dayanan eğitim görmüş ilim adamlarına ve araştırmacılara ihtiyaç vardır» denilmektedir. Başka ülkelerle yapılan kıyaslamalara göre, gayrisafi milli hasılanın % 3'e kadarı çeşitli ülkelerde araştırma ve geliştirme alanlarına ayrılırken, Türkiye'de bu miktar % 0.4 civarındadır. Öte yandan, araştırma ve geliştirme elemanlarının tüm nüfusa oranı çeşitli ülkelerde % 0.6'ya yükselirken bu oran

1964 yılında Türkiye’de % 0.012 civarında idi.

● Olumlu bir çalışma olarak 1963 yılında «Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu»nun çalışmaya başladığını kaydetmek gerekir. «Müsbet bilimlerde temel ve uygulamalı araştırmaları geliştirmek, desteklemek ve düzenlemek» amacıyla kurulan «TBTA», araştırma bakımından bir eksikliği de yetesiye ortaya çıkarmıştır. Bu eksiklik, sosyal bilimler alanında da benzer bir kurumu duyulan gereksinimdir. Ne var ki, «Türkiye’nin iktisadi ve sosyal yapısıyla ilgili araştırmaları geliştirip düzenleyecek (İktisadi ve Sosyal Araştırma Enstitüsü) Birinci Beş Yıllık Plan döneminde kurulamamıştır».* (s. 198).

İkinci Beş Yıllık Plan döneminde (1968-1972) gayrisafi milli hasıladan toplam araştırma harcamalarına ayrılacak miktarın % 0.6’ya ve araştırmacı sayısının da 5.000’e çıkarılması öngörülmektedir. Bu arada, «İlköğretimden itibaren bütün eğitim kademelerinin öğretim programlarında, öğrencilerin araştırma kabiliyetlerini geliştirecek ve öğrencilere bilim alanındaki gelişmelerin öğretilmesini sağlayacak değişiklikler yapılacaktır». (s. 202).

● «Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu»ndan sonra 1966 yılında da bu Kuruma bağlı olarak «Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi» (TÜRDOK) kurulmuştur. Merkez’in amacı, «Kurumun çalışma alanına giren konularda bilim adamları, araştırmacılar ve sanayicilerin her türlü bilgi ve doküman ihtiyacını» gidermektir.

*) Unesco Türkiye Millî Komisyonu’nun, «Ülkemizin İnsan ve toplum konularında her çeşit inceleme ve araştırmalar yapmak amacı ile» Türkiye İnsan ve Toplum Araştırmaları Kurumu’nun kurulması için bir tasarı hazırladığı bilinmektedir. Bk. Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu Raporu, Ankara 1971, s. 74 - 76.

Sosyal bilimler araştırmalarının TBTA bünyesi içinde örgütlenmesini önerenler de vardır. Bk. A. Tuğaç, Sosyal Bilimler Araştırmalarının ve Bilgi Akımının Örgütlenmesi, Ankara 1977, s. 14, (DPT Yayını).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın «Bilim, Araştırma ve Geliştirme» başlıklı bölümünde (s. 685-690) yer alan bir eleştiri Türkiye için de geçerlidir: «Gelişmekte olan ülkelerde geleneksel sanayi yapısına ve üretim biçimlerine bağlı kalmakta, araştırma ve geliştirme çabaları genellikle akademik seviyede kalmakta, teknolojik gelişmelerin uygulamaya aktarılması güç veya olanak dışı kalmaktadır». Yapılan değerlendirmeler şu noktalarda toplanabilir:

● «Bilimsel ve teknik bilgi birikimi ve bilgi akımının sağlanması konusundaki çabalar gelişen ihtiyaçlara oranla sınırlı kalmaktadır. Üniversiteler ve diğer kuruluşlardaki ihtisas kitaplıkları arasında işbirliği ve haberleşme gelişmemekte, kaynak israfına yol açılmaktadır».

● «Sosyal bilimler dışı alanlardaki araştırmacı sayısı 5.750 dolaylarındadır. Bu araştırmacılardan yüzde 10'u temel bilimler, yüzde 38'i tıp, yüzde 26'sı tarım, yüzde 22'si mühendislik ve yüzde 3'ü diğer alanlarda çalışmaktadır. Sayısı 1.700 dolaylarında olan sosyal bilimlerdeki araştırmacıların yüzde 66'sı üniversite ve yüksek okullarda, yüzde 28'i kamu kuruluşlarında ve yüzde 6'sı özel kuruluşlarda bulunmaktadır».

● «Teknik ve araştırmacı insangücü ihtiyacını karşılamak için 1963-1971 döneminde, öngörülenin ancak % 19.7'si olan 1.181 öğrenci, lisans üstü öğretim için yurt dışına gönderilebilmiştir. Öte yandan, «1960-1961 döneminde lisans üstü öğrenci sayısının toplam öğrenci sayısına oranı 0.6 iken, bu oran 1969-1970 döneminde 1.8'e yükselmiştir».

● «Eldeki verilere dayalı olarak yapılan çalışmalar sonucu kamu sektöründeki araştırma-geliştirme harcamalarının GSMH'ya oranının 1964 yılında binde 4.1 iken 1969 yılında binde 3.6'ya, 1970 yılında ise binde 3.5'e düştüğü görülmektedir».

● «Yüksek nitelikli insangücünün yurt dışına göçü konusu önemini korumaktadır... Çeşitli nedenlerle gelişmiş ülke-

lere her yıl ortalama 375 Türk bilim adamı ve yüksek nitelikli eleman göç etmektedir. (1962-1967 ortalaması). Göç eden elemanların yüzde 51.1'i tıp, yüzde 40'ı mühendislik, yüzde 5.5'i tabii bilimler ve yüzde 3'ü sosyal bilimler alanlarındadır».

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda «Elektronik Bilgi İşlem Makinaları» konusuna da değinilerek 1971 yılı sonunda sayıları 78'e ulaşan bilgi işlem makinaları sistemi için, 1970 yılı içinde işletme ve kira giderleri için «33 milyon TL. döviz karşılığı olmak üzere 112 milyon 800 bin TL.» ve şimdiye değin satın alınanlara da «22 milyon 600 bin TL. döviz karşılığı olmak üzere 69 milyon 200 bin TL. ödenmiştir.» Ne var ki, «Mevcut 78 sistemin kullanılmayarak boş kalan kapasiteleri, vardiya kullanım esasına göre, yüzde 60.7 olarak tespit edilmiştir».

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Plan döneminde ve uzun dönemde tasarlanan gelişme yönüne ilişkin ilkelerden üçü dikkati çekmektedir:

● «Araştırma ortamının yaratılması için gerekli şartlar hazırlanacak, araştırma fikrinin yaygınlaştırılması ve bilimsel etkenliği özendirmek amacıyla uygun bir yayın ve ödülleme sistemi geliştirilecek, var olanlar desteklenecektir».

● «Araştırma yapan kuruluşlar arasında ve bunlarla uygulama birimleri arasında karşılıklı bir ilişki sağlanarak, araştırma sonuçlarının uygulamaya aktarılmasına, sanayi ve uygulamanın sorunlarının ise araştırma çevrelerine duyurulmasına ağırlık verilecektir».

● «Bilimsel ve teknolojik alanda dünyadaki gelişmeleri izlemek, bilim sınırlarını genişletmek ve bilim adamlarının en yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeleri yerinde incelemelerini sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğine önem verilecektir». (s. 688).

Görüldüğü gibi, araştırma açısından gerçek durumumu-

zu sergileyen Kalkınma Planları henüz işin başında olduğumuzu belgelemektedir.

● Kısaca «TİTAK» diye adlandırılan ve «Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu»na benzer bir görevi sosyal bilimler alanında üstlenmeye hazırlanan «Türkiye İnsan ve Toplum Araştırmaları Kurumu»na ilişkin «gerekçe»de şu görüşlere yer verilmektedir: «Özellikle bizim toplumumuz gibi kalkınma çabasında olan toplumlarda gerek ekonomik, gerek sosyal kalkınma açısından fen ve teknik bilim alanlarında olduğu kadar beşerî ve toplumsal bilim alanlarındaki araştırmalara da şiddetle ihtiyaç vardır. Kalkınmanın gerçekleşmesi için toplumun sosyal, ekonomik, kültürel yönlerinin ve beşerî yeteneklerinin anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde araştırmanın büyük payı olacaktır. Başarılı kalkınma ancak bu yolla gerçekleştirilebilir... Sorunlarımızı, çözüm yollarını, öncelikleri yabancı uzmanlardan değil, kendi araştırmacılarımızdan öğrenmek esastır. Bunun için de her türlü dogmatizmi bir yana iterek aklın kılavuzluğunda gerçeklerimizi araştırmak gerekir. Sorunlara doğru ve güvenilir çözüm getirmenin başka bir seçeneği de yoktur» denilmektedir. Bk. *Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yönetim Kurulu Raporu*, Ankara 1975, s. 137-138.

ARAŞTIRMACI İHTİYACI

Araştırmanın önem kazanması ve geniş alanlarda kullanılması Türkiye’de de «araştırmacı ihtiyacı»nı ortaya çıkarmıştır. Bunun için her ne kadar belli bir formasyon gerekli ise de araştırmacı, araştırma ortamı içinde yetişir. Bir örneğini «Türk Harb-İş Federasyonu»nun bir yayınında gördüğümüz gibi (*Araştırma Temel Bilgileri*, Ankara 1967) duyulan bir ihtiyacın öğrenmeye yönelmesi sevindirici bir işarettir ve üniversite çevrelerinin de bu ihtiyacın karşılanmasında yeni görevler yüklenmesi beklenir.

«TB TAK» tarafından girişilen envanter çalışmaları, araştırıcıların yanısıra araştırma kurum ve birimleri konularında da durumu, sorunları renmemize olanak hazırlamaktadır 1967 yılında saptanan 5856 araştırıcıdan % 37'sinin yanıtladığı anket formlarına göre 2.194 araştırıcının çalışmaları kesimlere göre dağılımı şöyledir:

1 659	ğretim kesimi
497	Kamu kesimi
38	Sanayi kesimi

2 194	T o p l a m
-------	-------------

Türkiye'nin araştırma olanaklarını ele alan yeni bir araştırmada konu, toplumsal alanlar açısından ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir:

Sosyal Alanlarda Türkiye'nin Araştırma Potansiyeli ve Sorunları

İbrahim Yurt ve Hüseyin T. Sevil

Ankara 1974, (DPT Yayını).

Öte yandan, «Bilim Politikası nitesi»nin kılavuz niteliğinde iki kitabı yayımlanmış bulunmaktadır:

- *Araştırma Kurum ve Bilimleri Rehberi (Kamu Kesimi)*
Hazırlayan: Nurdoğan Dizdaroğlu
Ankara 1973, (TB TAK Bilim Politikası nitesi Yayını).
- *Araştırma Kurum ve Birimleri Rehberi. (niversite Kesimi)*
Hazırlayan: Nurdoğan Dizdaroğlu
Ankara 1974, (TB TAK Bilim Politikası nitesi Yayını).

Bu rehberlerden ilki, «kamu sektöründe, müsbet bilimler alanında temel ve uygulamalı araştırma yapan kurum ve birimleri 1972 sonu itibariyle tanıtmaktadır... Anket-izleme yolu ile yapılan çalışmada cevap oranı % 90'dır». Üniversite kesimini ele alan ikinci rehber ise, «Ekim 1972-Ocak 1974

tarikhlerinde toplanan bilgileri kapsamaktadır. Rehberin hazırlanışında başvuru kuruluşlardan % 98'i anketi cevaplandırmıştır».

Türkiye'deki araştırma giderlerinin başka ülkelerle kıyaslanması duruma daha çok aydınlık getirebilir:

Ülkeler	1962'de %	1964'de %	1967'de %
ABD	3.6	3.5	—
Çekoslovakya	—	—	3.6
İngiltere	2.2	2.5	—
Hollanda	1.8	—	2.2
Fransa	1.5	1.7	2.1
B. Almanya	1.3	1.5	1.9
Bulgaristan	—	—	1.3
Belçika	1.0	1.2	—
Türkiye	0.4	0.4	0.4

Kaynak: Amme İdaresi Dergisi, C. VI, S. 1, s. 59, (Mart 1973).

«Araştırma Ortamının Türkiye'deki Durumunu» inceleyen bir araştırmada varılan sonuçlar daha bir süre geçerliğini koruyacak görünmektedir:

● Planlama döneminin başlangıcından bu yana millî gelirden araştırma harcamalarına ayrılan para oranı değişmemiştir.

● Özel kesim araştırma alanına az yatırım (% 2) yapmaktadır.

● «Araştırmacı» kavramının bir tanımı yapılmadığından araştırmacı sayısı, araştırmacı ihtiyacı ve bunların bilim alanlarına dağılımı konularında kaba tahminlerden öteye gidilememektedir.

● Araştırmacılar, maddî ve manevî yönden özendirilmediklerinden, araştırma sonuçlarını yayma ve duyurma olanakları sağlanmadığından, yönetici ve karar verme yetkisine sahip kişilerin araştırma sonuçlarından yeteri kadar yararlanamadıklarından yakınmaktadırlar (A.g.y., s. 71-72).

Bir yandan araştırma konusundaki yayınların yoğunluk kazanması, bir yandan da 1970 yılında Ankara'da düzenlenen bir seminerde* tanık olduğumuz tartışmalar yarın için insana iyimserlik veren işaretlerdir.

● İlgiyi araştırma konusuna çekmek, belli konularda derinleşmek isteyenlere yardımcı olmak amacıyla 1893 - 1978 yıllarını kapsayan seçme bir metodoloji bibliyografyası vermeyi gerekli saydık. Yayınların zaman sırası içerisinde ele alındığı bu seçme bibliyografyada konunun teorik ve pratik yanları bir arada gözönünde tutulmuş ve kitap adları ile yazarları açıklıkla belirtmek için de «künye»ler değişik bir biçimde düzenlenmiştir.

Seçme Metodoloji Bibliyografyası

1. Ulusal Hakkında Nutuk

Descartes - Çev. İbrahim Edhem Mes'ut [Dirvana]
İstanbul 1311 [1893] ve 1928.

2. Tarih İlmine Giriş. Tarih Metodu ve Felsefesi

Prof. E. Bernheim - Çev. Dr. M. Şükrü Akkaya
İstanbul 1936, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

3. Tarih Tetkiklerine Giriş

Ch. V. Langlois ve Ch. Seignobos - Çev. Galip Ataç
İstanbul 1937, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

4. Terbiye ve Öğretimde Metot

H. Hüsnü Cırıtlı
Ankara 1941.

5. İctimaiyat Usulünün Kaideleri

E. Durkheim - Çev. Selmin Evrim
İstanbul 1943.

6. Ailelerin Yaşayış Şartları Hakkında Anket Usulleri

R. M. Woodbory - Çev. Z. Zeybekoğlu
Ankara 1944, (İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını).

*) Seminere sunulan tebliğler ve tartışmalar şu kitapta görülebilir: **Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi**, Ankara 1971, (Hacettepe Üniversitesi Yayını).

7. *Metot Üzerine Konuşma*
Descartes - Çev. Mehmet Karasan
Ankara 1944, Notlu basım 1945, Okul Klasikleri 1947, 1962 ve 1967.
8. *İktisadî Araştırmalarda Usuller Hakkında Beş Konferans*
«Beş yazar»dan çev. Şefik İnan
Ankara 1945, (İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını).
9. *Metodoloji. Birinci Cilt: Başlangıçtan Yirminci Asra Kadar*
Prof. Fındıkoğlu
İstanbul 1945, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
10. *Tarihte Usul*
Prof. Dr. A. Zeki Velidi Togan
İstanbul 1950, [2. b., İstanbul 1969], (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını).
11. *Tecrübi İlimlerde Metoda Dair*
Henri Le Châtelier - Çev. A. Yakalıoğlu
İstanbul 1955.
12. *Araştırma El Kitabı*
Dr. E. Kurnow - Çev. Sadun Aren
Ankara 1956, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
13. *Araştırma ve Tez*
Doç. Dr. A. Mahir Pamukçu ve Doç. Dr. Sabri Dılmen
Ankara 1956, (A. Ü. Veteriner Fakültesi Yayını).
14. *Sosyal Bilimler Metodolojisine Giriş Ders Notları*
H. Hyman - Çev. Arif Payaslıoğlu
Ankara 1957-1958, (Çöğaltma)
15. *İstatistik Usulleri*
Haydar Furgaç
İstanbul 1960, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
16. *Köy Araştırmaları Kılavuzu*
Selâhaddin Demirkan
İstanbul 1960, (T.H. ve İ.A.D. Yayını).
[İlk defa «Köy Nasıl Tetkik Edilmelidir?» adıyla 1942'de

İstanbul'da yayımlanmıştır].

17. *İçtimaiyat. İkinci Cilt: Metodoloji Nazariyeleri*
Fındıkoğlu Z. Fahri
İstanbul 1961, 3. b., (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
18. *Hukuk Metodolojisi Dersleri*
Dr. O. M. Çağıl
İstanbul 1962, 3. b., (İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).
19. *Siyasî İlimlerde Teori ve Metot Hakkında Bazı Genel Düşünceler*
Dr. Necat Erder
Ankara 1962, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
20. *Bilimsel Araştırma El Kitabı*
Dr. Türkçaya Ataöv
Ankara 1962, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
[Yeni baskı, Ankara 1969].
21. *İktisadî İstatistik. (İstatistik Metotlarının İktisada Uygulanışı)*
Henry S. Miller - Çev. U. Korum
Ankara 1962, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.)
22. *Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi*
Prof. C. C. Zimmerman - Çev. Dr. Oğuz Arı
İstanbul 1964, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
23. *Psikolojide Deneylerin Düzenlenmesi ve Analiz Metotları*
B. Toğrol
İstanbul 1964, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını).
24. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metotları*
William J. Goode ve Paul K. Hatt - Çev. Dr. Ruşen Y. Keleş
Ankara 1964, (S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını), [Yeni baskı, Ankara 1973, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını].
25. *Korelasyon Metotları*
B. Toğrol
İstanbul 1966, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını).

26. *Eğitimde Araştırma Metotları*
Dr. Cemal Yıldırım
Ankara 1966, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
27. *Araştırma ve Bilimsel Yayınlarda Temel İlkeler*
Prof. Dr. M. Pamukçu ve Prof. Dr. S. Dilmen
Ankara 1967, [Genişletilmiş 2. b., Ankara 1975].
28. *İstatistik Metotları*
B. ve E. Toğrol
İstanbul 1967, 2. b., (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını).
29. *Bilimsel Sosyal İncelemeler ve Araştırma*
P.V. Young ve C. F. Schmid - Çev.ler: Dr. G. Bingöl ve
Prof. N. İşcil
Ankara 1968, (S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü
Yayını).
30. *Şehirselsel Bölgelerde Sosyal Araştırma El Kitabı*
Derleyen: Philip M. Hauser - Çev. Aydın Macarlıoğlu
Ankara, 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel
Müdürlüğü Yayını).
31. *Eğitimde Araştırmaya Giriş*
J. Francis Rummel - Çev. R. Taşçıoğlu
Ankara 1968, (Millî Eğitim Bakanlığı Meslekî ve Teknik
Öğretim Kitapları).
32. *Kültürlerin İncelenmesi: Saha Çalışması Teknik ve Metodolojisi Üzerine bir İnceleme*
J. W. Bennet - Çev. Fuat Fegan
Ankara 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).
33. *Şehirselsel Bölgelerde Sosyal ve Kültürel Değişmelerin Ölçülmesi*
R. L. Meier - Çev. Refik Hammaş
Ankara 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).
34. *Matematik Ölçme ve Psikofizik*
S. S. Stevens - Çev. Sabri Özbaydar
Ankara 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).
35. *Mahallî Mesken Araştırmaları Nasıl Yapılır ve Bu Araş-*

tırmalardan Nasıl Faydalanılır

Hazırlayan: L. L. Carmichael - Çev. Üzeyir Eren
Ankara 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).

36. Ölçme Tekniklerinin Şehir Planlamasında Doğru ve Hatalı Bir Şekilde Kullanılması

G. Hodge - Çev. Refik Hammaş
Ankara 1969, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).

37. Örneklemeye Metodunun Meskenle İlgili Problemlere Uygulanması

G. Calot - Çev. Elâ Güntekin
Ankara 1969, (İmar ve İskân Bakanlığı Yayını).

38. Türkiye'de Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırmasının Veri Toplama Teknikleri (1968)

T. Çavdar - F. Karadayı - H. Serinken - K. S. Srikantan ve S. Timur
Ankara 1971, (Hacettepe Üniversitesi Yayını).

39. İstatistik ve Araştırma Metotları

Prof. Dr. Kenan Gürtan
İstanbul 1971, 2. b., İstanbul 1974, (İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını).

40. Halk Eğitimi Metotları

«Faaliyetlere Etkili Olarak Katılmak için Uygulanmış Örneklerle Ait El Kitabı»

P. Bergevin - D. Morris - R. M. Smith. Çev. M. Pekgöz
Ankara 1971, (Millî Eğitim Bakanlığı Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını).

41. İktisatçı İçin Matematik ve İstatistik

Gerhard Tintner - Çev. Dr. E. Alkin
İstanbul 1971, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

42. Matematiksel İstatistiğe Giriş

Dr. Uğur Korum
Ankara 1971, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).

43. Piyasa Araştırmasında Bilgi Toplama Metotları

Doç. Dr. Güney Devrez

Ankara 1971, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).

44. İstatistik Metotları ve Uygulamaları

Necati İşcil

Ankara 1973, 6. b.

45. Araştırma El Kitabı 1. Araştırma Raporlarının ve Tezlerin Hazırlanması ve Düzenlenmesi

Oktay Or

İstanbul 1973.

46. Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş

M. Duverger - Çev. Ü. Oskay

Ankara 1973, (Bilgi Yayınevi Yayını).

47. Bilimsel Araştırma Teknikleri

Dr. Saim Kaptan

Ankara 1973.

48. Sosyal Araştırmada Sayısal Anlatım

Hans Zeised - Çev. ler: D. I. Wukovits ve Dr. O. Kumbacıbaşı

Ankara 1974, (Adana İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını).

49. Ders Çalışma ve Başarılı Olma Metodu

Derek Rowntree - Çev. A. Gazioğlu

İstanbul 1974, (Efes Yayınları).

50. İktisadî Olaylara Uygulanan İstatistik Metotları

Prof. Dr. Halûk Cillov

İstanbul 1975, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

51. Regresyon Yöntemleri ve Sorunları

Prof. Dr. Baki Işıkkara

İstanbul 1975, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

52. Ekonometrik Metodlar ve Araştırma

Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay

İstanbul 1975, (İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını).

53. Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi - Kavramlar, İlkeler, Teknikler -

Doç. Dr. Niyazi Karasar

Ankara 1976.

54. *Bilim Yöntemi*

İsmail Beşikçi

İstanbul 1976, (Komal Yayını).

55. *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem*

Prof. Dr. Ruşen Keleş (Derleyen ve yayıma hazırlayan)

Ankara 1976, (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını).

56. *İstatistik Yöntemleri ve Uygulamaları I*

Prof. Dr. Kenan Ural

İstanbul 1976, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

57. *Örnekleme — Yöntemler ve Uygulama —*

Doç. Dr. M. Kemal Yoğurtçugil

İstanbul 1976, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

58. *Pazarlama Araştırmaları (Yöntem ve Teknikler)*

Doç. Dr. Kemal Kurtuluş

İstanbul 1976, (İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını).

59. *İstatistik Analiz Metodları*

Dr. Bilge Akoba Köksal

İstanbul 1977, (Boğaziçi Üniversitesi Yayını).

60. *Türkiye’de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri [Bildiriler ve İngilizce özetleri]*

Derleyenler: Dr. Seyfi Karabaş ve Dr. Yaşar Yeşilçay

Ankara 1977, (ODTÜ Halkbilimi Topluluğu Yayını).

61. *Sahada Folklor Derleme Metotları*

Kenneth S. Goldstein - Çev. Dr. A. E. Uysal

Ankara 1977, (Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayını).

Son 85 yılda dilimizde yayımlanmış olan eserlerden derlediğimiz bu «*Seçme Metodoloji Bibliyografyası*» belli bir konuda derinleşmek isteyenlere yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

Birinci Bölüm

TEMEL KAYNAKLAR ve BAŞVURMA KİTAPLARI

İnceleme ve araştırma yapan bir kimse belli konularda daha önce yapılmış olan çalışmaları bilmek gereğini duyar. Bunun için de temel kaynakların ve başvurma kitaplarının neler olduğunu öğrenmesi gerekir. Bu arada, kültür tarihimizin özelliğinden doğan bir durumun da gözden uzak tutulmaması yerinde olur. Türkiye’de ilk basımevinin kuruluşu ve baskı tekniğiyle ilk kitabın basılması 1729 yılındadır³. Arap harfleriyle yapılan yayınlar ise 1928 yılına kadar sürer⁴ ve bu tarihten itibaren de baskı işlerinde yeni Türk harfleri kullanılmaya başlanır. Böylece tarihimizin son yüzyılları bizi üç kitap türü ile karşı karşıya getirmektedir: 1) Yazma eserler. 2) Eski harfli basma eserler. 3) Yeni harfli basma eserler.

Söylemeğe lüzum yoktur ki bu bölümde ele alınacak yayınların ağırlık noktasını yeni harfli basma eserler teşkil edecek, gerektikçe öteki tür eserlere de değinilecektir*. Yal-

3 Türkiye’de ilk basımevi ve basılan ilk kitaplar için bk.

— Gerçek, S. N., *Türk Matbaacılığı I: Mütferrika Matbaası*, İstanbul 1939.

— Ersoy, O. *Türkiye’ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*, Ankara 1959.

4 Bu dönemde basılan kitapların sayısı ve konusu ile basıldıkları yerler bir doktora tezine konu olmuştur. Bk.

Baysal [Buğra], J., *Mütferrika’dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*, İstanbul 1968.

* Kitap konusunu değişik açılardan ele alan dikkate değer çalışmalar olarak bk.

— Öcal, O., *Kitabın Evrimi*, Ankara 1971.

— Neçatigil, B., *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul 1971.

— Özerdim, S. N., *Elili Yılda Kitap. (1923-1973)*, Ankara 1974.

nız, konuya girmeden önce, bir ayraç (parantez) açarak şu noktaları belirtmekte fayda vardır: (a. 1934 yılında yürürlüğe giren «Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu» gereğince Türkiye’de yapılan yayınlardan 5 adedi «Devlet nüshası» olarak derlenmektedir*. b. Devlet nüshalarının okuyuculara sunulduğu kitaplıklar şunlardır: Ankara’da Milli Kütüphane, Ankara İl Halk Kütüphanesi; İstanbul’da Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi; İzmir’de İzmir Milli Kütüphanesi. c. Türkiye’de yapılan arkeolojik kazılarla ilgili olarak Türkiye dışında yapılan yayınlarla çeşitli dillerdeki arkeoloji kitapları için başvurulacak en önemli kitaplık «İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi»dir. ç. İki yüz yıl süren eski harfli basma eserler döneminde 35.000 kadar Türkçe kitap yayımlandığı tahmin edilmektedir. Buna karşılık yeni harflerin kabul edildiği 48 yıllık dönem içinde basılan kitap sayısı, 1976 sonu itibarıyla 173-391’e varmıştır. d. Öte yandan, Türkiye kitaplıklarında 170.000 kadar yazma eser bulunduğu sanılmaktadır^{4a}).

Temel kaynaklar ve başvurma kitapları 4 bölüm içinde ele alınabilir.

- A. Yayınlar (Bibliyografyalar).
 - B. Hayatlar (Biyografyalar).
 - C. Kavramlar ve Terimler (Ansiklopediler-Sözlükler).
 - Ç. Sayılar (İstatistikler).
- Şimdi bu bölümleri sırayla ele alabiliriz.

A. YAYINLAR (Bibliyografyalar).

Yayınlar hakkında bilgi veren «bibliyografya» türü kültür tarihimiz için yeni değildir. Bu alanda uluslararası üne sahip ilk çalışma Kâtip Çelebi’nin (1609-1659) kısaca «Keşf-

* 12.1976 tarihli yasayla, T.B.M.M. Kitaplığı için de derleme yapılmış, böylece «devlet nüshası» sayısı 6 olmuştur.

4a Bk. Sami N. Özerdim, «Eski Kültürümüz» Sorunu, Savaşım, Sayı 1, s. 4-5, (15 Ocak 1977).

El-Zunun» adıyla anılan kitabıdır. 17. Yüzyıl ortalarında Arapça olarak 14.501 kitabın alfabetik olarak açıklamasını kapsayan Kâtip Çelebi'nin bu ünlü eseri G. Flügel tarafından Latinceye de çevrilmiştir. Kitabın Arapça olarak yeni bir basımı Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanmıştır. Ş. Yaltkaya ve R. Bilge'nin önsözler ve gerekli açıklamalarla basıma hazırladıkları «**Keşf-El-Zunun**»un birinci cildi 1941, ikinci cildi de 1943 yılında (İstanbul'da) basılmış, adı geçen kitabın 1. cildinin 1971'de, 2. cildinin de 1972'de ikinci baskısı çıkmıştır. Bağdatlı İsmail Paşa'nın «**Keşf-El-Zunun Zeyli**» adını taşıyan kitabı da Ş. Yaltkaya ve R. Bilge ikilisi tarafından baskıya hazırlanmıştır. 1. ve 2. ciltler 1945 ve 1947 yıllarında, her iki cildin ikinci baskıları da 1972 yılında Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanmıştır.

● Yazma eserleri, konularına ve bulundukları kitaplıklara göre tanıtan çeşitli bibliyografyalar vardır. Biz, sadece iki örnek vermekle yetiniyoruz:

1. *İstanbul Üniversitesi Tarih - Coğrafya Yazmaları Katalogları. I. Türkçe Tarih Yazmaları*

İstanbul 1943-1946, 6 fasıkül, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

2. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*

Fehmi Edhem Karatay

İstanbul 1986, 2 cilt, (Topkapı Sarayı Müzesi Yayını).

Çeşitli ülkelerin kitaplıklarındaki Türkçe yazmalara ilişkin kataloglar A. Turgut Kut'un bir incelemesinde tanıtılmıştır: Türkçe Yazma Eserler Katalogları Repertuarı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten* 1972, Ankara 1973, s. 183-240. Türkiye kitaplıklarındaki yazmalara ilişkin kaynaklar ise şu bibliyografyada görülebilir: İ. Binark, Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmalar Hakkında Yerli - Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.

● Eski harfli basma eserler dönemi için de şu kaynaklar anılmağa değer:

1. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu. Memleketimizde İlk Türk Matbaasının Kuruluşundan Yeni Harflerin Kabulüne Kadar. 1729-1928*

Hasan Fehmi Karatay

İstanbul 1956, 2 cilt, (İstanbul Üniversitesi Yayını).

2. *Millî Kütüphanede Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu*

(Genişletilmiş İkinci Basım)

1964 yılında Ankara'da Milli Kütüphane tarafından yayımlanmağa başlanan kitabın son fasikülü (Cilt II, Fasikül 4) Ağustos 1968 tarihli ve 1735 sayfalık eser bu fasikülle tamamlanmıştır. Üç yıl geçmeden esere bir ek yapıldığına tanık oluyoruz:

- 2a. *Millî Kütüphanede Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu. Ek Fasikül: I. A-Z.*

Ankara 1971, (Çoğaltma).

Eski harflerle basılmış Türkçe kitapları tanıtmaya yolunda M. Seyfettin Özege'nin kişisel çalışmaları dikkati çekmektedir. 102. formasının 1978 yılında İstanbul'da yayımlandığını gördüğümüz «Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu» övgüye değer bir girişimdir.

Yine, Milli Kütüphane tarafından yayımlanan ve süreli yayınları tanıtan şu kaynak da öncekilere eklenmelidir:

3. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu**
Ankara 1963, (Milli Kütüphane Yayını).

* Yayımlanmakta olan süreli yayınlar için bk. Türkiye'de Süreli Yayınlar Matbaalar 1973, (Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yayını). [Bu kaynaktaki 1972 yılındaki durumuna göre süreli yayınların konulara ve illere göre dağılışının yanı sıra alfabetik indeks verilmekte, ayrıca Türkiye'deki basımevlerinin adresleri belirtilmektedir].

● Yeni harfli yayınlar döneminin bibliyografya kaynaklarını ise başlıca iki bölümde toplamak mümkündür:

1) Genel bibliyografyalar, 2) Özel bibliyografyalar.

1) Genel bibliyografyalar

«Dewey sistemi» de denilen onlu sınıflamanın bizim koşullarımıza uydurulmuş bir tasnifine dayanan «genel bibliyografya» kaynaklarımız şunlardır:

a. TÜRKİYE BİBLİYOGRAFYASI

1928 yılından bu yana Türkiye’de yapılan yayınları devletimizin resmi bibliyografyası olarak topluca bu kaynaktan bulmaktayız.

«Türkiye Bibliyografyası», önce 1928-1933 yıllarını kapsayan, üzerinde yer alan kelimelerle «Türk Harflerinin Kabulünden Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönemine Kadar» olan yayınları tanıtmak için, anlaşıldığına göre «İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Bibliyografya Servisi» tarafından çıkarılmıştır. 1934 yılından başlayıp, yılda 2 sayı olmak üzere 1938 yılı sonuna kadar, altı ayda bir defa, yayınına «Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Direktörlüğü»nce devam edilmiştir. Daha sonra «1928-1938 yılları» yayınları, ilki «Resmî Neşriyat», ikincisi «Hususi Neşriyat» adlarını taşıyan iki ayrı ciltte bir araya getirilmiştir. (İstanbul 1939).

1939 yılından bu yana önceleri üç aylık, sonraları aylık, daha sonra da yılda 4 sayı ve «yıllık dizinler» halinde yayımlanmaktadır. «1939-1948» dönemi de sonradan birleştirilerek 3 cilt halinde yeniden yayımlanmıştır.⁵ (C. I, İstanbul 1957; C. 2, İstanbul 1962 ve C. 3, İstanbul 1964).

5 Bu bibliyografyada yer alan Türkçe yazar adları bir araştırmaya konu olmuştur. Bk. 1939-1948 Türkiye Bibliyografyası Özad İndeksi, Derleyen: Harry W. Chapman, İstanbul 1968, (Robert Koleji Araştırma Merkezi Yayını).

«Türkiye'de yayınlanan kitap vb. ni saptamak, duyurmak için 1934'ten beri çıkarılan, ayrıca, Türk harflerinin kabulü tarihi olan 1928 yılının son aylarına değin geriye uzatılan millî bibliyografyamız, (*Türkiye Bibliyografyası*)» 1955 yılından bu yana da Millî Kütüphane içinde kurulan Bibliyografya Enstitüsü tarafından hazırlanıp yayımlanmaktadır.⁶

«*Türkiye Bibliyografyası*»nın elimizde bulunan son sayısı, «1976. III» (44. Cilt. Sayı III), «Temmuz-Ağustos-Eylül aylarının yayınlarını kapsamaktadır: Ankara 1977, (Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Yayını).

«*Türkiye Bibliyografyası*»nda konu, kitap ve yazar adına göre her yılın kitap yayınları ile süreli yayınlarını kolayca bulmak ve izlemek olanaklıdır.

b. TÜRKİYE MAKALELER BİBLİYOGRAFYASI

Süreli yayınlardan yapılan taramalara dayandırılan bu genel bibliyografya da resmî bir nitelik taşımaktadır. 1952 yılı Mart ayından bu yana yılda 4 sayı olarak yayımlanmakta, ayrıca her yıl sonunda bir de yazar adları dizini verilmektedir.

«*Türkiye Makaleler Bibliyografyası*»nın elimizde bulunan son sayısı, «1977. II» (26. Cilt. Sayı II) «Nisan-Mayıs Haziran» aylarıyla ilgilidir: Ankara 1977, (Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Yayını).

c. T. C. DEVLET YAYINLARI BİBLİYOGRAFYASI

Genel Bibliyografya kaynaklarımıza Ocak 1971'den bu yana «*T. C. Devlet Yayınları Bibliyografyası (İzahlı)*» da eklenmiştir: «Millî Kütüphane Devlet Dokümantasyon Merkezi» tarafından aylık olarak yayımlanan bu bibliyografya, «Giriş» yazısında belirtildiğine göre, «...her ay resmî kamu kuruluşları tarafından Merkezimize gönderilen ve 1934 tarih

6 Ayrıntılı bilgi için bk. Sami N. Özerdim, *Türkiye Bibliyografyası. Başlangıcından Bugüne Gelişimi*, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1973, Ankara 1974, s. 167-212.

ve 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu gereğince Millî Kütüphaneye gelen devlet yayınlarının açıklanmalı listesidir».

1971 yılından itibaren «*Türkiye Bibliyografyası*»nın «Devlet Yayınları Eki» halinde yayımlanmaması halinde bir «tekrar» niteliği kazanma sakıncası gösterecek olan bu çalışmanın, bize kalırsa, olumlu ~~iki~~ özelliği de vardır: Bunlardan ilki «açıklanmalı» oluşu, ikincisi de «kuruluşlara göre (departmental) bir analiz sistemi»ne dayanmasıdır.

«*T. C. Devlet Yayınları Bibliyografyası*»nın elimizde bulunan son sayısı (C. 7, S. 6) Haziran 1977 tarihini taşımaktadır: Ankara 1977, (Millî Kütüphane Devlet Yayınları Dokümantasyon Merkezi Yayını).

ç. «YENİ YAYINLAR» DERGİSİ

Genel bibliyografya kaynaklarına, bize yeni yayınlar hakkında tezelden bilgiler veren ve yıllardır yayınlarını sürdüren, resmi olmayan, bir bibliyografya dergisini de katmalıyız,^{6a} İlk sayısı 1956 Temmuzunda Ankara'da çıkarılan bu aylık bibliyografya dergisi «*Yeni Yayınlar*»* adını taşımaktadır. «*Türkiye Bibliyografyası*»nın geç yayımlanmasından doğan sakıncaları ortadan kaldıran bu dergide alfabetik konu tasnifi içinde tanıtılan yeni kitapların yanı sıra yayın hayatına ilişkin yazı ve haberlere yer verilmekte, «Yasak Yayınlar»** ile «Aydın Kayıpları» başlığı altında da ölen kişilerin kitapları topluca okuyuculara duyurulmaktadır.

6a Zaman zaman yayımlanan bibliyografya dergilerinin uzun ömürlü olamadığı görülmektedir. Bu tür yayınların ilki «Türkiye'de çıkan kitap, gazete ve mecmualardan bahsetmek üzere Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Heyeti tarafından» 16 sayı çıkartılan ve 1928-1933 yayınlarını tanıtan «*Bibliyografya*» olmalıdır.

* Derginin adresi şöyledir: P.K. 440, Kızılay/Ankara.

** Bu konudaki dikkate değer iki kitap için bk.

— Yurda Sokulması ve Elden Ele Geçmesi Yasak Yayınlar, İzmir 1965, V+417 s.

— Yasak Kitaplar, Bülent Habora. İstanbul 1969. 137 s. (Habora Kitabevi Yayını).

«Yeni Yayınlar» dergisinin elimizde bulunan son sayısı Mayıs 1977 tarihini taşıyan «C. XXII, S. 5» tir.

2) Özel bibliyografyalar

«Özel bibliyografya»lar, adının da gösterdiği gibi, özel amaçlarla hazırlanmış olan bibliyografyalardır. Çoğunlukla «genel bibliyografya»larda yer alan yayınlarla sürekli yayınlar üzerinde yapılan taramalar bu bibliyografya türüne vücut vermektedir. Bize kalırsa, özel bibliyografyaları başlıca dört başlık altında toplayabiliriz:

- a) Şahıs bibliyografyaları.*
- b) Konu bibliyografyaları.
- c) Makale (dergi) bibliyografyaları.
- ç) Bibliyografya bibliyografyaları.

a) «Şahıs bibliyografyaları» belli bir kişinin bütün yayınlarını bir arada tanıtmak amacını güder. Bu bibliyografya türüne örnek olarak, şu kitaplar ele alınabilir.

1. *Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi*
Cavit Orhan Tütengil
İstanbul 1949, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

2. *Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü Bibliyografyası. 1908-1950*
Hazırlayan: Sami N. Özerdim
Ankara 1951.

3. *İbni Sina Bibliyografyası*
Osman Ergin
İstanbul 1956, 2. b.

4. *Fındıkoğlu Bibliyografyası. 1918-1958*
[Hazırlayan:] Âmiran Kurtkan
İstanbul 1958, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

5. *Nurettin Şazi Kösemihal. Biyografya - Bibliyografya*
H. Uğurel Barlas
İstanbul 1963.

* Şahıs Bibliyografyaları üzerine bir araştırma için bk. Dr. Aygen, M. S.; Türk Kütüphaneçiler Derneği Bülteni, C. VIII, S. 1, s. 55-59, (Ankara 1959).

6. *Doğumunun 95. Yıldönümü Münasebetiyle Ziya Gökalp Bibliyografyası. Kitap-Makale*
İsmet Binark - Nejat Sefercioğlu
Ankara 1971, (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını).
7. *Hüseyin Rahmi Gürpınar. (Açıklamalı Bibliyografya)*
Hazırlayan: Muzaffer Gökman
İstanbul 1966.
8. *Mevlâna Bibliyografyası*
M. Önder - İ. Binark - N. Sefercioğlu
1. *Basmalar (Kitap-Makale)*
2. *Yazmalar*
Ankara [1973] ve 1974, (İş Bankası Kültür Yayınları).

b) «Konu bibliyografyaları», akla gelebilecek her konu için, düzenlenebilir. İlgi çekeceğini umduğum bazı örnekler vermekle yetineceğim:

1. *Halkevleri Bibliyografyası*
Hasan Taner
Ankara 1944.
2. *Türkiye Ormancılık Bibliyografyası*
Hazırlayan: Kemal Ergüleç
İstanbul 1947, (Orman Genel Müdürlüğü Yayını).
3. *Yirmi Senelik Türk Hukuk Bibliyografyası. 1935-1954*
Rıdvan Bülent Erciyeş
İstanbul 1956, (A. Ü. Hukuk Fakültesi Hukukî Araştırmalar Enstitüsü Yayını).
4. *Türk Âmmeye İdaresi Bibliyografyası. 1928-1957. Seçme ve Notlu*
Prof. Dr. Albert L. Sturm ve Doç. Dr. Cemal Mihçioğlu
Ankara 1959, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
5. *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası. 1729-1955*
Enver Koray

- İstanbul 1959, 2. b., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını),**
6. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Tarih Kitapları. (Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası'na Ek)*
Muharrem D. Mercanlıgil
Ankara 1959.
7. *Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası. (Bir Deneme)*
Muzaffer Gökman
Ankara 1964, (Türk Kütüphaneciler Derneği Yayını).
8. *Rapor Arşivi Bibliyografyası*⁷
Hazırlayan: Bihter Ertürk
Ankara 1965, (Millî Savunma Bakanlığı Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı Yayını).
9. *Siyaset Biliminde Temel Referanslar Bibliyografyası*
Doç. Dr. Bülent Daver ve Dr. Metin Kıratlı
Ankara 1965, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
10. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. 1933-1963*
Hazırlayan: Leman Bakla
İstanbul 1966, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
11. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler). 1964-1965*
Hazırlayan: Leman Bakla
İstanbul 1967, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
12. *Klasikler Bibliyografyası. 1940-1966*
Hazırlayanlar: Adnan Ötügen ve Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Mensupları
Ankara 1967, (Millî Kütüphane Yayını).
13. *Türk Hukuk Bibliyografyası 1959**
S. Tanilli - R. Aybay
İstanbul 1961 (İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).

7 Bu bibliyografyada, değişik dillerde ve çeşitli konularda 4002 yerli ve yabancı rapor tanıtılmaktadır.

* Daha önceki yıllarda yayımlanan «Türk Hukuk Kroniği»nin 1955-1958 yıllarını içine alan son sayısının devamı olarak çıkarılmaktadır.

14. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları Bibliyografyası. 1935-1966*
Benâl Acır
Ankara 1968, (A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını).
15. *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası*
Hazırlayan: Muzaffer Gökman
İstanbul 1968, 2. b., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
16. *Varlık Yayınları Bibliyografyası*
Hazırlayanlar: A. Rıza Atay - Sami N. Özerdim
İstanbul 1968, (Varlık Yayını).
17. *Türk Hukuk Bibliyografyası 1960-1961-1962*
S. Tamilli - R. Aybay
İstanbul 1968, (İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).
18. *Türkiye Nüfus Bibliyografyası. Kitaplar: 1928-1967. Makaleler : 1952-1967*
Behire Balkan
[Ankara 1968], (Hacettepe Üniversitesi Yayını).
19. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler). 1966*
Leman Bakla - Şenalp
İstanbul 1968, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
20. *Türk Sosyolojisi Bibliyografyası. 1928-1968*
Mahmut Tezcan
Ankara 1969, XXVIII+1153 s. (A. Ü. Eğitim Fakültesi Yayını).
21. *Köysel Türkiye Bibliyografyası*
Brian W. Beeley
Ankara 1969, (Hacettepe Üniversitesi Yayını).
22. *Türkiye Ekonomi Bibliyografyası. (1950-1965)*
Selim İlkin'in başkanlığında bir kurul
Ankara 1969, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını).
23. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler). 1967*

- Leman Bakla - Şenalp
İstanbul 1969, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
24. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler). 1968*
Leman Bakla - Şenalp
İstanbul 1969, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
25. *Türk Hukuk Bibliyografyası 1963-1964-1965*
T. Akünel - K. Bayraktar
İstanbul 1970, (İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).
26. *Alfabetik İşletmecilik Bibliyografyası*
Turgut Var
Ankara 1970, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını).
27. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler). Yıl 1969*
Leman Bakla - Şenalp
İstanbul 1971, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
28. *Çağdaş Türk Eğitim Düşüncesine Bibliyografik Giriş*
Frank A. Stone
Ankara 1971, (Hacettepe Üniversitesi Yayını).
29. *Türkiye Özetli Nüfus Bibliyografyası*
Behire Balkan
C. 1, 1970, Ankara 1971; C. 2, 1971, Ankara 1972; C. 3, 1972, Ankara 1973; C. 4, 1973, Ankara 1974, (Hacettepe Üniversitesi Yayını).
30. *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası. (Eserler ve Makaleler)*
Leman Şenalp (Bakla)
Yıl 1970, İstanbul 1972, Yıl 1971, İstanbul 1973, Yıl 1972, İstanbul 1973, Yıl 1973, İstanbul 1975; Yıl 1974-1975, İstanbul 1976, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).
31. *Basın-Yayın Bibliyografyası*
Ankara 1972, (Millî Kütüphane Yayını).
32. *İktisat-İşletmecilik ve İdari İlimler Tezleri Bibliyografyası. (1942-1971)*

T. C. Uçansu

İstanbul 1972, (İ. Ü. İşletme Fakültesi Yayını).

33. *Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası*

Hazırlayanlar: Türker Acaroğlu - Fıtrat Ozan

Ankara 1972, (Türk Dil Kurumu Yayını).

34. *Siyaset Biliminde Seçilmiş Eserler Bibliyografyası*

Prof. Dr. B. Dâver, Doç. Dr. M. Kıratlı, Dr. A. Şenel ve Dr. İ. Sunay

Ankara 1973, 2. b., (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).

35. *İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları Bibliyografyası (1924-1972)*

Gülser Orhan

İstanbul 1974, (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını).

36. *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası. Ek I*

Hazırlayan: Muzaffer Gökman

İstanbul 1974, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

37. *Kooperatifçilik ve Kooperatifçilikle İlgili Yayınlar Bibliyografyası*

Basri İmece

Ankara 1975.

38. *Cumhuriyetimizin 50. Yılı Bibliyografyası ve Elli'nci Yılla İlgili Çalışmalar*

Hazırlayan: Leman Şenalp

İstanbul 1975, (İ. Ü. Rektörlük Yayını).

39. *Türkiye Ekonomisi Bibliyografyası (1929-1976)*

Dr. Nihat Falay

İstanbul 1977, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

40. *Türkiye'de Yayınlanmış İşletmecilik Kitapları*

Doç. Dr. Şan Öz-Alp ve Dr. Sinan Artan

Eskişehir 1977, (Eskişehir İ. ve T.İ.A. Yayını).

c) *Makale (dergi) bibliyografyaları*

Süreli yayınların ve bu yayınlarda yer alan yazıların ko-

laylıkla bulunmasını sağlayan «*Makale (dergi) bibliyografyaları*» araştırıcının çalışmalarını çok kolaylaştıran faydalı bir alettir. Belli bir açıdan dergileri tanıtan bibliyografyaların yanı sıra, bir konu etrafında çeşitli süreli yayınlarda çıkış yazıları veya bir dergi koleksiyonunda yer alan bütün yazıları tanıtan bibliyografyalar da vardır. Aşağıda, sözkonusu ettiğimiz bibliyografyalarla ilgili bazı örnekler verilmiştir:

1. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Mecmuası*. (XXV inci Yıl). *Fihrist*. 1916-1940
(Hazırlayanlar:) Hıfzı Timur - Mahmut R. Belik
İstanbul 1943, (İ. Ü. Hukuk Fakóltesi Yayını).
2. *Hukuk ve Ekonomi Dergileri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*.
Dr. Yaşar Karayalçın
Ankara 1956, (A. Ü. Hukukî Araştırmalar Enstitüsü Yayını).
3. *10 Kasım - 21 Aralık 1938 Günlerinde Türk Basımında Atatürk İçin Yazılmış Yazıların Bibliyografyası*
Sami N. Özerdim
Ankara 1958, (Türk Tarih Kurumu Yayını).
4. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakóltesi Dergisi Fihristi*. Cilt 1-17.
Hazırlayan: Oğuz Onaran
Ankara 1963, (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakóltesi Yayını).
5. *A. Ü. Hukuk Fakóltesi Dergisi*. C. I-XXI *Sistemantik Fihristi* (1944-1964)
Hazırlayan: Ahmet İşeri
A. Ü. Hukuk Fakóltesi Dergisi, C. XXI, S. 1-4, s. 609 - 770, Ankara 1964.
6. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Mecmuası Fihristi*. 1941-1965. Cilt: VII - XXX. *İkinci Yirmibeř Yıl*.
Dr. Servet Armağan
İstanbul 1966 (İ. Ü. Hukuk Fakóltesi Yayını).

7. *İktisat Fakültesi Mecmuası Fihristi. Cilt: 1-25*
Hazırlayanlar: Dr. Özer Serper ve Alper Yüçetürk
İstanbul 1969, (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
8. *Belleten Dizini I. (Cilt I-XXV, Sayı 1-100)*
Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan S. Erzi
Ankara 1971, (Türk Tarih Kurumu Yayını).
9. *Belleten Dizini II. (Cilt XXVI- XXXV, Sayı 101-140)*
Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan S. Erzi
Ankara 1972, (Türk Tarih Kurumu Yayını).
10. *Türk Dili Dizin I. Cilt: I-X, Sayı: 1-120*
Ahmet Bayaz
Ankara 1972, (Türk Dil Kurumu Yayını).
11. *Türk Dili Dizin II. Cilt: XI-XXIV, Sayı: 121-240*
Ahmet Bayaz ve İsmet Baydur
Ankara 1974, (Türk Dil Kurumu Yayını).
12. *Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1977*
Ankara 1977, genişletilmiş 3. b., (TÜRDOK Yayını).

ç) «Bibliyografya bibliyografyaları» özel bibliyografyaların en ilginç alanını teşkil etmektedir. Başurma kitaplarının ilk sırasında yer alan bu bibliyografya türüne örnek olarak şu iki kitabı gösterebiliriz:

1. *1928-1965 Yılları Arasında Türkiye’de Basılmış Bibliyografyaların Bibliyografyası*
Hazırlayanlar: F. Başbuğoğlu - L. Acar - N. Ok
Ankara 1966, (Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayını).
2. *Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası*
Hazırlayanlar: F. Başbuğoğlu - F. G. Tuncer - S. Akıncı - İ. Baydur
[Ankara] 1973, (Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü Yayını).

B. HAYATLAR (Biyografyalar)

Ünlü kişilerin hayat ve eserlerini konu olarak ele alan «*biyografya*» türü başlıca iki biçimde karşımıza çıkmaktadır:

a) Bir kişiyi bağımsız bir kitabın konusu yapan eserler vardır ki (*tekil biyografyalar*) bunları «genel bibliyografya»larda aramak yerinde olur⁸. Eğer kişi kendi hayatını bizzat kendisi kaleme almışsa o zaman «*oto-biyografya*» adını alan bir kitap türü meydana gelmiş demektir.⁹

b) Biyografya eserlerinin ikinci biçimi ise, alfabetik düzenlemeler içinde, ünlü kişilerin hayat ve eserleri hakkındaki bilgileri topluca verenlerdir (*Toplu biyografyalar*). Bizim burada ele alacağımız örnekler bu tür eserler arasından seçilmiştir.

Önce, eski harflerle yayımlanmış iki önemli kaynağa işaret edelim:

1. *Sicilli Osmanî Yahut Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye**

Mehmet Süreyya

İstanbul 1308-1311 [1890-1893], 4 cilt, [Son cilt 1317'de yayımlanmış olabilir].

2. *Osmanlı Müellifleri*¹⁰

Bursalı Mehmet Tahir

İstanbul 1333-1342 [1917-1926], 3 cilt, [İkinci cilt 2 kısımdır].

Yeni harflerle mevcut (*toplu biyografya*) kaynaklarımız-

8 Tahir Alangu'nun 1958 yılında Moy Yayınlarında çıkan «Ömer Seyfeddin» adlı kitabı bu biyografya türünün dikkate değer örneklerinden biridir.

9 Oto-biyografyaya örnek olarak bk. Aydemir, Ş. S., *Suyu Arayan Adam*, İstanbul 1965. [5. b., 1974], (Remzi Kitabevi).

* Bu önemli kaynaktan, IX cilt olarak planlanan yeni basımın ilk cildi için bk. *Osmanlı Devletinin Kim Kimdi? Sicill-i Osmani yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye'nin düzeltilip genişletilmiş edilmiş yeni basımı*. 1. *Osmanoğulları*, Haz. Dr. Gültekin Oransoy, Ankara 1968, 303+16 s.

10 Bu önemli kaynak Ahmet Remzi'nin hazırladığı «Fihrist» ile kolaylıkla kullanılabilir hale getirilmiştir. Bk. *Miftâhül - kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi*, İstanbul 1928, 117 s.

dan önemli bulduklarımız, yayın tarihi gözönünde tutularak şöyle sıralanabilir:

1. *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi. Encyclopédie Biographique de Turquie*
Mehmet Zeki [Pakalın]
İstanbul 1929, CXXXVI+608 s.
2. *Son Asır Türk Şairleri*
İbnülemin Mahmut Kemal İnal
İstanbul 1930-1942, 2352 s.
3. *Meşhur Adamlar. Hayatları - Eserleri*
İbrahim Alâettin [Gövsa]
İstanbul 1933-1935, 4 cilt, 1604 s.
(Çıkaran: Sedat Simavi)
4. *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*
Mehmet Zeki Pakalın
İstanbul 1940-1948, 5 cilt, IV+2757 s.
5. *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*¹¹
İbnülemin Mahmut Kemal İnal
İstanbul 1940-1949, 4 cilt, 2193 s.
6. *Hoş Sedâ. Son Asır Türk Musikişinasları*
İbnülemin Mahmut Kemal İnal
İstanbul 1958, LXIII+317 s., (Türkiye İş Bankası Kültür Yayını).
7. *Biyografiler Ansiklopedisi 1959*
Afşin Oktay*
Ankara 1959, 304 s.
8. *Türkiye’de Kim Kimdir*
Yaşıyan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi
Dr. Osman Nebioğlu
İstanbul 1961-1962, 763 s.

11 Bu eserin çeşitli fasiküllerinin, 1964 ve 1965 yıllarında 2. ve 3. basımları yapılmıştır.

* Aynı yazarın «Who’s Who In Turkey» adlı İngilizce kitabının 1958 ve 1960 yıllarına ilişkin baskıları 1958 ve 1959 yıllarında Ankara’da yayımlanmıştır.

9. Ozanlar ve Yazarlar

M. Türker Acaroğlu

İstanbul 1967, 2. basım, 228 s.

10. Büyük Filozoflar Ansiklopedisi

Cemil Sena [Ongun]

İstanbul (ts.), 3 cilt «Q harfine kadar», (Nebioğlu Yayınevi), Dördüncü Cilt, «R-Z», İstanbul 1969, (Okat Yayınevi). C. I, 662 s., C. II, 535 s., C. III, 684 s., C. IV, 606+XXVI s.

Bu yapının Remzi Kitabevi tarafından yapılan yeni basımı «*Filozoflar Ansiklopedisi*» adını taşıyor:

1. Cilt, A-D İstanbul 1974, XVI+611 s.

2. Cilt, E-H, İstanbul 1975, 517 s.

3. Cilt, I-Q, İstanbul 1976, 729 s.

4. Cilt, R-Z, İstanbul 1976, 592 s.

11. Osmanlı Müellifleri 1299-1915

Bursalı Mehmet Tahir

Sadeleştirenler: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen

İstanbul [1971], C. I, XXX+480 s.

İstanbul 1972, C. II, XXI+446 s. İstanbul 1975, C. III, XVI+320 s. [Hazırlayan: İsmail Özen].

12. Şairler ve Yazarlar Sözlüğü

Şıkran Kurdakul

Ankara 1973, 2. b., 470 s., (Bilgi Yayınevi).

13. Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü

S. K. Karaalioğlu

İstanbul 1974, 494 s., (İnkılâp ve Aka Kitabevleri).

14. Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü

Hazırlayan: Behçet Necatigil

İstanbul 1978, ilaveli 9. b., 404 s., (Varlık Yayını).

15. Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü

S. K. Karaalioğlu

İstanbul 1978, genişletilmiş 2. b., 895 s., (İnkılâp ve Aka Kitabevleri).

C. KAVRAMLAR ve TERİMLER (Ansiklopediler-Sözlükler)

Araştıracının başvurma kitapları arasında, kavramlar ve terimler konusuna aydınlık getiren ansiklopedilerle sözlükler de önemli bir yer alır. Dilimizdeki ansiklopedilerden bazıları şunlardır:

a) *Tamamlanmış olan ansiklopedilerden bazıları**

1. *Hayat Ansiklopedisi*

«Cumhuriyet Müesseseleri» tarafından 1932 yılında yayımlanmağa başlanan bu ansiklopedi 10 ciltte tamamlanmış olup 4802 sayfadır.

2. *Sanat Ansiklopedisi*

Celâl Esat Arseven

İstanbul 1943-1952, 4 cilt, 2304 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

3. *Aylık Ansiklopedi*

Çıkaran : Server İskit

İstanbul 1945-1949, 5 cilt, 1722+226 s.

4. *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*

Çıkaranlar: İ. Alkan ve A. T. Yazman

İstanbul 1946-1954, 10 cilt, [«İlave Cilt» adı verilen XI. cildin yayım tarihi 1960'tır].

5. *Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü*

Editör: R. G. Arkın

İstanbul 1953, XIV+14 s., (Bir Yayınevi).

6. *Hayat Ansiklopedisi*

«Hayat Yayınları» arasında 1961 tarihinde yayımlanmağa başlanan «Hayat Ansiklopedisi» 6 ciltte tamamlanmıştır, 3408 sayfadır.

7. *Eğitim Ansiklopedisi*

Yöneten : Arif Gelen

* Bugüne kadar yayımlanmış olan Türkçe «ansiklopedi»leri bütünüyle tanıtan bir bibliyografya taslağı için «Türkçe Ansiklopediler Sergisi» münasebetiyle Milli Kütüphane'nin yayımladığı «Alfabetik Liste» görülmelidir.

Ankara 1966-1967, 10 Fasikül, 797 s., (Ansiklopedi Yayınevi).

8. *Meydan - Larousse*

Büyük Lûgat ve Ansiklopedi

Adından da anlaşılacağı gibi Fransızca aslından çevrilen maddelere yeni maddelerin de eklenmesiyle 1 Ocak 1969'dan beri, İstanbul'da fasiküller halinde yayımlanan ansiklopedi 1973'te 12 ciltte tamamlanmıştır. Her cilt 960 + VII sayfadır. Gerekli düzeltmelerle eklemeler 1976'da yayımlanan EK cildi (13. C.) oluşturmaktadır.

9. *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*

Yayımcılar: Hakkı Devrim - Nezihe Araz

İstanbul 1974, 4 cilt, 1523 s.

«50 yılın Türkiye'siyle ilgili bütün bilgileri tek eserde bir araya getirmek» amacını güden «*Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*», Cumhuriyet'in ilk 50 yılında nereden nereye varıldığını sergilemektedir.

10. *Devrimler ve Karşı-Devrimler Tarihi Ansiklopedisi*

Bir İtalyan kaynağından dilimize çevrilen bu ansiklopedi, «Gelişim Yayınları» tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Dört ciltten oluşan «*Devrimler ve Karşı-Devrimler Tarihi Ansiklopedisi*» 1976 yılında (40. fasikül) tamamlanmıştır.

b) *Yapımı süregelen ya da yarım kalan bazı ansiklopediler*

1. *İstanbul Ansiklopedisi*

(İstanbul'un Alfabetik Kütüğü)

Reşat Ekrem Koçu'nun kişisel çabalarıyla hazırlanıp basılan bu ansiklopedinin yayını 1938 yılında başlamıştı. Son olarak 11. cildin 173. sayısı yayımlanarak G harfinde «Mehmet Gökçınar» maddesine gelinmiştir. (İstanbul 1974, 7076 s.). Yazarın ölümünden sonra (1905-1975) yarım kalmasından korkulur.

2. *İslâm Ansiklopedisi*

Millî Eğitim Bakanlığınca 1940 yılından beri yayımlanmakta olan «İslâm Ansiklopedisi» kısmen çeviri, kısmen de düzeltme ve yeni maddelerin eklenmesi suretiyle hazırlanmaktadır. 1976 tarihinde İstanbul'da yayımlanan 128. «cüz»de T harfinde «Türkler» maddesine gelinmiştir.

3. Türk Ansiklopedisi

1943 yılında «İnönü Ansiklopedisi» adıyla yayımına başlanan, sonradan adı değiştirilen bu ansiklopedi Devletimizin resmî ansiklopedisi niteliğindedir. 1978 tarihinde Ankara'da 215. «fasikül»ü yayımlanan «Türk Ansiklopedisi» henüz R harfinde «Rubens» maddesindedir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmaktadır.

4. Türk Hukuk Ansiklopedisi

Sadi Kazancı'nın kurucusu olduğu ve bir kurulca hazırlanan «Türk Hukuk Ansiklopedisi»nin ancak iki cildi yayımlanabilmiştir : C. I, Ankara 1962, 798 s., C. II, Ankara 1962, 805-1600 s. (İkinci cildin sonu). Konularını ayrıntılı bir biçimde işleyen Ansiklopedi, «Âbâ» maddesinden «Âyise» maddesine kadar olan başlıkları içermektedir.

5. Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi

1. fasikülü 1974 tarihini taşıyan bu ansiklopedi «daha geniş bir okuyucu topluluğunun yararlanmasına sunulmak üzere» İslâm Ansiklopedisi'nin yazı kurulu tarafından «İslâm Ansiklopedisi'nin İstanbul baskısı esas tutularak yeniden telif, kısaltma, düzeltme ve tamamlama suretiyle» hazırlanmaktadır.

«Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi»nin ilk fasikülünde «Abbas B. Abdülmuttalib» ile «Ali Paşa, Tepedelenli» maddeleri arasındaki «Türk - İslâm âlemi, tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya»ya ilişkin başlıklar yer almaktadır. (İstanbul, 96 s.). Adı geçen ansiklopedinin 2. fasikülü 1978'de yayımlanabilmiştir. (Ali Paşa - Arûz).

c) Sözlükler

Sözlükler arasında bir seçme yapmak kolay değildir. Hu-

kuk, banka, tarih ve coğrafya, sosyal bilimler terimlerini ele alan sözlükleri bir kümede topladıktan sonra, son yıllarda yayımlanan sözlüklerden de birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1. *Türk Hukuk Lûgati*
[Hazırlayan:] Türk Hukuk Kurumu
Ankara 1944 XV+582 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
2. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*
Mehmet Zeki Pakalın
İstanbul 1946-1956, 3 cilt, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını). C. I, 870 s., C. II, 784 s., C. III, 670 s.
3. *Banka Terimleri. Terminologie Bancaire*
Süleyman Hikmet Karakuzu
İstanbul 1948, IV+383 s., (Maliye Bakanlığı Yayını).
4. *Coğrafya Sözlüğü*
Sami Öngör
İstanbul 1961, 943 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
5. *Hukuk, Ekonomi, Maliye, Ticaret, Sosyoloji ve İlahiyat İle İlgili Hukuk Terimleri Sözlüğü*
Şakir Altay
Ankara 1962, 299 s.
6. *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*
Prof. Dr. Reşat İzbirak
Ankara 1964, 464 s.
7. *İktisadî ve Hukukî Terimler Sözlüğü. İngilizce-Fransızca-Türkçe*
Pars Tuğlacı
İstanbul 1965, XVI+635 s.
8. *Hukukî ve Sosyal Terimler Sözlüğü*
Şakir Altay ve Veli Keskin
Ankara 1969, 371 s.
9. *Sosyoloji Sözlüğü*
Hilmi Ziya Ülken

- İstanbul 1969, II+428 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
10. *İstatistik Sözlüğü*
Ergin Günçe
Ankara 1970, VII+153 s., (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayını).
 11. *Etnoloji Sözlüğü*
Sedat Veyis Örnek
Ankara 1971, 268 s., (A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını).
 12. *İngilizce-Türkçe Karayolları Teknik Sözlüğü*
Ankara 1971, III+527 s., (Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını).
 13. *Nüfusbilim Sözlüğü*
Sunday Üner
Ankara 1972, 145 s., (Hacettepe Üniversitesi Yayını).
 14. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*
Prof. Dr. S. V. Örnek
Ankara 1973, 92 s., (Türk Dil Kurumu Yayını).
 15. *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*
Hüseyin Özcan
Ankara 1975, XV+740 s., 4. b.
 16. *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*
Sami Öngör
İstanbul 1975, VII+349 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).
 17. *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*
Doç. Dr. Özer Ozankaya
Ankara 1975, 168 s., (Türk Dil Kurumu Yayını).
 18. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*
Doğan Hasol
İstanbul 1975, 490 s., (Yapı-Endüstri Merkezi Yayını).
 19. *İnanç Sözlüğü*. Dinler - Mezhepler - Tarikatler - Efsaneler. Orhan Hançerlioğlu

İstanbul 1975, 861 s., (Remzi Kitabevi).

20. *Ekonomi Sözlüğü*

Orhan Hançerlioğlu

İstanbul 1976, 2. b., 369 s., (Remzi Kitabevi).

21. *Zanaat Terimleri Sözlüğü*

Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı

Ankara 1976, VIII+215 s., (Türk Dil Kurumu Yayını).

22. *İngilizce-Türkçe Tarım Sözlüğü*

Osman Darıcı

Ankara 1977, 370 s.

23. *Halkbilim Terimleri Sözlüğü*

Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı

Ankara 1978, 158 s., (Türk Dil Kurumu Yayını).

Son yıllarda yayımlanan dilimizle ilgili sözlüklerden de birkaç örnek:

1. *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*

«Eski ve Yeni Harflerle»

Ferit Devellioğlu

Ankara 1962, İnaveli 2. b., 1970.

2. *Resimli Türk Dili Sözlüğü*

Mustafa Nihat Özön

İstanbul 1967, (Arkun Kitabevi Yayını).

3. *Ansiklopedik Sözlük*

İstanbul 1967-1968, 3 cilt, 1920 s., (Milliyet Yayın Ltd. Şirketi Yayını).

4. *Osmanlıca - Türkçe Sözlük*

Mustafa Nihat Özön

Ankara 1971, (Bilgi Yayınevi)

5. *Okyanus. 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*

Hazırlayan: Pars Tuğlacı

İstanbul 1971-1974, 3 cilt, 3099 s.

6. *Türkçe Sözlük*

Ankara 1974, gözden geçirilmiş 6. b., (Türk Dil Kurumu Yayını).

7. *Öz Türkçe Sözlük*
Ali Püsküllüoğlu
Ankara 1975, 2. b.'dan tıpkı basım, (Bilgi Yayınevi).
8. *Çağdaş Öztürkçe Sözlüğü*
S. K. Karaalioglu
İstanbul 1975, 398 s., (İnkılâp ve Aka Kitabevleri).
9. *Tarama Sözlüğü*
Hazırlayanlar: Ö. A. Aksoy, D. Dilçin ve C. Dilçin
C. I-VI, A-Z, 1963-1972; C. VII, Ekler, 1974; C. VIII, Dizin, 1977.
Ankara, (Türk Dil Kurumu Yayını).
10. *Resimli Türkçe Sözlük*
Ankara 1977, (Türk Dil Kurumu Yayını).

Ç. SAYILAR (İstatistikler)

Özellikle sosyal ve ekonomik araştırmalarda temel kaynaklar arasına istatistikler de girer. Ele alınan konuları sayıca belirtmeye yarayan istatistikler bu sebeple «Temel Kaynaklar ve Başvurma Kitapları» bölümüne ayrıca eklenmiş bulunmaktadır. Bir araştırmada varılan sonuçları istatistiklerin aracılığı ile daha önceki yıllardaki durumlarla veya çeşitli ülkelerle kıyaslamak imkân dahiline girmektedir.

Çeşitli olayların sayılarla «kemmî-nicel» durumunu bize veren istatistikler başlıca üç bölümde toplanabilir:

a) *Resmî istatistikler*

Başta «Devlet İstatistik Enstitüsü» olmak üzere Devlet Planlama Teşkilatının, Bakanlıkların ve Genel Müdürlüklerin hazırlayıp yayımladıkları istatistikler bu bölümde yer almaktadır.

b) *Özel istatistikler*

Resmî olmayan kuruluşların, bankaların ve işyerlerinin, meslek teşekküllerinin zaman zaman yayımladıkları istatistiklere «Özel istatistikler» adını veriyoruz.

c) *Uluslararası istatistikler*

Başta «Birleşmiş Milletler Örgütü» ve uluslararası kuruluşlar olmak üzere bölgesel nitelik taşıyan çeşitli işbirliği organlarının istatistikleri «Uluslararası istatistikler»i meydana getirmektedir:

1. *Annuaire Statistique de l'Unesco*
2. *Demographic Yearbook*
3. *FAO Trade Yearbook*
4. *Statistical Yearbook*
5. *Year Book of Labour Statistics*
6. *Economic Surveys by the OECD*
7. *Report on the World Social Situation*
8. *World Economic Report*
9. *International Trade (GATT)*
10. *Yearbook of National Accounts Statistics*

bu tür istatistiklerden hemen akla gelenlerdir. Bazı örnekler verdiğimiz yıllıklar ve raporlar uluslararası planda karşılaştırmalar yapmamıza olanak hazırlamaktadır.

Türkiye'de yayımlanmış olan istatistikler için başvurulacak ilk kaynak «Türkiye Bibliyografyası»dır. Böylece resmi ve özel istatistikler konusunda bilgi sahibi olunabilir. Uluslararası istatistikler için ise adı geçen teşekküllerin yayın listeleri gözden geçirilmelidir.

● Türkiye'de istatistik kelimesinin akla getireceği ilk resmi kuruluş, başlangıçta «İstatistik Umum Müdürlüğü» adı altında «Başvekâlet»e bağlı iken son yıllarda «Devlet İstatistik Enstitüsü» adını almış olan kuruluştur. Adı geçen kuruluşun 1927 yılından bu yana yapmış olduğu yayınları öğrenmek için şu kaynağa başvurulmalıdır:

Yayın Kataloğu. Publications Catalogue. 1927-1974

Ankara 1974, VII+77 s.

Türkçe - İngilizce olarak hazırlanan bu kataloğda 1927 - 1962 yıllarında İstatistik Genel Müdürlüğü ve 1962'den bu yana da Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yapılmış olan yayınlar,

«Yayın numaralarına,

Konularına,

Telif ve tercüme oluşlarına göre

üç bölümde» ilgililere sunulmuştur. Birinci bölümde 1927 - 1974 yılları arasında yayımlanan 713 eser yayın sırasına göre tanıtılmaktadır. İkinci bölümde ise bu eserlerin konularına göre, adalet, çalışma, dış ticaret, fiyat, inşaat, maden, maliye, millî eğitim, millî gelir, nüfus ve demografi, sanayi, seçim spor, tarım, turizm, ulaştırma istatistikleri ile genel yayınlar başlıkları altında yeniden ele alındığı görülür. Üçüncü bölümde, özgün ve çeviri eserler yazar ve çeviren adı da verilerek tanıtılmıştır.*

«DİE'nin son yayınları» istatistik yıllıklarının (*Türkiye İstatistik Yıllığı* ve *Türkiye İstatistik Cep Yıllığı*) Ekler bölümünde izlenebilir.

Elimize geçen yeni bir yayına göre «Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü»nün son kitabı 829 yayın numarasını taşımaktadır: *Konaklama Tesisleri Envanter Çalışması 1976*, Ankara 1978.

Giriş ve I. Bölüm İçin Bibliyografya

— *Üniversite Personel (1765) ve Üniversiteler (1750) Kanunu*

İstanbul 1973, (Edebiyat Fakültesi Matbaası Döner Sermaye Müessesesi Yayını).

— *Gerekçeli Anayasa*

İstanbul 1968, (May Yayını).

* Daha önceki yıllarda da DİE'nin yayınlarını tanıtan çalışmalar olmuştur. «Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları (1927-1964)» adını taşıyan tarihsiz kitapta «Yayın sırasına ve «Konulara göre» yayınların tanıtıldığı görülür. Ankara'da 1969 yılında yayımlanan Yıldırım Tosun'un düzenlediği «Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Notlu Bibliyografya. 1965-69» adlı kitapta ise DİE yayınları 1. Seri yayınlar, 2. Eğitim Merkezi yayınları, 3. Diğer yayınları olmak üzere üç bölümde sunulmuştur.

- *T. C. Resmî Gazete*
S. 13964, (22 Eylül 1971).
- *Kalkınma Planı. Birinci Beş Yıl. 1963-1967*
Ankara 1963, (DPT Yayını).
- *Kalkınma Planı. İkinci Beş Yıl. 1963-1972*
Ankara 1967, (DPT Yayını).
- *Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu Raporu*
Ankara 1971 ve Ankara 1975.
- *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı. Üçüncü Beş Yıl. 1973-1977*
Ankara 1972, (DPT Yayını).
- *Araştırma Ortamının Türkiye'deki Durumu*
Dr. E. Özgüven
Anıme İdaresi Dergisi, C. VI, S. 1, s. 57-73, (Ankara, Mart 1973).
- *1967 Yılı Araştırmacılar Envanteri. (İstatistiki Tablolar)*
[Ankara] 1970, (TBTA Bilim Politikası Ünitesi Yayını).

*
**

- *Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu*
İstanbul 1935, (T. C. Kültür Bakanlığı Yayını).
- *Türk Matbaacılığı I. Müteferrika Matbaası*
S. N. Gerçek
İstanbul 1939.
- *Türkiye'ye Matbaanın Girişi ve İlk Basılan Eserler*
O Ersoy
Ankara 1959.
- *1939-1948 Türkiye Bibliyografyası Özad İndeksi*
Harry W. Chapman (Derleyen)
İstanbul 1968, (Robert Kolej Araştırma Merkezi Yayını).
- *Müteferrika'dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*

- J. Baysal [Buğra]
İstanbul 1968.
- *Kitabın Evrimi.*
O. Öcal
Ankara 1971.
- *Elli Yılda Kitap. (1923-1973)*
Sami N. Özerdim
Ankara 1974.
- *Türkiye Bibliyografyası. Başlangıcından Bugüne Ge-
lişimi.*
Sami N. Özerdim
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek
Okulu Yıllık 1973, Ankara 1974, s. 167-212.

İkinci Bölüm

YÖNTEM KONUSUNDA GENEL GÖRÜŞLER

Bu bölümde Bacon'dan Durkheim'a kadar bazı feylesof ve sosyologların metodolojik görüşleri özetlenecektir. Böylece, bir yandan konumuzun teorik yanları üzerinde durmak, bir yandan da bazı metodoloji terimlerine ilişmek fırsatını bulmuş olacağız. Konuya Rönesans döneminin bir İngiliz feylesofu olan Bacon ile başlamamız sebepsiz değildir. Çünkü Aristo mantığına ilk tepkiler bu feylesof ile başlar.

*

**

FRANCIS BACON* (1561-1626)

Bacon'ın temel görüşleri şu çerçeve içinde özetlenebilir:

a) *Hareket noktaları*

Bacon'ın konuya nasıl baktığını aşağıdaki tümceleri yetesiye belirtmektedir:

- Tabiata egemen olabilmek için önce onu tanımak gerekir.
- Ancak kanunlarını bilerek tabiata egemen olabiliriz.
- Doğru yolda yürüyen bir topal, yoldan çıkan iyi bir koşucuyu geçer.

Bu hareket noktalarından çıkan sonuç, egemenliğin bilgidен doğduğu, kanunları bilinerek tabiatın yenilebileceği, öğrenme yolunda önemli olanınsa, yavaş adımlarla da olsa, güvenilir bir biçimde doğru yolda ilerlemek gerektiğidir.

b) *Önyargılardan kurtulma gereği*

Metodolojik görüşlerinde Bacon'ın *idola*» adını verdiği önyargılar üzerinde titizlikle durduğu görülür. Bizi yanı-

* Hayatı, yapıtları ve öğretisi için bk. Baha Çalt, *Francis Bacon*, [İstanbul 1975].

malara götüren, gerçeği olduğu gibi görmekten alakoyan bu «hayaletler»i Bacon 4 noktada toplamaktadır:

1. «Soy idolü» dediği (idola tribus)

Bacon, bu idollerin insan soyu için ortaklaşa önyargılara sebep olduğunu, tabiatı insan biçiminde (anthropomorphe) görmenin, çevremizde olup bitenleri kendi ölçülerimize göre kavramanın bu sebepten ileri geldiğini söylemektedir.

2. «Mağara idolü» dediği (idola specus)

Her insanın mizacı, içinde yaşadığı çevre, gördüğü eğitim ve öğretim, sahip olduğu karakter de bazı önyargıların kaynağı olmaktadır. İnsanlar, çevrelerine içine kapanmış oldukları «mağara»larından bakmaktadırlar.

3. «Çarşı idolü» dediği (idola fori)

Bacon'a göre önyargılarımızın bir bölümü de konuştuğumuz dilden, kullandığımız kelimelerden doğmaktadır. Çünkü geçmiş çağların bazı görüşleri dil kalıpları halinde bize kadar gelerek önyargılara sebep olmaktadır.

4. «Tiyatro idolü» dediği (idola theatri)

Bacon ityatro benzetmesi ile teorilere (doktrinlere) ve otoritelere (üstadlara) bağlanmaktan doğan önyargılara işaret etmektedir. Böylece, otorite sayılan kimselerin yanlışları yaygınlık kazanmış olur. Bacon önyargıların bu türünü öne sürerken Aristo'yu aklından geçirmiş olmalıdır.¹²

c) *Tümevarım metodu*

Bacon, tabiatı bize tanıtabilecek metodun «inductio» (induction-istikra-tümevarım) metodu olduğunu öne sürer. Gözlem (müşahade) ile başlayan tek olayların incelenmesi suretiyle genel bir yargıya ulaşmak yeni bilgiler edinmenin tek yoludur. Yalnız, metodun uygulanması sırasında acele genellemelerden (tamim - généralisation) kaçınmak yerinde olur.

ç) *Araştırma aşamaları ve tümevarım yolları*

Her araştırma şu aşamalardan geçer:

12 Bk. Gökbek, M., *Felsefe Tarihi*, Ankara 1967, 2. b., s. 294. (Bilgi Yayınevi).

1. Olup bitenleri toplama

Olayların, malzeme ve belgelerin toplanması bu arada sayılabilir.

2. Nedenleri (illet - cause) bulma

Ele alınan olayların sebeplerini aramaktır.

3. Kanunlara varma

Bilimde kanun denildiği vakit, olaylar arasındaki zorunlu ve değişmez ilişkilerin ifade edilmesi anlaşılır. Madde bilimlerinde daha kesin olan kanunlar sosyal bilimler alanında büyük bir olasılıkla gerçekleşen kanunlar niteliğini kazanmaktadır.

Tümevarım yollarına gelince, Bacon, daha sonra J. S. Mill'in yeniden ele alarak tamamlayacağı «Üç çizelge»den söz etmektedir:

i) Var çizelgesi

Sebebi aranılan olayla birlikte meydana gelen olaylar bu çizelgeye kaydedilmektedir.

ii) Yok çizelgesi

Sebebi aranılan olayla bir araya gelmeyen, ortadan kaybolan olaylar «Yok çizelgesi» üzerinde tespit edilmektedir.

iii) Derece çizelgesi

Sebebi aranılan olayla birlikte azalan veya çoğalan olaylar da bu çizelgede yer almaktadır.

İngiliz feylesofu ve iktisatçısı John Stuart Mill (1806 - 1873) Bacon'ın çizelgelerinden hareketle «Tümevarım kuralları»nı 4 noktada toplamaktadır. Bu kurallardan ilk üçü Bacon'ın çizelgelerinin değişik bir adla ele alınması olup 4. kural Mill tarafından eklenmiştir:

1. Uygunluk kuralı

2. Ayrım (fark) kuralı

3. Birlikte değişmeler kuralı

4. Tortu kuralı.

Öteki kuralları tamamlayan bu kural, önceki kurallarla aralarında sebep-sonuç ilişkileri bulunan olayların bir yana

ayrılmasından sonra, geriye kalan olaylar arasında sebep - sonuç ilişkisi kurmaktadır.

Bu kurallardan «Birlikte değişmeler», özelliği gereği, istatistik araştırmalarda çok kullanılan bir metod olmuştur.

Bacon'ın görüşlerini özetle ele aldıktan sonra bir ayraç açarak Aristo'ya olan tepkisine geçebiliriz. (İlkçağın büyük feylesoflarından biri olan Aristoteles (İ. Ö. 384 - 322) mantıkla ilgili görüşlerini, dilimize de çevrilmiş olan «*Organon*» adlı eserinde ortaya koymuştur. Aristo'ya göre, en mükemmel şekli «kıyas» (tasım - sylogisme) olan «deduction» (deduction-ta'lil - tümdengelim) zihnimizin hakikatleri arama yoludur. Bacon, Aristo'ya bir tepki olarak, tümevarımı savunduğu kitabına «*Novum Organum*» (Yeni Alet) adını vermiştir. Ayracımızı, her üç feylesoftan dilimize çevrilen eserleri hatırlatarak kapayabiliriz:

Bacon'dan iki kitap :

Denemeler, Çev. Doç. S. Korkut, Ankara 1943.

Yeni Atlantis, Çev. Prof. H. Dereli, İstanbul 1957 ve 1966.

Bütün Denemeler, Çev. Akşit Göktürk, İstanbul 1974.

J. S. Mill'den iki kitap :

Hürriyet, Hüseyin Cahit [Yalçın] tarafından 1927; M. Dostel tarafından 1956 ve 1963 yıllarında,

Faydacılık, Çev. Ş. N. Coşkunlar, İstanbul 1946 ve 1965.

Aristo'nun «mantık» ile ilgili kitabı¹³:

Organon, Çev. Prof. H. R. Atademir, Ankara 1947-1952, (5 kitap).

RENÉ DESCARTES* (1596-1650)

Yeniçağ felsefesinin kurucusu ve babası sayılan Fransız

¹³ Aristo'dan Türkçeye çevrilen eserler arasında «*Atinalıların Devleti*» (1943), «*Politika*» (1944-1946) ve «*Poetika*» (1961, 1963 ve 1976) adlı kitaplar da vardır.

* Hayatı ve yapıtları için bk. Ch. Adam, *Descartes, Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1963, 2. b., (Çev. M. Karasın).

feylesofu Descartes «Discours de la Méthode - Metot Üzerine Konuşma» adlı kitabıyla ilgimizi çekmektedir. Tam adı «Aklını İyi Kullanmak ve Bilimlerde Doğruyu Bulmak İçin Metot Üzerine Konuşma» olan bu ünlü kitapta Descartes'ın metotla ilgili genel kurallarını buluyoruz.

a) Temel görüşleri

Descartes'ın temel görüşlerini şu tümceleri ile anlatmak olanaklıdır:

● «Sağduyu dünyada en iyi dağıtılmış şeydir.. Sağduyu veya akıl denilen iyi hüküm vermek ve doğruyu yanlıştan ayırdetmek gücünün bütün insanlarda yaratılıştan eşit olduğu» görülmektedir.

● «Akıl veya sağduyunun, bizi insan kılan ve hayvanlardan ayırdeden biricik şey olduğu» bellidir.

● «İyi düşünceli olmak yetmez, iş onun iyi kullanmaktır. En büyük ruhlar en yüksek iyilikler kadar en büyük kötülükler de işleyebilirler; sadece pek yavaş yürüyenler de, her zaman doğru yolu güttükçe, koşup da doğru yoldan uzaklaşanlardan daha çok yol alabilirler».

● «Biz, kesin ve şüphesiz bir bilgidен çok, gelenek ve görenekle örneğe inanıyoruz, halbuki reylerin çokluğu, bulunması güç hakikatler için değerli bir delil değildir.».

Descartes'ın temel görüşlerinden ilki, akıl almaya gidip de kendi aklını beğenip satın alan bir Nasreddin Hoca fıkrasını akla getirmektedir. Sonuncusunda ise, Yunan feylesofu Sokrat'ın «oyları saymamalı, tartmalı» görüşünü yeniden buluyoruz.

b) Dört kuralı

Descartes'ın «Metot Üzerine Konuşma»da ileri sürdüğü kurallar şunlardır:

«Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek, yani acele hüküm vermekten ve peşin hükümlere saplanmaktan dikkatle çekinerek, verdiğim hükümlerde ancak kendilerinden şüphe edilmeyecek de-

recede açık ve seçik olarak kavradığım şeyleri bulundurmaktı.

İkincisi, inceleyeceğim güçlüklerden herbirini, mümkün olduğu ve daha iyi çözümlemek için gerektiği kadar, bölümlere ayırmaktı.

Üçüncüsü, en basit, ve bilinmesi en kolay şeylerden başlayarak, tıpkı basamak basamak bir merdivenden çıkar gibi, azar azar en bileşiklerinin bilgisine kadar yükselmek için, hatta tabiatları gereğince birbiri ardınca sıralanmayan şeyler arasında bile bir sıra bulunduğunu farzederek, düşüncelerimi bir sıraya göre yürütmekti.

Sonuncusu da, hiçbir şeyi unutup ihmal etmediğimden emin olmak için, her tarafta birçok sayışlar ve tekrarlar yapmaktı».

Descartes'ın dört kuralına şu adlar verilebilir:

1. Apaçıklık kuralı, 2. Bölme kuralı, 3. Basitleştirme ve sıralama kuralı, 4. Sayma (kontrol) kuralı.

c) *Bazı açıklamalar*

Descartes'ın düşüncelerini anlayabilmek için kullandığı kelimelerin anlamını bilmek gerekir:

Sağduyu: «Doğruyu yanlıştan ayırdetme gücü», kısaca «akıl» anlamındadır.

Apaçık: «Doğruluğu zihne doğrudan doğruya görünen, yani doğru olduğunu göstermek için zihnin o andaki işleminden başka bir işleme lüzum göstermeyen, başka bir deyişle «ihtimali» (olasılıklı) nın karşısı.

Peşin hükme saplanmaktan da doğan yanlışlıklarımızın sebepleri şunlardır: «Birinci ve başlıca sebebi çocukluğumuzda edindiğimiz peşin hükümlerdir. İkincisi, bu peşin hükümleri unutmamamızdır. Üçüncüsü, zihnimizin hüküm verdiği şeyler üzerine dikkat ettiği zaman yorulmasıdır. Dördüncüsü, fikirlerimiz, onları tam ifade etmeyen kelimelere bağlamamızdır».

Sayma kuralı adı verilen 4. kural, ikinci kuralla birlikte üçüncü kurala da uygulanmalı, «sürekli - kesiksiz - yeterli -

muntazam» olmalıdır.

ç) *Metodik şüphe*

Descartes'ın sisteminde «metodik şüphe»nin önemli bir yeri vardır. Bunu anlayabilmek için *şüphenin aşamalarını* kısaca belirtmek yerinde olur.

Şüphenin ilk aşaması, *metotsuz şüphe* de denilen kendiliğinden doğan şüphedir. Günlük yaşantımızda bunun çeşitli örnekleriyle sık sık karşılaşılır. «*Septik şüphe*», şüphenin ikinci aşamasıdır. «Şüphe etmek için şüphe» diyebileceğimiz «septik şüphe» bazı feylesoflarda bulduğumuz bir ruh halidir. Şüphenin üçüncü aşamasında karşınıza çıkan «*metodik şüphe*» doğruyu bulmak için «düşünülen, istenilen bir şüphe»dir. Başka bir deyişle, «O bizi yalnız yanıltan değil, şüpheden de kurtarmak ister». «Böylece, metodik şüphe hakikate varmanın bir aracı olmaktadır». Descartes, her şeyin yanlış olduğunu düşünürken, bunu düşünen (ben)in bir şey olmasının zorunlu olduğunu farkederek, felsefesine temel yaptığı «*Düşünüyorum, öyle ise varım*» hakikatine şüphe sonunda ulaştığını söyler.¹⁴

Örnek bilim olarak aritmetiği düşünen Descartes, sezis-
le bildiğimiz ilk ilkelerden uzak neticelere varmanın ancak tümdengelim (ta'til - deduction) ile mümkün olabileceği görüşündedir. Zira ona göre, «Objelerinin son ve yalnız unsurlarını bize gerçekten de kavratan tek bilim, aritmetiktir; bu üstünlük yalnız aritmetikte vardır. «Onun içindir ki, Descartes gözönünde bulundurduğu bilgi idealini en iyi gerçekleştiren aritmetiğin metodunu geometriye aktararak, bu bilgiyi de aritmetik gibi açık ve seçik, yani sağlam ve doğru

* Bu vesile ile, Teflik Fikret'in şu dizeleri anımsanmaya değer:

«Şübhe bir nûra doğru koşmaktır

Hakkı tenvîr ukul için haktır.».

Bk. Teflik Fikret - *Son Şiirler*, Hazırlayan: Cevdet Kudret, İstanbul 1968, 2. b., s. 34. (Varlık Yayını).

14 B. Locombe, O., *Descartes*, Ankara 1943, s. 34-40, Çev. M. Karason, (A.Ö. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını).

yapmak istemiştir. Çünkü açık ve seçik olarak bilmek, doğru olarak bilmek demektir; yanlışla, bilginin objesini bulanık ve karışık olarak kavramaktan ileri gelir». ¹⁵

d) Sonuçlar

Descartes'ın sağduyu kelimesiyle eşanlamlı kullandığı akıl üç özelliği ile dikkatimizi çekmektedir.

1. Hepimizde ortaklaşa olan, doğuştan eşit yaratıldığı ileri sürülen «akıl», insan nevinin ayırt edici özelliğidir.

2. Bir alet olan, bu sebeple kötü de iyi de kullanılabilecek olan aklın iyi kullanılması asıldır.

3. İnsanlar, fizik yapılarından şikâyetçi olabildikleri halde, kendi akıllarını beğenmektedirler. Başka bir deyişle, herkes kendi aklından hoşnuttur.

Aklı iyi kullanmak ve bilimlerde doğruyu bulmak için öne sürülen dört kural, metodolojinin genel ilkeleri arasında sayılabilir. «Metodik şüphe» ise, bir yoklama, güvenilir adımlarla hakikate ulaşma aracıdır. Prof. Dr. Macit Gökberk'in söylediği gibi, «Aradığı sağlam noktayı, o güvenilir çıkış noktasını bulmak için Descartes şüphe ile işe başlar... Bu şüphe, ta matematikte bulduğumuz kesin bilgi gibi apaçık olan bir doğru'ya ulaşincaya kadar ileri götürülecektir... Yalnız, buradaki şüphe, septiklerde olduğu gibi, bilginin olabileceğinden, doğru bilgiye varılabileceğinden ilkece şüphe etmek değildir; Descartes'ın şüphesi bir *metod şüphesidir*, doğru bilgiye varmada kullanılan bir araçtır, bir yoldur». ¹⁶

Descartes'ın tümdengelim ile tümevarım arasında kurduğu ilişki, bir doktora tezinde şöyle özetlenmektedir: «Descartes'ta bilgi yöntemini belirleyen üç zihin işlevi ya da eylemi vardır: bunlar, sırasıyla, sezgi, tümdengelim ve tümevarım (sayma) dır. Sezgi, bir anlık bir kavrayış içinde, basit, mutlak, kesin, apaçık, ilk, temel nitelikli doğayı ya da bilgiyi kavrar. Bu bilgiden, matematik çıkarım yoluyla yeni

15 Bk. Gökberk, a.g.e., s. 310.

16 Bk. Aynı eser, s. 317.

bilgilere götüren tündengelimdir. Tündengelimin ortaya koyduğu ya da araştırmakta olduğu bir bütünsel bilgi içinde öğeleri (terimleri) ayrı ayrı ve yeniden görerek ilgiyi ayakta tutan ve böylece belleğin yapmakta eksik kaldığı işi yapan saymadır. Bu eylemlerin dışında hiçbir bilgi edinme yolu yoktur ve bunu aramak yalnızca gitmek olur.^{16a}

«*Tabiat Işığı İle Hakikatı Arama*» adlı kitabında Descartes, «...bütün insanlarda ortak olan bilmek arzusu devasız bir hastalıktır; çünkü insanın bilimi arttıkça merakı da artar» diyerek bilme'nin sınır tanımazlığını ortaya koymuştur. (İstanbul 1966, 3. b., s. 8, Çev. Mehmet Karasan).

Descartes'tan «*Metot Üzerine Konuşma*» dışında Türkçe ye yapılan çeviriler:

İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler, 1942, 1962, ve 1967.

Felsefenin İlkeleri. 1943. 1946, 1963, ve 1967.

Aklın İdaresi İçin Kurallar, 1945, 1962 ve 1966.

Tabiat Işığı ile Hakikatı Arama, 1945, 1960 ve 1966.

Ahlâk Üzerine Mektuplar, 1946, 1960 ve 1966.

Ruhun İhtirasları, 1972.

(Basım yerleri Ankara veya İstanbul olan bu kitapların tümü dilimize Mehmet Karasan tarafından çevrilmiştir).

*
**

AUGUSTE COMTE* (1798-1857)

Sosyolojinin kurucusu ve isim babası olan Fransız sosyoloğu Comte'un metod konusundaki fikirleri temel görüşlerine sıkıca bağlıdır. Bu sebeple, Comte'un bazı görüşlerini özetleyerek, sosyolojinin kendine özgü metodu saydığı «*Ta-*

16a A. Timuçin, Descartes, İstanbul 1972, s. 66-67.

* Hayatı ve öğretisi için bk. C. S. Ongun, Büyük Filozoflar Ansiklopedisi, İstanbul (ts.) C. I, s. 427-441; veya Filozoflar Ansiklopedisi, İstanbul 1974, C. I, s. 416-428.

rihsel metod» üzerinde durulması yerinde olur.*

a) Üç temel görüş

Bu görüşlerden ilki «düzen» (l'ordre) ve «ilerleme» (le progrès) fikridir. Comte'un sisteminde bu iki kavram karşılıklı olarak, birbirini tamamlar ve biri olmadan öteki düşünülemez. «Düzen» (l'ordre) her alanda kendini gerçekleştirmeye çalışır ki «ilerleme» (le progrès) denilen de bundan başka bir şey değildir.¹⁷ Comte'a göre insanlık devamlı bir ilerleme içindedir. Bu ilerlemeyi Comte, «Üç Hal Kanunu» adını verdiği, birbirini izleyen üç devir halinde ortaya koymuştur. «Zihnimizin tabiatı icabı» meydana gelen bu ilerleme devirleri şunlardır:

1. Teolojik devir

Bu aşamada insanlık, olayları teolojik sebeplere bağlayarak açıklar. İlk ve son sebepler üzerinde durarak mutlak bilgilere ulaşmak ister.

2. Metafizik devir

Teolojik devri izleyen metafizik devirde olayların açıklanması metafizik sebeplere bağlanır. Tabiat üstü kuvvetlerin yerini mücerret (soyut) kuvvetler alır.

3. Pozitif devir

Bu son aşamada ise olayların açıklanmasında müsbet görüş egemen olur, olaylar yine olaylarla açıklanmaya başlanır. Comte'a göre insanlık, günümüze kadar bu üçüncü aşamaya ulaşmıştır. Comte'un sözkonusu ettiği üçlü aşama, değişiklikleri de birlikte getirir. «...Teolojik ve metafizik dönemlerden geçerek positif döneme doğru giden ilerlemeye, askerî bir rejimden bir endüstri rejimine geçiş de paralel ola-

* Comte'dan Türkçeye çevrilen tek eser şudur :

Pozitivizm İlmihali

Çev. Peyami Erman

İstanbul 1962. (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

Buna, ünlü yapıtından yapılan (Birinci ve İkinci Ders)in çevirisi eklenebilir: Pozitif Felsefe Dersleri, Sosyoloji Dergisi, S. 19-20, s. 213-258, (1964-1966). Çev. Ö. Meriç.

17 Bk. Lacroix, J., La Sociologie d'Auguste Comte, Paris 1958, s. 40, (P.U.F.).

rak yürümüşür. Dolayısıyla bu ilerlemede kılıcın, aristokratların hakimiyeti yerine gittikçe endüstri patronlarının hakimiyeti geçmektedir».¹⁸

Comte'un temel görüşlerinden sonuncusu ise onun «insanîyet» (insanlık) hakkındaki görüşüdür. «Comte'a göre insanîyeti insanla izah etmemeli, fakat insanı insanîyetle izaha çalışmalıdır... Şe'nî olan münferit insanlar değil, fakat onların zümreler, cemiyetler halindeki mecmualarıdır... Comte, cemiyet deyince muhtelif cesamette büyüyen ve küçülen insan zümrelerini değil, hakiki bir bütün gibi farzettığı insanîyeti alıyordu».¹⁹

Tek başına insanı bir «soyutlama» sayan ve toplumsal birim olarak «aile»yi kabul eden Comte'un insanlık fikrine bağladığı düşünceleri, bir başka çalışmada şöyle özetlenmiştir:

«Auguste Comte felsefesinin temel eğilimine göre insan birey olarak tarihi yapmaz; tersine, insanın kendisi kendi iç kanunluğuna göre yürüyüp giden *tarihî gelişmenin bir ürünüdür*. Tarihte olup bitenlerin taşıyıcısı *insanlıktır*, insanlıkla tek insan arasındaki ilgi, dalga ile ırmak arasındaki ilgi gibidir. Bu anlayıştan da ahlâk bakımından, insanın kendini *tamamiyle insanlığa vermesi, yani altruizm-özgecilik bir sonuç olarak çıkar*».²⁰

Comte'un temel görüşlerini inceledikten sonra, feylesofun şu tümcesi, bilginin amacını yetesiye ortaya koyacaktır:

«Bilmek, önceden görebilmek içindir; önceden görebilmek de, düzenlemek içindir».

b) *Bilimlerin tasnifi ve sosyoloji metodolojisine verdikleri*

Bilindiği gibi, Comte'un «*Bilimler tasnifi*» sosyoloji

18 Bk. Gökberk, M., A.g.e., s. 561-562.

19 Bk. Ülken, H. Z., *İctimalî Doktrinler Tarihi*, İstanbul 1941, s. 109, (İstanbul Üniversitesi Yayını).

20 Bk. Gökberk, M., A.g.e., s. 562.

ile sona erer. Bilimler tasnifinin dayatıldığı özellikler kısaca şunlardır:

1. Bu tasnif, bilimlerin bağımsız olarak kuruluşundaki kronolojik sırayı izler.
2. Her bilim kendinden bir önceki dayanır ve ondan yararlanır.
3. Bilimler tasnifi sırasınca genellik gittikçe azalırken karmaşıklığın gittikçe çoğalmakta oluşu dikkati çeker. Başka bir deyişle, bilimlerin sıralanmaları «soyut» olandan «somut» olana doğrudur. Yani, aritmetik genelliği en geniş bilim iken sosyoloji karmaşıklığı en çok olan bilim olarak karşımıza çıkmaktadır.
4. Comte'un bilimler tasnifinde «psikoloji»nin yer almayışı bir unutkanlık eseri değildir. Psikolojiyi bağımsız bir bilim olarak kabul etmeyen Auguste Comte'un onu biyoloji ile frenoloji arasında paylaştırdığı görülür.*

Bu işaretlerden sonra, bilimlerin sırası ile birlikte, sosyolojiye verdikleri metod kaideleri üzerinde kısaca durabiliriz:

<i>Bilimin adı</i>	<i>Sosyolojiye verdiği metod kaideleri</i>
Aritmetik	Tecritçilik (soyutlama) Münasebetçilik (ilişki arama)
Astronomi	Pasif müşahedecilik (edilgen gözlemcilik) Faraziyecilik (varsayımıcılık)
Fizik	Aktif müşahedecilik (etken gözlemcilik) Tecrip (expérimentation - deney)
Kimya	Tahlilcilik (çözümleme) Tasnifçilik (sınıflama)
Biyoloji	Statik tetkik

* «Düşünce» ve «bilim» sözcüklerinden oluşan *phrénologie* şöyle tanımlanmaktadır: İnsan karakterinin ve zihin fonksiyonlarının, beynin yapısına dayalı olarak incelenmesi.

	Dinamik tetkik
	Çevre ve bütün (consensus) fikirleri
Sosyoloji	Tarihsel metod.

Comte'un biyoloji üzerine dayandığı sosyolojisi, yukarıda ayrı ayrı belirttiğimiz kaideleri, sosyolojinin kendine özgü metodu olarak nitelediği «Tarihsel metod»un yanı sıra, kullanmaktadır.

c) Tarihsel metod

Comte'a göre sosyolojinin metodu «Tarihsel metod»dur, sosyal hadiselerin birbiri ardısıra gelmesi ve «bugün»ü anlayabilmenin «geçmiş bilgisi»ni (dün) zorunlu kılması sosyoloğu bu metodu kullanmaya götürür. Zira,

1. Sosyolojik araştırma, sosyal kurumların gelişmesinin araştırılmasıdır.
2. Her sosyoloji araştırması «zaman boyutu»nu gerektirir. Çünkü, günümüzün karmaşık sosyal olayları, tarihsel geçmişlerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır.
3. Bugün'ü anlamak için dün'ü bilmek şarttır. Ne var ki, bu ifrata düşülmeden yapılmalıdır.

Durkheim'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, Comte'un muayyen illiyet münasebetleri yerine insanlığın gelişme doğrultusunu araması ve asıl amacının sosyolojik kanunları bulmak oluşu onu «tarihsel metod»u kullanmaya götürmüştür. «Hülâsa Comte'un sosyolojisine göre bütün içtimai hadiselerin sahnesini teşkil eden tarih, (tabiat-ı beşeriye)de (mündemiç-gizli) olan (hal)in tedrici surette açılmasından, serpilmesinden başka bir şey değildir. Bu açılıp serpilme, (tabiatı beşeriye)ye yabancı, harici âmillerin tesiriyle alâkalı değildir... Bu kanunların anlaşılması için baş vurulacak yer, (tabiatı beşeriye)nin kendisidir. Bu (tabiatı beşeriye)de kendiliğinden olarak aile hayatından insanlığa, dinî tefekkürden müsbet tefekküre, fütuhatçılık ve kavgacılıktan muvazeneli

hale geçişin tohum ve kabiliyetleri esasen mevcuttur».²¹

Comte'un temel görüşleri arasında bulunan «Üç Hal Kanunu»na yöneltilen tenkitlere de kısaca yer vermeliyiz. Comte'un bilimlerin gelişmesinden insanlığın ilerlemesine kadar her olaya uyguladığı bu üçlü yürüyüş toplumsal ve bireysel açıdan değerlendirilebilir. Toplumlar aynı basamakları düz bir çizgi halinde aşmadıkları gibi, aynı toplumun çeşitli kesimlerinde «üç hal»in bir arada bulunması da mümkündür. Çocukluktan olgunluğa doğru bireysel gelişmede de Comte'un basamaklarını görenler olmuştur. Fakat bu alanda da bir bütünlük yerine, pozitif açıklamaların yanı sıra teolojik veya metafizik açıklamalara da yer veren, konulara ve psikolojik durumlara göre farklı açıklamalar söz konusudur. Ne var ki, ileri sürülen tenkitlere rağmen «Üç Hal Kanunu»nun etkisi büyük olmuştur.*

FRÉDÉRIC LE PLAY** (1806-1882)

Fransız sosyoloğu Le Play, yetiştiği çevre ve maden mühendisi olarak yaptığı gezilerin sosyolojik görüşlerini geniş ölçüde etkilediği bir simadır.*** Çeşitli örneklerle ortaya koyduğu «Monografi metodu»na Le Play'yi götüren temel görüşler şöyle özetlenebilir:

a) Topluma bakışı

Le Play «aile»yi toplumu meydana getiren en küçük ünl-

21 Bk. Fındıkoğlu, Z. F., *Metodoloji*, Birinci Cilt: Başlangıçtan Yirminci Asra Kadar, İstanbul 1945, s. 174.

* Auguste Comte'a ilgi duyanlar ayrıntılı bilgileri şu çeviride bulabilirler: *Auguste Comte, Felsefesi ve Sosyolojisi*, İstanbul 1970, (L. Lévy-Bruhl - Çev. Z. F. Fındıkoğlu), (İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını).

** Hayatı ve metodolojisinin aşamaları için bk. Fındıkoğlu, *İktisadiyat*, Üçüncü Kitap, *Metodoloji Nazariyeleri*, İstanbul 1950, 3. b., s. 284-288.

*** F. Le Play'nin herhangi bir eseri dilimize çevrilmiş değildir. «Avrupa İşçileri»nden çevrilen bir monografi örneği için bk. *Sosyoloji Dergisi*, S. 4-5, s. 221-258, Çev. N. Ş. Kösemihal, (İstanbul 1949).

te olarak düşünür. Ona göre, fizikçi için «atom», biyolog için «hücre» ne ise sosyolog için de «aile» odur. Köy ve şehir gibi basamaklardan geçerek devlete kadar varan sosyal kuruluşlar ailelerin bir araya gelmesiyle vücut bulmuştur.

Aile bir iş organizasyonudur. Bu sebeple, emek ve yer olmaksızın aile düşünülemez. Ayrıca, toplumları meydana getiren tabii bir «cüz» olarak *aile, örf ve âdet ocağıdır.* Sağlam aileler güçlü toplumları meydana getirir.

Le Play coğrafya faktörünün aileyi etkilediği görüşündedir. Doğudan batıya ve kuzeyden güneye Avrupa kıt'asında yaptığı geziler onu şu sonuca götürmüştür: Doğuda geniş sınırlı, daha sıkı ve patriyarkal (pederşahi-ataerkil) olan aile kurumu batıda daha dar, fakat teşebbüs (girişim) kabiliyeti daha fazla olan bir özellik kazanır. Kuzeyden güneye inildikçe de müteşebbis ailelerin yerini toplum içinde etkisi azalmış aileler alır.* Le Play'ye göre, «iş yapan, bir iş etrafında gücünü toplayan» işçi aileleri toplumu tanımak isteyen sosyolog için elverişli bir ortam teşkil etmektedir. Bu durum, Le Play'nin, ikinci baskısı 6 cilt halinde yayımlanmış olan ünlü eserini «*Les Ouvriers Européens - Avrupa İşçileri*» diye adlandırmasını yetesiye açıklar.

b) *Aile tasnifi*

Le Play üç türlü aileden söz etmektedir:

1. Ataerkil (patriarcale) aile

Birkaç aileden meydana gelen, çeşitli nesilleri bir araya getiren bu aile baba akrabalığına dayanır.

2. Kök aile (famille-souche)

Bu ailenin özelliğini, mirasın çocuklardan yalnız birine bütünüyle geçmesi teşkil etmektedir. Bazı yazarların dilimize «kuşak» ve «sop» kelimeleriyle de çevirdikleri görülen

* Le Play ve devamcılar tarafından kullanılan «communautaire» ve «particulariste» kelimelerine karşılık olarak «Science sociale»cilerin Türkiye'deki devamcılar «tecemmül» ve «infradit» kelimelerini kullanmışlardır.

«kök aile»de esasında iki aile birlikte bulunur: Baba ve mirasçı olarak seçilen evlât.

3. Kararsız aile (famille instable)

Tek bir aileden, ana-baba ile evlenmemiş çocuklardan meydana gelen «kararsız aile»nin özelliği mirasın aile fertleri arasında eşitçe bölünüşüdür. Zaten ailenin «kararsız» sayılması da bu yüzdendir.

Gerek aile içinde fertler arasındaki ilişkiler, gerek ailenin toplumdaki yeri bakımından iki aile tipinden sözedilmesi mümkündür: Le Play Okulunun Türkiye'deki taraftarlarının «tecemmüi» adını verdikleri «communautaire» ve «infiradi» adını verdikleri «particulariste» aile tipleri.

c) Monografi metodu

Adının da ortaya koyduğu gibi «monografi» metodu bir örneğin tasviri (betimsel) bir biçimde araştırılmasıdır. Bu nun için, ele alınan örneğin temsil kabiliyeti olması, başka bir deyişle «tip»lerin araştırılması gereklidir. Esasında «keyfiyetçi-nitel» bir araştırma olan monografinin kemmileştirilmesi gereği «Aile bütçesi»ne büyük önem verilmesine sebep olmuştur.

Monografi metodunu kullananların izlediği yol, temsil gücü olan tek konu (olay)dan kanunlara doğru yükselmek olduğu için, tümevarım (istikra) yoludur. Metodu uygulayan «Science sociale»ciler, sosyal yapının incelenmesi için 16 hususu gözönünde bulunduruyorlardı ki, bunlar arasında başlıcaları şunlardır: Çevre (coğrafi muhit), aile (özellikleri, geliri, mülkü, çalışması, yiyecek ve giyecekleri, eğlenme tarzı..), öteki ailelerle işbirliği, vb.

Le Play Okulunun daha sonraki temsilcilerinden biri olan H. De Tourville «nomenclature» adını verdiği bir cetvelde sosyal olguları 25 büyük sınıfa bölerek ele almıştır. Okulun Türkiye'deki temsilcilerinden Mehmet Ali Şevki'nin, M. Bures ve Ph. Robert tarafından yeniden düzenlenen bu araştır-

ma cetvelini ülkemizin koşullarına göre uyarladığı görülür.*

Monografi metodu, sadece «tek» olayları incelemekle yetinmemekte, «répercussion» adı verilen, olayların birbirleri üzerindeki karşılıklı etkilerini de aramaktadır. Zaten sosyal «kanun», genelliği ve her yerde geçerli olduğu ortaya konulan bir «répercussion»dan başka bir şey değildir.

*
**

KARL MARX** (1818-1883)

Bir sosyolog olarak da ilginizi çeken Alman iktisatçısı ve feylesofu Marx'ın metodolojik görüşleri, bizi «Diyalektik metod» ve «Tarihsel maddecilik» konuları üzerinde durmaya götürmektedir. Bunlar ele alındıktan sonra Marx'ın tarihi nasıl yorumladığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır.***

a) *Diyalektik metod*

i. Bu metodun köklerini Antik Çağın ünlü feylesofu Efes'li Herakleitos (İ. Ö. 544-45)ta bulmaktayız. Haklı olarak «Diyalektiğin babası» sayılan Heraklit'in, temel madde-sinin «Ateş» olduğunu söylediği evrende «Herşey akar». «Aynı ırmakta iki kez yıkanamayız». Çünkü evren devamlı bir değişme içindedir. Heraklit'e göre «Varlık hiç bir şey değildir. Oluş her şeydir».

Temel yasası «değişme» olan evren, karşıt şeylerin sonu gelmez savaşının sürüp gittiği bir alandır. Her şeyin yaratıcısı bu karşıt şeyler arasındaki savaştır.

ii. «Alman İdealizmini» içinde «Diyalektik metod» *Fichte* (1762-1814)'de «düşünmenin gelişmesinin formu» olarak ye-

* Mehmet Ali Şevki tarafından düzenlenen araştırma cetveli «EKLER» bölümünde görülebilir.

** Ayrıntılı yaşantısı için bk. Karl Marx — biyografi —, İstanbul 1976. (Çev. E. Kürkcü).

*** K. Marx'tan Türkçeye yapılan çeviriler özel bir bibliyografyaya konu olacak genişliktedir. Bu nedenle, konumuzla ilgili çevirileri buraya kaydetme olanaklarını bulamıyoruz.

niden ele alınır. Fichte'ye göre diyalektik metod «karşıtlıkları aşarak ilerleyen üç adımlı bir hareket» olup şu aşamalardan geçer:

1. adım: thesis (tez)
2. adım: Antithesis (antitez)
3. adım: synthesis (sentez).

iii. Marx'ın etkisi altında kaldığı Hegel (1770-1831) için de gelişmenin başlıca ilkesi varlığın içinde bulunduğu çelişmedir. «Bütün varlığın gelişme biçimi» Hegel'e göre (Geist) adını verdiği «ide»nin, «ruh»un gelişmesidir. Başka bir deyişle maddedeki değişimleri de ruhun değişimleri tayin etmektedir. Gelişme biçimi Fichte'de gördüğümüz üç adımlı yolu izler. Tez olarak düşüneceğimiz «Varlık»ın karşısına, «özüne aykırı düşme, yabancılaşma» gibi bir çelişmenin sonucu olarak «Yokluk» antitezi çıkar. «Oluş» sentezi ile çelişme sona erer.

iv. Marx, metod olarak benimsediği Hegel'in görüşlerini tersine çevirip «ruh»un yerine «madde»yi koyarak kendi evren anlayışına varır. Marx'a göre de «Düşüncenin ve evrenin devamlı bir değişme içinde olduğu doğrudur. Fakat fikirlerdeki değişmelerin eşyadaki değişimleri tayin ettiği doğru değildir. Aksine, bize fikirleri veren eşyalardır ve eşyalar değiştiği içindir ki fikirler de değişmektedir».

Marx'ın ele alarak yaygınlık kazandırdığı «Diyalektik metod»un başlıca dayanakları «*Diyalektiğin yasaları*» adını taşıyan 4 noktada özetlenebilir:

1. yasa : Diyalektik değişme (hareket)
Hiçbir şey olduğu gibi kalmaz. Her şey bir değişme, bir hareket içindedir.
2. yasa : Karşılıklı eylem (bütünlük)
Olaylar arasında bir «vetire bütünü» mevcuttur. Tek olaylar ve ayrıntılar da bütüne bağlıdır.
3. yasa : Karşıtlarına dönüşme (çelişme)

Karşıtlarına dönüşme ile yol alan çelişmeler «tez - antitez - sentez» aşamalarını izler.

4. yasa : Nitelik değişmesi (devrim)

Burada «kemiyeğin keyfiyete dönüşümü» veya «sıçramalarla ilerleme» söz konusudur. Örneğin, suyun 0 ve 100 derecelerde uğradığını gördüğümüz keyfiyet değişmesi, belli birikimler sonunda sosyal ve ekonomik olaylar için de öngörülmektedir.

b) *Tarihsel maddecilik*

Diyalektik metodun tarihe uygulanması demek olan «Tarihsel maddecilik» Marx'ın şu görüşlerine dayanmaktadır:

- Fikirlerin arkasında «Sosyal sınıflar» vardır.
- Tarih, sınıflar arasındaki iktisadi mücadelelerin tarihidir. Başka kelimelerle söylersek, tarihi açıklayan sınıfların mücadelesidir.
- Bu mücadelenin arkasında da «iktisat» bulunur. Zaten sınıfları tayin eden de iktisadi faktördür.

Görülüyor ki Marx yorumlarını «sınıf mücadelesi»ne dayandırmakta, sınıf mücadelesini de «iktisadi üretim araçları», «teknolojik gelişme» veya «üretim araçlarının gelişmesi» anlamına gelen «iktisadi»ye bağlamaktadır. Bu sistemde «Alt yapı» (Infrastructure) olarak düşünülen «iktisadi faktör» ile bunun yansıması olarak kabul edilen «Üst yapı» (Super structure) arasındaki ilişkiler çeşitli yorumlara konu olmuştur.

Üretim araçlarının gelişmesi (teknolojik ilerleme) sonunda, daha önceki üretim ilişkileri ile bu gelişme arasında bir çelişme meydana gelmekte, sonuç olarak da, teknolojik ilerlemeye bağlı olarak yeni üretim ilişkileri ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi, Hegel'de olduğu kadar Marx'ta da, tarih, diyalektik bir ilerleme içindedir. Ne var ki, Hegel'in

«Geist»ı Marx'da yerini «maddî faktör» (ekonomik ilişkiler)e bırakmıştır. Üretim araçlarının teknolojik seviyesi ve hangi sosyal sınıfın mülkiyetinde bulunduğu en önemli faktörü teşkil etmektedir.

c) *Maurice Duverger'nin görüşü*

«Sosyal Bilimlerin Metodları» adlı kitabın yazarı olarak günümüzün ünlü Fransız profesörü Duverger «genel nazariyeler» içinde ele aldığı «marksist teori»yi şöyle değerlendirmektedir:

Duverger'ye göre bu teori eleştirilmiştir, fakat yerine yenisi konulamamıştır. Marksist şemanın temel kaynağı şöyle özetlenebilir: Tekniko-ekonomik koşullar sınıf durumlarını yaratır. Sınıf mücadelesi sosyal dinamiğin temelidir. Bu ilişkilerin inkâr edilemeyeceğini söyleyen Duverger iki noktaya dikkati çekerek, «yalnız bu ilişkilerin mi önemli olduğu, her zaman ve her yerde mi önemli olduğu şüpheli bir husustur. Zira, sınıf mücadelesi ile pek çok sosyal olay açıklanabilir, fakat bütün sosyal olaylar açıklanamaz» demektedir. XIX. yüzyılın ortasından XX. yüzyılın ortasına kadar Avrupa'da marksist izahın olaylara uygun düştüğünü söyleyen Duverger, öteki tarih dönemleri için böyle olduğunu şüpheli sayar.²²

*
**

EMILE DURKHEIM* (1858-1917)

İngiliz feylesofu Bacon ile başlattığımız «Yöntem Konusunda Genel Görüşler» bölümünü Fransız sosyoloğu Durkheim ile tamamlamak istiyoruz. Durkheim'ın metodolojik görüşlerini «*Les Règles de la Méthode Sociologique - Sosyoloji Yönteminin Kuralları*» adlı kitabını özetleyerek or-

22 Bk. Duverger, M., *Méthodes Des Sciences Sociales*, Paris 1961, s. 341-342.

* Hayatı ve görüşleri için bk. Cemil Sena, *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, C. I, s. 579-583.

taya koyacağız. Ziya Gökalp'ın aracılığı ile sosyoloji tarihi-mizde büyük etkileri görülen Durkheim'ın dilimize çevrilmiş olan eserleri arasında adını andığımız kitabı da bulunmak-tadır.*

a) *Sosyal vakıa (olgu) nedir?*

Durkheim'ın, «metod» konusunu ele almadan önce, bu metodu uygulayacağı «sosyal vakıa»nın ne olduğunu araştırdığı görülür. Hukuk ve örflerde yeri olan vazifeler, dinî hayatın dogmaları ve âdetleri, yazı, para, ticaret sistemi gibi örnekleri hatırlattıktan sonra şu sonuca varır: «İşte bütün bunlar ferdî şuurların dışında mevcut olmaktan ibaret dikkate değer bir hususiyet arzeden düşünme, hareket etme ve

* Durkheim'ın eserlerinden dilimize çevrilenler şunlardır:

1. *İçtimai Taksim-i Amel*

Çev. M. Midhat

İstanbul 1339 [1923], 402 s., (Maarif Vekâleti Neşriyatı).

2. *Din Hayatının İptidai Şekilleri*

Çev. Hüseyin Cahit [Yalçın]

İstanbul 1923, C. I, 456 s.

İstanbul 1924, C. II, 408 s., (Oğlumun Kütüphanesi).

3. *Ahlâk Terbiyesi*

Çev. Hüseyin Cahit [Yalçın]

İstanbul 1927, II+271 s.

4. *Ahlâksal Terbiye*

Çev. M. F. Beziroğlu

İstanbul 1938, C. I, 196 s.

5. *İçtimaiyat Usulünün Kaideleri*

Çev. Selmin Evrim

İstanbul 1943, 267 s.

6. *Ahlâk ve Hukuk Kaideleri Hakkında Dersler*

Çev. Prof. Dr. H. N. Kubalı

İstanbul 1947, 57 s., [İ. Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası'ndan ayrı basım].

7. *Meslek Ahlâkı*

Çev. Mehmet Karasan

Ankara 1949 ve İstanbul 1982, XLIII+63 s., (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını).

8. *Terbiye ve Sosyoloji*

Durkheim ve P. Fauconnet - Çev. Memduh Seydal

İstanbul 1950, 125 s.

9. *Ceza Evriminin İki Kanunu*

Çev. Dr. Hâmid Topcuoğlu

Ankara 1966, 34 s., (A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).

Durkheim'dan Türkçeye yapılan bu çevirilere, ilk defa Türkiye'de Fransızca olarak basılan şu kitabını da eklemeliyiz. *Leçons de Sociologie*, İstanbul 1950.

hissetme tarzlarıdır. Bu tavrı hareket ve düşünme tipleri yalnız ferdin haricinde olmakla kalmayıp aynı zamanda öyle bir otorite ve zor kudretine maliktirler ki kendilerini, fert istese de istemese de kabule mecburdur». Böylece, sosyal vakıa «ferdin haricinde bulunan ve kendini ferde yükleyecek mahiyette bir tazyik kudretine malik olan hareket etme, düşünme ve hissetme tarzlarından ibaret olan bir vakıalar nizamı» olarak nitelendirilmektedir. «Zorlama» (zecir)yı sosyal vakıaların bir özelliği sayan Durkheim'a göre «bir hâdisе umumî ise, umumî olduğundan dolayı maşerî olmayıp, maşerî olduğu için umumîdir». Sonuç olarak Durkheim'ın verdiği «sosyal vakıa» tanımı şudur : «Ferd tezahürlerinden müstakil ve sırf kendisine has bir mevcudiyeti olmakla beraber muayyen bir cemiyetin bütün sahasına şamil olan herhangi tavrı hareket tarzı içtimâî bir vakıadır».

b) Sosyal vakıaların araştırılmasında uyulması gereken kurallar

i. Durkheim önce «gözlem» (müşahede - observation) ile ilgili kuralları ele alır. Ona göre *temel kural içtimâî vakıaları eşya gibi telâkki etmektir*. Bu düşüncesini aşağıdaki tümcelerle açıklar : «Hâdiseleri şey gibi telâkki etmek, onları ilmin hareket noktasını teşkil eden mutalar [veriler] mahiyetinde telâkki etmek demektir. İçtimâî hâdiselerde ise bu mahiyet itiraz edilmeyecek kadardır... İçtimâî hâdiseleri, bu hâdiseleri tasavvur eden şuurlardan ayrılmış olarak kendi benliklerinde görmek ve haricî eşya gibi hariçten tetkik etmek lâzımdır».

Temel kuralı böylece ortaya koyduktan sonra Durkheim sosyal vakıaların gözlemi ile ilgili kuralları 3 noktada toplar :

1. «Bütün peşin mefhumları (prénotion) sistematik surette bertaraf etmelidir.» Bu vesile ile Durkheim'ın Descartes ve Bacon'ı hatırlattığı görülür: «..Bu kaide her ilmî usulün temelidir. Nitekim Descartes'in usulî şüphesi de (doute

méthodique) bunun bir tatbikinden başka bir şey değildir... Bacon'ın idola nazariyesinin de başka bir mânası yoktur. Sosyolojide önyargılardan kurtulmayı zorlaştıran sebepleri Durkheim şöyle açıklar: «İçtimaiyat sahasında bu kuruluşu bilhassa güçleştiren şey, hislerin ekseriya işe karışmasıdır. Nitekim biz siyasi ve dini itikatlarımızla fiziki âlemin eşyalarından başka türlü alâka ve heyecan duyarız, ve duyduğumuz bu heyecan itikat ve telâkkilerimizden idrak ve izah tarzlarımıza da sirayet eder».

2. «İlmî her araştırma aynı mahiyette olan ve aynı tarife giren hâdiselerin muayyen bir zümresine taallûk eder. O halde içtimaiyatçının ilk işi, tetkik ettiği şeyleri tarif etmek olmalıdır». Ancak bu takdirdedir ki, sözkonusu şeyin ne olduğu hem kendisi, hem de başkaları tarafından iyice anlaşılabilir. Ayrıca, «İlim, objektif olabilmek için, kendisinden önce teşekkül etmiş olan mefhumlardan [kavram] değil, ihsastan [duyum] hareket etmeli, ilk tariflerinin unsurlarını doğrudan doğruya hassî mutalardan almalıdır».

3. İçtimaiyatçı herhangi içtimai vakıalar zümresini araştırmak istediği zaman bu vakıaları, ferdî tezahürlerinden tecrit edilmiş olarak arzeden bir tarafından tetkik etmeye çalışmalıdır».

Sosyal vakıaların açıklanması ile ilgili kurallara geçmeden önce Durkheim, bugün önemini büyük ölçüde yitirmiş olan «normal ve patolojikin ayırılması» ve «içtimai tiplerin teşkil» konuları üzerinde durur. Ona göre, «En umumî şekiller arzeden vakıalara normal deyip diğerlerine de marazî-morbide veya patolojik» adını vermelidir. Devlet adamının rolü doktora benzer: Sağlık kurallarına uyularak hastalıkların çıkmasını önlemek, hastalık ortaya çıkınca da onu iyileştirmeye çalışmak.

ii. Sosyal vakıaların açıklanması ile ilgili kuralların başlıcası şudur: «Herhangi bir içtimai vakıanın muayyen sebe-

bini kendinden önceki içtimai vakıalarda aramalı, yoksa ferdi şuur haletlerinde aramamalıdır».

Bu kuralı «Herhangi içtimai bir vakıanın fonksiyonu yine ancak içtimai olabilir» hükmüyle tamamlayan Durkheim şu öğüdü verir: «Herhangi bir içtimai vakıanın fonksiyonu bu vakıanın herhangi içtimai bir gaye ile olan münasebetinde aranmalıdır». Bu arada Durkheim «Cemiyetin ferde nazaran üstünlüğü» ve «içtimai tazyik hakkındaki telâkki»sini hatırlatmaktadır.

iii. Durkheim, kitabının son bölümünde «illet arama yolları» üzerinde durur. Ona göre illet aramanın iki yolu söz konusudur:

- 1) Asıl tecrip (expérimentation) adını verdiği deneyleme Burada olayların sun'î olarak, istenildiği vakit ve sayıda meydana getirilmesi söz konusudur.
- 2) Vasıtalı tecrip veya «Mukayese usulü»
Olayların, kendiliklerinden meydana geldiği vakit tetkik edilmesidir.

Durkheim için, sosyolojiye uygun olan biricik usul mukayese usulüdür. Gerçi Comte bu usulü yeter bulmamış ve bunu (Tarihi usul) adını verdiği başka bir usulle tamamlamayı zorunlu görmüştür. Durkheim, Comte'un bu tutumunu ise onun «muayyen illiyet münasebetleri yerine insan tekâmülünün gittiği istikameti arama»sına bağlıyordu.

«Muayyeniyet (déterminisme) fikri» ve «İllyet (causalité) prensibi»ni sosyoloji için de temel sayan Durkheim'a göre, «Aynı esere daima aynı illet tekabül eder».

Durkheim'ın «mukayese usulü»nün yanı sıra salık verdiği bir usul daha vardır: Jenetik (Génétique) usul. «..en iptidaî tipi teşkil edip sonradan bu tipin» zamanla kazandığı giriftlik adım adım izlenir. Jenetik (Génétique) diyebileceğimiz bu usul «bir hamlede olayın analizini ve sentezini verir». Zira, «..az çok müdil [karışık] olan herhangi bir içtimai vakıayı ancak bu vakıanın tam ve bütün inkişafını [gelişme-

sini] bütün içtimai nevilerde takip eylemek şartıyla izah etmek mümkündür».

Bu bölümde Durkheim'ın J. S. Mill'in kuralları üzerine görüşlerini de açıkladığı görülür. Durkheim'a göre «Tortu metodu» denilen metodun sosyal hâdiselerin tetkikinde hemen hemen hiçbir faydası olmadığını söylemek lazımdır. «Uygunluk ve ayırım metodları» da ancak güçlkle kullanılabilir. «Birlikte değişmeler metodu - méthode des variations concomitantes» ise ötekilere üstündür. «Bu metodun ötekilere üstünlüğünün sebebi, bu metodun, illi münasebeti, öteki metodlar gibi dışarıdan değil, bilâkis belki içeriden yakalanmasıdır... Devamlı uygunluk esasen kendiliğinden bir kanundur».

Kitabının «Sonuç» başlıklı bölümünde, metodunun, illiyet prensibinin sosyal olaylara uygulanmasından ibaret olduğunu belirten *Durkheim, metodunun özelliklerini* şöylece sıralamaktadır:

1. Herhangi bir felsefeden müstakildir. Aynı durumu doktrinler karşısında da korur.
2. Metodumuz objektiftir. Bu metod baştan başa, içtimai vakıaların eşya oldukları ve eşya gibi telakki edilmeleri gerektiği fikrine dayanır.
3. Münhasıran sosyolojik olmak, metodumuza has olan üçüncü ayırıcı özelliktir. Sosyal bir vakıa, ancak başka bir sosyal vakıa ile açıklanabilir. Demek oluyor ki, sosyoloji, başka hiçbir bilime bağlı değildir. O. müstakil ve muhtardır.*

Durkheim'da sosyolojinin konusu ve yöntemini inceleyen Nurettin Şazi Kösemihal, «*Sosyoloji Yönteminin Kuralları*»nı özetledikten sonra, bizim de paylaştığımız şu sonuca varır : «Kuşku yok bu kuraların bazıları, olumlu bilimlerin genel yöntemine bağlı oldukları için, daha önceden birçok düşünür-

* Durkheim'ın yöntem konusundaki görüşleri özetlenirken Selmin Evrim'in çevirisinden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

ler tarafından ortaya atılmış ve çeşitli bilimlere uygulanmıştır. Bu genel kuralların sosyolojiye de uygulanması gerektiğini birçok filozoflar, özellikle Comte ve Spencer, Durkheim'dan önce ileri sürmüşlerdi, ama bu kuralları bir türlü toplumsal olgulara uygulayamadılar. Sosyolojinin konusunu açıkça belirtmek, yönteminin kurallarını sistemli olarak ileri sürmek ve bu kuralları ilk kez toplumsal olgulara uygulamak ancak Durkheim'la olanaklı olmuştur». (*Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul 1971, s. 55).

Kösemihal, Durkheim'ın görüşlerini eleştirirken, yöntem konusunda da ilginç noktalara değinmekten geri kalmaz:

● «Toplumsal olayların nesneler (choses) gibi incelenmeleri için, Durkheim'ın ileri sürdüğü peşin kavramlardan (prénotion) sıyrılmak kuralı doğrudur ama hiçbir yenilik getirmiş değildir. Bilindiği gibi ilkin Bacon'ın ileri sürdüğü bu kuraldan olumlu bilimler yüzyıllardan beri yararlanmaktadırlar».

● «Durkheim incelemelerin başında yapılacak tanımlar, kolayca kavranabilir dış niteliklere dayanmalıdır diyor. Ancak, incelemenin başında konu üzerine olan bilgimiz çok yüzeysel olacağına göre, olguların dış niteliklerine dayanarak bu tanımların geçici olması, bilim incelemelerinin ilerlemesiyle de... yeniden gözden geçirilmesi gerekirdi».

● «Toplumsal olayları doğrudan doğruya değil de, madde gözüküşleri aracılığıyla inceleyen bu yöntem yanında, toplumsal bilinç hallerini doğrudan doğruya inceleyecek anketler yöntemini tekrar ele almak gerekiyor... Bu yöntem daha XIX. yüzyılın ilk yarısında özellikle Le Play Okulu tarafından kullanılmıştı». (A.g.e., s. 195-198).

Böylece, Bacon'dan bu yana belli başlı feylesof ve sosyologlarda yokladığımız metodoloji görüşleri, ayrıca ele alma olanağını bulamayacağımız bazı terimleri de, kısaca da olsa, gözden geçirmemize fırsat vermiş oldu.

II. Bölüm İçin Bibliyografya

- *İçtimai Doktrinler Tarihi*
H. Z. Ülken
İstanbul 1941, (İstanbul Üniversitesi Yayını).
- *İçtimaiyat Usulünün Kaideleri*
E. Durkheim - Çev. S. Evrim
İstanbul 1943.
- *Descartes*
Dr. O. Lacombe - Çev. M. Karasan
Ankara 1943, (A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını).
- *Metot Üzerine Konuşma*
Descartes - Çev. M. Karasan
Ankara 1944.
- *La Sociologie d'Auguste Comte*
Jean Lacroix
Paris 1956, (P.U.F.)
- *Metodoloji Nazariyeleri*
Z. F. Fındıkoğlu
İstanbul 1961, 3. b., (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
- *Felsefe Tarihi*
M. Gökberk
İstanbul 1967, Genişletilmiş 2. b., (Bilgi Yayınevi).
- *Méthodes des Sciences Sociales*
M. Duverger
Paris 1961, (P.U.F.)
- *Le Play ve Sosyal İlimler Metodolojisi*
C. C. Zimmerman - Çev. Dr. O. Arı
İstanbul 1964, (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
- *İktisat Sosyolojisi Bakımından Sosyalizm*
Z. F. Fındıkoğlu
İstanbul 1965, 2. b., (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını).
- *Deneysel Sosyoloji*

- P. Descamps - Çev. N. Ş. Kösemihal
İstanbul 1965, 2. b., (Remzi Kitabevi).
- *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*
Hazırlayan: Slâhattin Hilâv
İstanbul 1968, (Sosyal Yayınlar).
- *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*
G. Politzer - Çev. Cem Eroğul
Ankara 1966, (Sol Yayınları).
- *Toplumsal Araştırmalarda Diyalektik Yöntem*
Cem Eroğul
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXI. S. 3, s. 281-301, (Eylül 1966).
- *Marx'ın Toplumbilimi ve Toplum Felsefesi*
T. B. Bottomore - Çev. Dr. Özer Ozankaya
Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. XXIII. S. 1, s. 357 - 379, (Mart 1968).
- *Marx'ın Sosyolojisi*
Henri Lefebvre - Çev - Selâhattin Hilâv
İstanbul 1968, (Öncü Kitabevi Yayını).
- *Marx'ın Toplum Kuramı. Seçme Metinler*
T. B. Bottomore ve M. Rubel - Çev. Dr. Ö. Ozankaya
Ankara 1971, (Doğan Yayınları).
- *Durkheim Sosyolojisi*
Nurettin Şazi Kösemihal
İstanbul 1971, (Remzi Kitabevi).

Üç ü n c ü B ö l ü m

BAŞLICA YÖNTEMLER ve ARAŞTIRMA ÖRNEKLERİ

Bu bölümde, günümüzde en çok kullanılan araştırma yöntemleri, adı geçen yöntemlerle yapılmış olan örneklere de yer verilerek ele alınmıştır. Böylece, ileride bu yöntemlerle araştırma yapmak isteyenler, kendilerin bir fikir verecek örneklerden de yararlanma olanağını bulmuş olacaklardır.

1. ÖRNEKLEME YÖNTEMİ

Örnekleme yöntemi, bütün bir kitle yerine, onun bütün özellikleri hakkında bize bilgi verecek «temsili» bir parçanın seçilip incelenmesine dayanır.* Bu durum, büyük kitleler yerine ondan seçilecek bir parçanın incelenmesi sebebiyle, a) Zamandan tasarruf, b) Emekten tasarruf, c) Paradan tasarruf sağlar.

İyi bir örneklemenin başlıca iki koşulundan söz edilebilir : Bunlardan ilki, örneklerin temsil kabiliyeti olmasıdır. Bu, biraz sonra sözünü edeceğimiz yollara uygun hareket etmekle sağlanır. İkincisi ise, örneklerin yeterli sayıda olmasıdır. Genel olarak örnek gruplar 1000 ile 3000 arasında değişmektedir.

* Örnekleme yönteminin karşıtı olan «tam sayım»a her zaman üstünlük tanımak gerekmez. Zira, «...birçok yönlerden büyük avantajlar sağlamasına rağmen örneklemin her zaman tam sayımın yerine geçebileceği söz konusu değildir. Bununla beraber bir tam sayımın her zaman örneklemeden daha doğru istatistikler elde edilmesini sağlayacağını sanmak da çok hatalıdır». Bk. N. İşçii, Örnekleme Metodu (Sampling Method), Planlama, S. 3, s. 97, (1962).

Örnek grubun seçilmesi iki yolla mümkündür. Bunlar «Kotalar yolu» ve «Tesadüfler yolu»dur.

a) *Kotalar yolu (Keyfi örnekleme)*

Örnek grubun «Kotalar yolu» ile seçilmesi iki evrede gerçekleşir. Önce, bir çeşit «model» teşkil edilir. Model teşkil edilirken dikkat edilecek en önemli nokta, ana kitle için geçerli olan çeşitli kategorilerden model teşkilinde de yararlanmaktır. Bu kategoriler arasında şunları sayabiliriz:

Ferdi veya ailevi kategoriler (cinsiyet, yaş grupları, medenî hal ve çocuk sayıları)

İçtimai-meslekî kategoriler (meslek çeşitleri)

Mesken kategorileri (kırsal-kentsel yerleşme, meskenin durumu)

Bölgesel kategoriler

Ekonomik durumlar.

Demek oluyor ki, eğer 2000 kişilik bir model teşkil ediliyorsa ana kitlede mevcut bütün özellikler (cinsiyet, yaş grubu, medenî hal, meslek çeşitleri, köy-kent, oranı, bölgeler, iktisadî durumlar..) aynı oranda modelimizde de yer almalıdır.

Kotalar yolunda ikinci evre, her anketçiye, soruşturma yapacağı kişilerin «kota»lar halinde dağıtılmasıdır. Her anketçiye soruşturma yapmak üzere 100 kişi verildiğini düşünelim. Bu durumda anketçiler, tesbit edilen oranlara göre, 100 kişi ile soruşturma yapacaklardır. Fakat henüz kişiler belli değildir. Anketçi, mevcut oran içinde, istediği kişileri bizzat kendisi seçer. Halbuki «Tesadüfler yolu»nda anket yapılacak kişiler (yerler) önceden ismen tespit edilmektedir.

Kotalar yolu, *olumlu ve olumsuz yanları* gözönünde tutularak, tenkit edilebilir. Metodun olumlu yanları basit ve süratli oluşu, az masrafla sonuca varılmasıdır. Buna karşılık, kotalar yolu, kolayca kaçmaktan doğacak bazı sakıncaları da içinde taşımaktadır. Bu sakıncalar arasında, anketçinin men-

sup olduğu gruplardan seçim yapma eğilimi, en alt ve en üst durumda bulunanlar yerine orta durumda bulunanlarla konuşulması yer almaktadır. Anketçileri önceden iyi eğitmek suretiyle bu sakıncaları önlemek mümkün olabilir. Görüldüğü gibi, kotalar yolu, ana kitleyi her bakımdan doğru olarak ifade eden «model»in titizlikle kurulmasına bağlıdır.

b) *Tesadüfler yolu (İhtimalî örnekleme)*

Bu yolla teşkil edilen örneğin temsili olması «Büyük sayılar kanunu»na ve ihtimalier hesabına dayanır.

Örnek grubun bu yolla seçilebilmesi için bir liste, fiş veya repertuara ihtiyaç vardır. Büyük kitle ile ilgili bir listenin temin veya tanzim edilmesinden sonra, örnek grubun sayısı da gözönünde bulundurularak, her 10 addan biri veya her sayfadaki ilk ad gibi bir yol izlenerek, tamamen tesadüfi bir biçimde örnek grup teşkil edilir.

Bir liste veya repertuar yardımıyla yapılan grup teşkilinin yanı sıra, nüfusun repertuara geçirilmemiş olduğu hallerde coğrafya haritaları veya havadan çekilmiş fotoğrafların aracılığı ile «ada»ların seçimi de mümkündür «Salkımlar halinde sondajlar» adı verilen üçüncü bir usulde de örneklemenin unsurlarının birer birer seçilmesi yerine unsur gruplarının tesadüfen seçilmesi yolu tutulmaktadır. Okul, fabrika seçimi gibi. Bir de «çok dereceli sondajlar» vardır ki, burada önce salkım halinde seçim yapılmakta, sonra da onun içinden sorguya çekilecek üniteler çıkarılmaktadır.

i. Örnek grubun teşkilinden sonra «anket» çalışmaları başlar. Bunun için ilk adım *anket sorularının hazırlanması*dır. Anketlerde yer alan sorular iki kategoride toplanabilir: Açık uçlu sorular, kapalı uçlu sorular. Eğer soruların cevap şıklarına önceden bir sınır çizilmemişse böyle sorulara «Açık uçlu sorular» adı verilir. Böyle durumlarda «denek»ler cevaplarını geniş bir alanda verebilirler «Kapalı uçlu sorular»da ise belli seçeneklere göre cevap verme zorunluluğu vardır. Evet,

hayır gibi. Her iki soru kategorisinin de faydaları ve sakıncaları mevcut olduğundan en iyisi bir sorular listesinde iki kategoride soruya da yer vermektir.

Aynı konular etrafındaki soruların dağınık bir biçimde sorulmayarak kendi aralarında kümelenendirilmeleri, başka bir deyişle «*Soru bataryaları*» teşkili uygun olur. Soruların hazırlanması sırasında dikkat edilmesi gereken bir başka husus da soruların «açık, kısa, anlaşılır» olmasına dikkat etmektir. Hem bu hususların ne ölçüde gerçekleştirilebildiğini tespit etmek, hem de bir anketin ne kadar zamanda yapılabileceğini anlamak için küçük ölçüde bir «deneme»nin yapılması gerekir. Ancak bu denemeden sonradır ki soru listeleri kesin biçimini alır.

ii. Kesin biçimini alan soru listelerinin bastırılmasından sonra «*Anketin uygulanması*» evresi gelir. Bu da, başlıca iki yolla olur: Doğrudan doğruya veya dolaylı olarak.

Doğrudan doğruya cevaplandırılacak sorular için iki yol vardır: Hazırlanan anket soruları posta ile deneklere gönderilerek cevapları rica edilir. İkinci yol da, denekleri bir araya toplayarak kendilerine dağıtılacak anket sorularına yazılı olarak cevap vermelerini istemektir.

Dolaylı olarak soruların cevaplandırılması ise bir anketçinin aracılığı ile olur. Öteki iki yolun daha ucuz ve kolay olmasına karşılık ortaya çıkardığı çeşitli sakıncalar, nispeten güç ve pahalı olan bu üçüncü yolun tercih edilmesine sebep olmuştur. Burada, anketçi, sorduğu her soruya verilen cevabı anket listesine işaret eder. İşlerin zamanında, doğru ve düzenli olarak yapılması anketçilerin bir ön - eğitimden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

iii. Anket uygulandıktan sonra «*Sonuçların tespiti*»ne sıra gelir. Cevapların toplandıktan sonra denetimi ve sayımı yapılır. Bunu «*Kotlama*», muhtemel cevap kategorilerinin ortaya konulması, izler. Şimdi yapılacak işlem, her soru kâğı-

dındaki cevapların I.B.M.* kartlarına işlenmesidir. Bu, kartların delinmesi suretiyle olur. Artık, makinelerin aracılığı ile kısa sürede tasnifi tamamlayarak her soruya verilen cevapları hem «sayılar» halinde elde etmemiz mümkündür. Bu sayıların oran olarak ifadesi (%’ler) ve çizelgelerin düzenlenmesi bizi sonuca bir adım daha yaklaştırır. Araştırmaya başlarken öne sürülmüş olan varsayımların (hypothèse - faraziye) tartışılması, gerekiyorsa daha önce yapılmış benzer araştırmalarla kurulacak mukayeseler ile «Örnekleme yöntemi» bir sonuca ulaşmış bulunur.

Bu yöntemle yapılmış olan araştırmalarda büyük yeri olan «varsayım» (faraziye-hypothèse) konusu üzerinde kısaca durmak uygun olur. Her araştırma, önceden tasarlanıp ortaya konulmuş bazı varsayımların gerçek olup olmadıklarını, geçerlik derecelerini gün ışığına çıkarmak amacını güder. M. Duverger’nin özetle söylediği gibi «Bir çalışma varsayımı, sosyolojik kanunun bir taslağıdır. Varsayım, deneme ile gerçekleşirse kanun olur, aksi halde terkedilerek yerine bir başka varsayım konulur».²³ Tabiat bilimlerinde varsayımların gerçekleşmesi «Deney» sonunda mümkün olduğu halde sosyal bilimlerde varsayımların gerçekleşmesi «Mukayese metodu» ile mümkün olabilmektedir.

«Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları» kitabının yazarları ise «bilimsel metodun temel unsurları» arasında saydıkları varsayımı şöyle anlatmaktadırlar: «Varsayım neyi aramakta olduğumuzu anlatır. Bilgiler toplandıkları, sıralandıkları ve aralarında bağlantılar kurulduğu zaman bir teori haline gelmiş olurlar. Teori spekülasyon değildir; gerçekler üzerine kuruludur. Bir teorinin içindeki çeşitli gerçekler mantık yolu ile tahlile tâbi tutulabilir ve teoride ifadesini bulmuş olan bağlantılardan başka bağlantılar da tümdengelim yolu

* «International Business Machines» sözcüklerinin baş harfleridir.

23 Bk. Duverger, M., *Méthodes Des Sciences Sociales*, Paris 1961, s. 350.

ile çıkarılabilir. Tümdengelim yolu ile elde edilen bu önermelere varsayım adı verilir.

Bir varsayımın bakış yönü ilerisidir Varsayım muteberliğini kontrol edebilmek için teste tâbi tutulabilen bir önermedir. Varsayım sağduyuya uygun veya ona aykırı olabilir. Varsayımın doğru veya yanlış olduğu ortaya çıkabilir. Fakat, varsayım herhalde, deney yolu ile kontrol edilmeyi gerektirir. Varsayım, bilimin sistemleştirilmiş şüpheciliğinin bir örneğidir. Varsayımlar kontrol edildikten sonra, kabul edilir veya edilmezler».²⁴ Görüldüğü gibi, varsayımlar, olayları sorguya çekmek ve hakikate yaklaşmak için öne sürülmüş olan «teklif»lerdir.

Türk okuyucularının «*Bilim ve Metot*» (İstanbul 1951 ve 1964), «*Bilim ve Hipotez*» (İstanbul 1946 ve 1964) gibi kitaplarıyla tanıdığı Henri Poincaré (1854 - 1912) daha da ileri giderek «Her genelleştirme bir hipotezdir» diyordu. Ona göre, bilimde önemli bir rol oynayan varsayım (hipotez), sık sık sınanması, gerçekliğinin aranması gereken bir «genelleştirme» oluyor.^{24a}

c) Örnekler

Örnekleme yöntemi ile yapılmış olan araştırmalara vereceğimiz ilk örnek, Prof. Dr. Oğuz Arı ile birlikte yaptığımız «*İstanbul'ı Göç ve Çalışma Hayatına İtibak Araştırması*»dır. «İktisat Fakültesi Mecmuası»nda yayımlanan bu araştırmada²⁵ aşağıdaki varsayımlar ele alınmıştır :

«1. Şehre göçte, iktisadî zaruretler ve köy-şehir arasında ücret farkları bakımından köyün itîşi, ortaya çıkardığı yeni imkânlar itibariyle şehrin çekîşi ehemmiyetli rol oynar. Köyde veya kasabada ekonomik durumları iyi olmayanlar göç eder. Ayrıca, köy veya kasabadaki sosyal çevrenin ve şehirdeki tanıdık çevresinin de göçte tesiri vardır.

24 Bk. W. J. Goode ve P. K. Hatt, A.g.e., s. 72-73.

24a Bk. *Bilim ve Hipotez*, İstanbul 1964, 2. b., s. 168, (Çev. F. Yücel).

25 Bk. Adı geçen dergi. C. 25, S. 4, s. 44-86, (İstanbul 1968).

2. Daha genç yaşta olanlar, erkekler, askerlik yapmış olanlar, tahsili olanlar daha çok göç eder. Bunlar göçü etkileyen diğer faktörlerdir.

3. Şehirde meskenler daha elverişlidir.

4. Köyden şehre göçte bir takım sıçrama (intikal) noktaları vardır.

5. Köyden şehre göç, köye dönmekle bitmez. Göç edenler, şehirde elverişli şartları bulunca, aile ve müstakbel hayatlarını şehirde kurarlar. Nihai başarısızlığa uğramadıkça da, şehirde tutunmaya gayret ederler.

6. Şehre göç edenler için ulaştırma kolaylıkları, köy veya kasaba ile haberleşmeyi destekler.

7. Şehirde daha önce yerleşenlerin, belli iş kollarına, belli yurt köşelerinden gelenlerin girmesinde, hemşeri olanların aynı iş yerinde çalışmasında rolü olabilir. Biz buna «gedik» sistemi diyoruz.

8. İşyerine intibak, sosyal çevreye intibaka tesir eder».

Araştırmamızda uygulanan metod ve örnek grubun seçimi konusunda da şu bilgiler verilebilir:

«İstanbul'da esnaf teşekkülleri, Sanayi Odası, Sosyal Sigortalar Kurumu gibi kuruluşlar arasında örnek grup seçilecek işçi kitlesini tesbit etmek için sadece Sosyal Sigortalar Kurumunun kayıtlarından faydalanılmıştır. Sebebi, her ay işyerleri bordrolarını Kuruma bildirdikleri için kayıtların düzenli oluşu ve işyeri ve işçi adetlerinin gerçeği en yakın şekilde belirtmiş olmasıdır. Araştırmayı düzenlemek için Kurumun Eminönü Bölgesine bağlı işyeri kayıtları üzerinde durulmuştur. Bu bölge Yenikapı ile Unkapanı arasındaki işyerlerini içine almaktadır. Eminönü bölgesindeki işyerlerinde takriben 40.000 işçi çalışmaktadır. Örnek grup olarak 1000 işçi üzerinde anket yapılacağı için listedeki işyerleri arasından yedide biri tesadüfi metodla (Random Sampling) seçilmiş ve 1000 işçi ile anketin tamamlandığı işyerinde ankete son verilmiştir. İşyerlerinde, önceden tespit edilen kriterlere gö-

re işçiler seçilerek anket uygulanmıştır. Kriterlerin esası, yakın zamanda köy veya kasabadan göç etmiş, o bakımdan şehirleşmenin problemleriyle yakından ilgili olan kimselere anket sorularını sormaktır. Şu hususlar üzerinde durulmuştur :

- a) İstanbul Metropolitan Area'sı (otobüs, vapur, tren gibi, Yalova hariç, şehir nakil vasıtaları ile erişilen yerler) dışında doğmuş olmak.
- b) Ocak 1955'den sonra İstanbul M. A.'sına gelmiş olmak.
- c) Köy ve kasabada doğmuş olmak.
- d) Aynı ailelerin fertleriyle mükerrer anket yapmaktan kaçınmak için, ailede en yüksek ücreti kazanan kimse olmak».

● Örneklem yöntemi ile yapılmış olan araştırmalara vereceğimiz ikinci örnek DPT Toplum Yapısı Araştırma Grubu tarafından gerçekleştirilen «*Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*»dır. (Ankara 1970, DPT Yayını).

Kırsal nüfusu temsil eden bir örneklemeye dayandırılan araştırmada, köylerin seçiminde 1962 yılında F. W. Frey tarafından yönetilen köy araştırmasının planından yararlanılmış, köylülerin seçiminde ise, örneklemeye giren 220 köyden her birinde ,yaşı 16'dan yukarı köylülerden 24'ü tesadüfi olarak seçilmiştir. Böylece, «Toplam olarak örneklemeye dahil 220 köyde mülâkat yapılan köylüler 5244 olup bunun 2625'i kadın ve 2619'u ise erkektir». 98 soruluk «Temel Mülâkat Anketi»nde ise, 1962 araştırma sonuçları ile bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla «soruların yarısına yakını» bu araştırmadan alınmıştır.

226 tablonun yer aldığı araştırma 10 bölümden meydana gelmektedir :

Bölüm I — Giriş

Bölüm II — Genel Bilgiler

Bölüm III — Köy Sorunları ve Duyulan İhtiyaçlar

Bölüm IV — Ekonomik Durum

Bölüm V — Nüfus ve Demografi

Bölüm VI — Toplum Yapısı

Bölüm VII — Köylerde Eğitim

Bölüm VIII — Köylerde Sağlık

Bölüm IX — Köylerde Konut

Bölüm X — Özet ve Sonuçlar.

1968 yılı yaz aylarında uygulanmış olan «*Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*» ile kırsal Türkiye'nin yapısı, sorunları ve gelişme doğrultusu belirginlik kazanmaktadır.

● Örneklemeye yöntemi için vereceğimiz son uygulamayı «Devlet İstatistik Enstitüsü» yayınlarından alıyoruz : «*25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Örneklemeye Sonuçları*» (Ankara 1972, Yayın No. 659).

«Önsöz»de de işaret edildiği gibi, «Bu yayın 25 Ekim 1970 tarihinde yapılan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarını kamuoyuna bir an önce sunmak amacı ile sayım memurları tarafından doldurularak Enstitümüze gönderilmiş bulunan defterlerden çekilen örneğe dayanılarak hazırlanmıştır».

Kesin sonuçların alınmasının uzun zamanı gerektirmesi, ihtiyaç duyulan bazı bilgilerin erken alınabilmesi için örneklemeye metoduna başvurulmasını zorunlu kılmaktadır.* Bu nedenle, sayımda kullanılan sayım defterlerinin oluşturduğu «çerçeve»den, örneklemeye birimi olarak ayrılan sayım defterleri işleme tabi tutulmuştur. Sözkonusu işlemin iki aşamada gerçekleştirildiği görülmektedir.

İlk aşamada, «toplam nüfusu kapsayan sayım defterlerinin 1/100'i örnek olarak seçilmiş ve bu örnek defterlere göre Türkiye tahminleri hesaplanarak 1971 Ekim ayında ilgililerin istifadesine sunulmuştur».

* 1970 Genel Nüfus Sayımının «İdari Bölünüş»e ilişkin kesin sonuçları 1973'te, «Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri»ne ilişkin sonuçları da 1977'de yayımlanabilmiştir.

İkinci aşamada ise, sosyo-ekonomik konulardaki tahminleri daha güvenilir hale getirmek amacı güdüldüğünden, örnek olarak üzerinde durduğumuz bu yayında örnekleme tahminleri üç bölümde ele alınmıştır :

1. 1970 Genel Nüfus Sayımı telgrafla alınan sonuçlara göre belediye hudutları içi nüfusu 200.000'in üzerinde olan İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep, Eskişehir ve Konya şehir belediye hudutları içini kapsayan tahminler.

2. Yukarda adı geçen 8 şehrin belediye hudutları dışında kalan bütün yerler.

3. Birinci ve ikinci maddelerde belirtilen tahminlerin toplamı olan Türkiye tahminleri.

Örnek hacminin, «nüfusun önemli özelliklerinin büyük bir kısmına ait güvenilir rakamlar elde etmek için» iki bölüm için ayrı ayrı saptandığı görülmektedir. Birinci bölüm için örnekleme oranı 1/6 (% 16.66), ikinci bölüm için ise 1/100 (% 1) dir. Üçüncü bölümdeki Türkiye tahminleri, ilk iki bölümdeki tahminlerin toplamına dayandırılmıştır. Böylece, Türkiye toplamının yanı sıra, adları sayılan 8 büyük kentin nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan güvenilir tahminleri, kesin sonuçların açıklanmasından önce, öğrenmemize olanak hazırlanmış bulunmaktadır.

2. MONOGRAFİ YÖNTEMİ

Le Play vesilesiyle üzerinde durduğumuz «monografi yöntemi» günümüzde yaygınlık kazanarak bir konuyu derinlemesine ele alan (dar boyutlu, sınırlı) araştırmalarda kullanılan bir yöntem özelliği kazanmıştır. Bir yandan, önceden düzenlenmiş soru listelerine dayanan «monografi yöntemi», anketlerin yanı sıra «yazılı kaynaklar»a dayanırken «Tarihsel metod» ve gerektiğinde «Mukayese metodu»nu kullanmaktadır. Böylece, monografi yönteminin dar şemaları aşarak ve konunun gerektirdiği başka yöntemlerden de yarar-

lanarak «monografi» adı verilen çalışmalara yöneldiği görülür. Monografilerin ortak yanı belli bir konuyu ayrıntıları ile ele alıp incelemektir. Monografi «tasviri» bir çalışma olabileceği gibi bazı varsayımların doğrulanması için girilen bir araştırma da olabilir.

a) *Monografi çeşitleri*

i. Belde (köy-şehir) monografileri

ii. Kuruluş incelemeleri

(Sendika, parti, baskı grubu..)

iii. Bireysel durumların incelenmesi

Bir özel durum etrafında yapılan ve «örnek olay» (Case study) adı da verilen monografi çalışmaları.*

Günümüzde, üç monografi çeşidinin de geniş bir uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Sosyologların ve sosyal bilimcilerin ilk iki monografi çeşidini çokça kullanmalarına karşılık «örnek olay» adı verilen monografik çalışmalar bilhassa işletmeciler ve pazarlama araştırmacıları arasında yaygındır.²⁶

b) *Örnekler*

Le Play Okulunun Türkiye'deki temsilcileri sadece «monografi yöntemi»ni tanıtmakla kalmamışlar, bu yöntemi köy incelemelerinde de kullanmışlardır. Bu bakımdan Prens Sabahattin'den sonra akla gelen ilk ad Mehmed Ali Şevki (1882-

* Ayrıntılı bilgi için bk. *Örnek Olay Yöntemi*, Ankara 1973, Çev. H. Uzel, (Millî Prodüktivite Merkezi Yayını).

26 Türk literatüründe «Vak'a Metodu», adı verilen bu monografi türü ile ilgili yerli ve yabancı örnekler için bak.

Organizasyonların Beşeri Yönü

Prof. R. Tagiuri ve Dr. A. Baransel

İstanbul 1966, C. I, XXIII + 885 s.

İstanbul 1967, C. II, XI + 360 s., (İ. Ö. İşletme İktisadi Enstitüsü Yayını).

«Sevk ve İdarecilik Eğitim Vakfı'nın bu konudaki yayınları da görülebilir:

Vak'a Geliştirme Rehberi ve Vak'alar, İstanbul 1973.

Vak'alar, İstanbul 1974 ve 1975.

Vak'alar Bibliyografyası, Temmuz 1975 (çoğaltma).

1963) olmaktadır. Fransız sosyologlarından M. Bures ve Ph. Robert'in monografik inceleme planını «*ülkemin durumuy-
la ilgili bilgilere göre*» yeniden düzenleyen Mehmet Ali Şevki,
İstanbul köylerinde yaptığı incelemelerle ilk monografi ör-
neklerini vermiştir. M. A. Şevki'nin broşür ve yazılarını bir
araya getiren «*Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklanması
ve Öteki Makaleleri*» (İstanbul 1968, Elif Yayınları) adlı ki-
tapta bu örnekleri görmek mümkündür.

Köy monografileri yapacaklara yardım olarak «*Seçme
Metodoloji Bibliyografyası*» içinde ele aldığımız Selâhaddin
Demirkan'ın kılavuz niteliğindeki iki broşüründen sonra,
Prof. Dr. İbrahim Yasa'nın önemli bir yazısını sadece an-
makla yetineceğiz: *Köylerin Sosyolojik Bakımdan İncelen-
mesinde Bazı Esaslar*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.
XIV, S. 1, s. 146-172, (Mart 1959).

● Monografi yöntemiyle yapılan araştırmalara verece-
ğimiz ilk örnek Dr. Sadri Aran'ın «*Evedik Köyü - Bir Köy
Monografisi*» (İstanbul 1938, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü
Yayını) adlı kitabıdır. Yazarın «Önsöz»de belirttiğine göre
«Üç yıldan beri Ankara'ya 14 kilometre mesafede bulunan
köye, yaz, sonbahar, kış, ilkbahar mevsimlerinde sayısız de-
fa gidilmiş ve aylarca köyde kalınarak araştırmalar yapıl-
mıştır. Eserin esasını teşkil eden materyel bu zaman için-
de mahallinde yapılan ölçme, sayma, tartma suretile tarafım-
dan toplanmıştır... Köylünün sosyal ve kültürel hayatına ait
realiteyi meydana çıkarmak, uzun zaman köyde kalarak on-
larla beraber yaşamakla kabildir».

Evedik Köyü monografisinde izlenen çalışma planı, ana
çizgileriyle şöyle özetlenebilir:

- I. Evedik köyünün tabiat şartları
- II. Köyün idarî vaziyeti
- III. Köyün içtimai vaziyeti
- IV. Münakale ve nakil tesisatı
- A. Münakale tesisatı

- B. Nakil vasıtaları
- C. Münakale kapları
- V. Köylü el zanaatları
 - A. Erkek zanaatları
 - B. Kadın zanaatları
- VI: Ziraat
 - A. Arazi ve toprak
 - B. Ziraî servet «sermaye»
 - C. İş ve iş kuvveti
 - D. İşletmenin muhtelif şubeleri
 - E. Ziraî mahsullerin işlenerek kıymetlendirilmesi
 - F. Ticaret
 - G. Evedik köylüsünün borçları
 - H. Köy bilançosu.

Başarılı köy monografileri arasında yer alan «Evedik Köyü», konuyu iktisadî bakımdan ve ziraat işletmeleri açısından incelemektedir.

● Monografi yöntemiyle yapılan araştırmalara göstereceğimiz ikinci örnek Dr. İbrahim Yasa'nın «*Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı*» (Ankara 1960) adlı kitabıdır. Bergama'ya 5 kilometre uzaklıkta bulunan ve kasabaya bağlı küçük bir topluluk sayılan Sindel, «ana iş-gücü çobanlık olan birkaç göçebe aşiretin yüz yıl önce bir yere yerleşmeleriyle kurulan bir köydür».

Yazar araştırmanın niteliklerini üç noktada toplamaktadır:

1. «Bu araştırmada ilk iş olarak, birkaç aşiretten meydana gelen bir yörük topluluğunun toprağa yerleştirilmesiyle köy topluluğu haline gelişi vetiresi, bu topluluğun, bir zaman-mekân çerçevesi içinde, işgüc düzeninde meydana gelen önemli gelişmelerin bu vetireyi nasıl etkilediği ve bu etkiler sonucunda da köy toplumsal yapısının ne suretle değiştiği anlatılmağa çalışılmaktadır. Bu açıklamaya göre eser, yerinde yapılan bir toplumsal değişme araştırmasıdır».

2. «Sindel araştırmasının nitelik bakımından ikinci özelliği mukayeseli bir araştırma olmasıdır. Eser yazılırken o tarihe kadar yapılmış bulunan köy araştırmalarında elde edilen bilgi ve sonuçlarla Sindel için tespit edilen sonuçları karşılaştırmak mümkün olmuştur».

3. «Köylerin bazı ortaklaşa özelliklerinin tespit edilmeye çalışılması, eserin başka bir özelliğini teşkil eder ki, bu özelliği ile eser memleketimizde yapılmış ilk deneme sayılabilir».

Sindel Köyü araştırmasında ele alınan varsayım şöyle açıklanmaktadır: «Sindel köyü üzerinde yapılan bu araştırmanın kabul ettiği hipotez, bu topluluğun iç ve dış düzeninin bazı ana sebepler altında, belirli bir zaman ve mekânda değişmiş olmasıdır. Bu sebeplerin başında iş-gücün değişmesi gelir». Dr. İbrahim Yasa'nın araştırmasında yer alan aşağıdaki 8 bölüm bu monografi hakkında bize yeteri kadar bilgi verebilir:

Bölüm 1 : Konu ve Metod Hakkında Birkaç Söz

Bölüm 2 : Bergama ve Çevresi (İklim, toprak özellikleri, iş-güç çeşitleri/İlçenin köyleri)

Bölüm 3 : Sindel köyü (Tarihi, tabiat çevresi, köy konutu, bugünkü halkı)

Bölüm 4 : İş Düzeni (Tarım faaliyetleri/Köyde öteki faaliyet kolları)

Bölüm 5 : Aile (Kuruluşu/Yapısı ve işleyişi/Yaşayış safhaları)

Bölüm 6 : Aile Monografilerine Göre Toplumsal-Ekonomik Farklılaşma

Bölüm 7 : Toplumsal kurumlar ve Değerler (Kamu hizmetleri/köy - kasaba ilişkileri/köy ve kültür hayatı/İnançlar/Dini inançlarda değişme)

Bölüm 8 : Araştırmanın Özet ve Sonuçları.

● Üçüncü örnek olarak ele aldığımız Dr. İsmail Beşikçi'nin «Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar, (Göçebe Alikan Aşireti» (Ankara 1969) «konunun gerektirdiği başka yön-

temlerden de yararlanarak» hazırlanmış bir monografi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın özetlediği gibi, «Bu araştırma çok büyük ölçüde sahada yapılan çalışmaların bir neticesidir. Bu bakımdan uzun süre gerek yaylalarda, gerek kışlaklarda, gerek göç sırasında göçebelerle çadırlarda kalınmış, sosyal ve iktisadî hayatın her safhası gözleme tabi tutulmuştur... Araştırma teknikleri olarak büyük ölçüde gözlem kullanılmış, mülakat ve soru kâğıdı gözlem ile sağlanan bilgilerin doğruluğunu kontrole yaramıştır. Gerek mülakat, gerek soru kâğıdı uygulanırken örneklemeye seçilmemiştir.

Yazara rağmen, bir «aşiret monografisi» olarak niteleyeceğimiz bu araştırma aşağıdaki 10 bölümden oluşmuştur:

Bölüm I — Kavramlar, Varsayımlar, Teorik Model

Bölüm II — Yöntem ve Kullanılan Malzeme

Bölüm III — Coğrafi ve Toplumsal Ekoloji

Bölüm IV — Nüfus ve Bazı Özellikleri

Bölüm V — Sosyo-Ekonomik Analiz

Bölüm VI — Akrabalık Örgütü ve Aile

Bölüm VII — Din ve Dünya Görüşü

Bölüm VIII — Sağlık ve Hastalıkla İlgili Davranışlar

Bölüm IX — Aşiret Ahlakı ve Göçebe Karakteri

Bölüm X — Sonuç-Ekler.

Dr. İsmail Beşikçi'nin araştırmasında yer alan 15 «örneköl» (s. 232-255) konunun çeşitli yanlarını veren somut kesitler olarak dikkati çekmelidir.

Verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı gibi Türkiye'de sosyal bilimlerin alanında monografi yönteminin özellikle «köy» konularına uygulandığı görülür. Bugün, karma yöntemlerle yapılan ve ortak özelliği bir konu üzerinde derinlemesine bir araştırma olan çalışmalara da «monografi» adının verildiği görülmektedir.

3. İSTATİSTİK YÖNTEMİ

Sosyal bilimlerde araştırmada da «nicelik» (kemiyyet) iliş-

kilerinin önem kazanması, bir örneğini Le Play Okulunun «monografi yöntemi»ni aile bütçeleri yolu ile nicelik alanına götürmesinde gördüğümüz gibi, her araştırmada istatistikten yararlanma eğilimini ortaya çıkarmıştır. Öte yandan, kullandığı çeşitli teknikler, hesaplamalar, tahmin ve analiz işlemleri ile «istatistik yöntemleri» söz konusudur. Bizim daha dar bir anlamda kullandığımız «istatistik yöntemi», nitelik yanı ağır basan «monografi yöntemi»nin karşıtı ve tamamlayıcısı olarak «bütün»ün ortaklaşa özelliklerinin sayılarla tespiti çalışmasıdır. Böylece, çok sayıda «monografi»lerin yapılması sonucu varılacak «bütün» bilgisine «anket»lere dayandırılan «istatistik yöntemi» ile de ulaşılmış bulunmaktadır.

a) Yöntemin kullanılışı

«Birim» olarak seçilen aile, konut, okul, köy gibi bir konuda, araştırmanın amacına uygun «anket soruları»nın hazırlanması ile işe başlanır. Yurt ölçüsünde soru listelerinin (fiş) dağıtılması ve doldurulması devlet örgütleri ile işbirliğini zorunlu kılmaktadır.

Toplanan bilgilerin dökümü yapılarak belli sayılara, hesaplamalar sonucu oranlara (%) varılır. İstatistik konuları arasında yer alan ortalama çeşitlerinin, dağılımın ve indeks sayılarının işe karışması da mümkündür.²⁷

Varılan sonuçların çizelgeler halinde belirtilmesi, grafik ve şekillerle, haritalarla ortaya konulması yöntemin inandırıcılık gücünü çoğaltır. Belli konular arasında çeşitli ilişkiler, korelasyonlar kurularak sebep-netice bağı da araştırılabilir.

b) Örnekler

Vereceğimiz ilk örnek «köy monografileri»ni tamamlayan bir çalışma olarak ortaya çıkan «Köy İstatistiği»dir. Za-

27 Bu konularda daha geniş bilgi için «Seçme Metodoloji Bibliyografyası»ndaki 15, 28, 39, 41, 42, 44, 51, 58 ve 59 sayılı kılaplara başvurulmalıdır.

man içinde bir kıyaslamaya da olanak hazırlayan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün iki yayımından biri «1945 Anket Sonuçları» (Ankara 1948, Yayın No. 287) ve ikincisi «1960 Anket Sonuçları» (Ankara 1963, Yayın No. 451) üzerine dayalıdır. «Önsöz»lerde yer alan bilgilerden öğrendiğimize göre anketler 1 Haziran 1945 ve Nisan 1960 tarihlerinde yapılmıştır. Birinci kitapta belirtildiği gibi «Bu anket köy konusu üzerinde İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yapılan ilk ve orijinal ankettir. Bu eserin köylerimiz hakkında coğrafi, iktisadi ve içtimai bakımdan etüd yapmak isteyen bilim adamlarımıza ve idarecilerimize faydalı bir rehber olacağını umuyoruz». İkinci kitapta ise anketin güttüğü başlıca iki amaç şöyle özetlenmektedir: «Bunlardan birincisi Genel Tarım Sayımı ile kavranması güç olan bazı bilgileri elde etmek, diğeri ise aynı konuda ilk defa 1945 yılında uygulanan anket sonuçları ile mukayeseleri sağlamaktır».

1945 Anket Sonuçlarını değerlendiren kitapta, tarım bölgelerinde ve illerde nüfus gruplarına göre «muhtarlık»lar ve kuşattığı nüfus toplamaları (orman - su kıyısı - bataklık ve sazlığa yakınlık - köy evlerinin toplu ve dağınık oluşu - evlerin yapılışında kullanılan malzeme - ev damlarının yapılışında kullanılan malzeme - ev damlarının biçimi, - başlıca geçim kaynakları - el ve ev sanatları - okulu olup olmama - dini müesseseler - içtimai teşekküller - köy kâtibi ve bekçisi olup olmama - ilçe merkeziyle yol irtibat durumu - ilçe ve bucak merkeziyle telefon irtibatı - ilçe merkezine uzaklık derecesi - bağlı bulunduğu bucaktan başka bucak merkezine yakın olup olmama - içtikleri suyun cinsi) bakımlarından ele alınmaktadır. 1960 anketi de, 1945 anketi ile kıyaslamalara olanak verecek biçimde düzenlenmiştir. Böylece, 1945 ve 1960 tarihlerinde Türkiye köylerinin genel durumunu ve çeşitli bakımlardan özelliklerini, sayılar ve oranlar olarak, bilmekteyiz.

● İstatistik yöntemiyle Türkiye'de yapılmış olan araştır-

malara vereceğimiz ikinci örnek Amerikalı sosyolog George ve Barbara Helling tarafından «resmi istatistiklerin ışığı altında» hazırlanan «Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye’de Köy» (Ankara, 1956) adlı çalışmadır. İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından çevirisi yayımlandıktan sonra (Yayın No. 369) eserin İngilizce aslı da İ. Ü. İktisat Fakültesi yayınlarında yer almıştır. (*Rural Turkey, A New Socio-Statistical Appraisal*, İstanbul 1958, Yayın No. 102).

Helling’lerin büyük ölçüde istatistik verilere dayandırdıkları bu «tahlil» köy ve köylünün başka bir söylenişi olan «şehir-dışı Türkiye’sinin izahına bir başlangıç olarak yazılmıştır». Eser bir «Giriş» bölümü ile onu izleyen «Bazı umumî sosyal özellikler - Şehir dışı muhit - Şehir-dışı nüfus, yüzölçüm - Şehir-dışı hayat seviyesi - Şehir-dışı hayatın bazı özellikleri» bölümlerinden meydana gelmektedir. Her konu Türkiye haritası üzerinde işaretlendiği gibi, «hesabi ortalama» ve «standard sapma» da belirtilmiştir.

Yazarların «Sonuçta işaret ettikleri gibi «Türkiye nüfusunun dörtte üçünün şehir-dışı nüfus teşkil ettiğinden istihsalde değişikliğin çoğu köyden gelmelidir. Fakat ziraî istihsalı arttırmak için köye makine ve ticarî zihniyet sokulmalı ve köylünün yaşama tarzı değiştirilmelidir. Bu suretle, şimdi toprağı sürmek için kullanılan çok miktarda insan serbest kalacak ve ziraat daha randımanlı bir hale gelecektir. Eğer Amerika Birleşik Devletleri’nin geçirdiği tecrübe bize bir ipucu veriyorsa ziraatte vuku bulan bu değişiklikle şehre doğru büyük bir hicret hareketi başlar. Bu hareketin sanayileşmeye, eğitime ve şimdiye kadar ilki sınıflı bir topluluk olan Türkiye’nin baştan aşağı demokratik bir hale gelmesine muazzam tesirleri olacaktır».²⁸

Helling’lerin araştırması «Türkiye’de Köyü» çok yanlış bir çalışmanın konusu olarak ele almakla kalmamakta, ilgi-

28 Bk. A.g.e., s. 128.

liler için bir tartışma ortamı da getirmektedir. Amerikalı araştırmacıların değindikleri gibi «Burada indeksler arasında mümkün 400 münasebetten (kısım ve grup münasebetleri hariç) ancak dokuzu korelasyon bakımından tetkik ve münakaşa edilmiştir. Mamafih rakamlar eserde verilmiştir ve okuyucunun herhangi bir nazariyesi varsa kontrolünü bizzat yapabilir».²⁹

● Üçüncü olarak üzerinde durmak istediğimiz araştırma karayollarımızdaki kazaların bir analizi olan «1972 Trafik Kazaları» (Ankara 1976)dır. Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğünce 1951 yılından bu yana her yıl yayımlanmakta olan bu istatistik tahliller, can ve mal kayıplarına yol açan trafik kazalarının «neden»lerini öğrenmemizi kolaylaştırmaktadır.

Araştırmanın «Önsöz»ünde belirtildiğine göre, «1972 yılında, yurdumuzda toplam 29.362 trafik kazası vuku bulmuştur. 1971 yılı ile karşılaştırılınca, kazaların toplam sayısı % 9.0 artarken, yaralanmalı kazalar % 5.6 ve ölümlü kazalar % 2.4 artmıştır.

Bu yıl, trafik kazalarında toplam 3.919 kişi ölmüş ve 20.937 kişi yaralanmıştır. Önceki yıl kazazedelerine nazaran, ölü sayısı % 6.5 ve yaralı sayısı % 11.1 fazla olup en az artış yayalarda ve en çok artış şoför ve sürücülerde görülmektedir.

Trafik kazalarının sebepleri arasında, karayolunda araç kullananlar ile yayaların trafik kurallarına aykırı davranışları başta gelmektedir. Böylece, trafik düzen ve güvenliğini sağlayacak ve arttıracak teknik hizmetlere ilaveten, şoför ve sürücüler ile çocuk ve yetişkin yayaların denetim ve eğitim çalışmalarının daha etkin ve yaygın olarak sürdürülmesi gereği ortaya çıkmaktadır».

1972 yılında yol kazalarında ölü sayısının 3.919, yaralı

²⁹ Aynı eser, s. 130.

sayısının 20.937 ve uğranılan maddi kayıplar genel toplamının da 893.885.784 TL. oluşu, konunun önemini yetesiye vurulamaktadır. 1960 yılında 100 olan oranların 1972 yılında kaza sayısında 367.6, ölü sayısında 252.5 ve yaralı sayısında da 265.1 oranlarına yükseldiğini, kazalarda olduğu gibi ölü ve yaralı oranlarında da genel bir artış eğiliminin bulunduğunu görmekteyiz.*

Konuyu çeşitli açılardan inceleyen, yıllara ve başka ülkelere göre kıyaslayan çizelgeler, yol kazalarını azaltıcı önlemlerin neler olabileceği konusuna aydınlık getirmektedir. 1972 yılında 10.000 motorlu araca düşen ölü sayısını A.B.D., İngiltere, İsveç ve Norveç'te 5, Danimarka'da 7, İtalya'da 8, Finlandiya, Fransa, Hollanda ve İsviçre'de 10, Almanya'da 11, Belçika'da 12, Portekiz'de 24, Macaristan'da 29, Yugoslavya'da 42 olmasına karşılık Türkiye'de 65 oluşu, araç sayısının artışıyla uyumlu etkili önlemlerin alınamaması halinde, trafik kazalarının ülkemizde bir ulusal yıkıma dönüşebileceğini ortaya koymaktadır. Değişik yıllardaki motorlu araç sayısı ile yol kazalarında ölenler sayısı arasındaki bağlantı düşündürücüdür: 1960: 172.971 (1.552); 1964: 249.368 (2.526); 1966: 306.515 (3.134); 1968: 409.735 (3.747); 1970: 472.420 (3.978); 1972: 598.777 (3.919).

4. ÖTEKİ YÖNTEMLER ve TEKNİKLER

a) *Türkiye'den henüz araştırma örneği veremediğimiz yöntemler*

Sosyal bilimlerde kullanılan yöntemler, bir önceki bölümde üzerinde durduğumuzla bu bölümde incelediklerimizden ibaret değildir. «Karma yöntemler» bir yana bırakılsa bile,**

* 1974 yılına ilişkin son İstatistikler 40.674 trafik kazasında 4.699 kişinin öldüğünü ve 25.065 kişinin de yaralandığını göstermektedir.

** Karma yöntemlerin en çok kullanıldığı alanlar arasında folklor, etnoğrafya ve etnoloji dikkatimizi çekmektedir. Kılavuz niteliğindeki bir kitap için bk. *Folklor ve Etnoğrafya Kılavuzu*, İstanbul 1949, 58 s., (İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını). Etnolojik araştırmaları için de A. Ü. Etnolojik Profesörü Dr. Nermin Erdentuğ'un

özel konulara yönelen veya araştırma konularına özel açılardan bakan yöntemler de vardır. Bu özel bakış açısı, mukayeseye de yer vererek, araştırılan konuyu uluslararası planda incelemek amacını gütmektedir. Türkiye'den araştırma örneği gösteremediğimiz bu yöntemler arasında şunlar sayılabilir: «*Benzer olayların karşılaştırılması*» adı verilen araştırmalarda, aynı özellikteki olayların «zaman» veya «mekân» içindeki karşılaştırılması yapılmaktadır. Parlamenter sistemin çeşitli ülkelerde veya aynı ülkenin çeşitli zamanlarında ele alınarak karşılaştırılmasını misal gösterebileceğimiz böyle bir araştırmada «mukayese» önem kazanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken nokta, mukayese'nin ancak aynı tipten olaylar arasında geçerli olduğu, müesseselerin mukayesesi yanında görevlerin mukayesesinin de mümkün olabileceğidir.

«*Aynı olayın çeşitli görünüşleri*»ni ortaya koyan ve derinleştirilmiş bir araştırmaya imkân veren bu yöntemin başlıca kullanılışları arasında «*Bölge araştırmaları*» diyebileceğimiz «*areas studies*» karşımıza çıkmaktadır. Belli bir siyasi-içtimai bütünün uluslararası toplumdaki yerini ve rolünü izah etmede kullanılan bu «uluslararası münasebetleri tahlil metodu»nun başlıca özelliğini, konuyla ilgili çeşitli disiplinler arasındaki işbirliği teşkil etmektedir. Bu arada, araştırmaya konu olan «coğrafi alan»ın seçimi de önem kazanmaktadır. Aynı yöntemin, kararların nasıl alındığının veya *karar organlarının incelenmesi* demek olan «*decisions making*» adlı türünde ise, iç siyasette iktisadi kararların, dış siyasette de anlaşmaların ve antlaşmaların konu olarak ele alındığı görülmektedir.³⁰

Hemen ekleyelim ki, sözkonusu araştırmalara Türkiye'den örnek veremeyişimiz, ilgi alanımızın ülke sınırlarını aşmaması ve olanaklarımızın sınırlı oluşundan ötürüdür. Dün-

yayınları gözden geçirilmelidir. (B.' Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Ankara 1956; Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara 1959).

30 Daha geniş bilgi için bk. Duverger, M. A.g.e., s. 385 ve sonrası.

ya sorunlarına ilgimiz arttıkça, başka bir deyişle Türkiye evrene açıldıkça ve araştırmaya ayrılan kaynaklar çoğaldıkça bu tür araştırmalara Türkiye'den de örnekler göstermemiz olanaklı hal egelecektir.

b) «Saha araştırması» ve örnekler

Kısaca üzerinde durduğumuz bu yöntemlerden sonra, örneklerine de işaret ederek, iki araştırma türünden söz etmek istiyoruz. Bunlardan ilki «Saha araştırması» veya «Saha çalışması» adını taşımaktadır. «Sosyal bilimlerde kullanılan çeşitli metotlarla bir araya getirilen» bilgilere dayandırılan ve biraz sonra adlarını vereceğimiz ilk iki araştırmada da «1. Yazılı kaynaklar, 2. Açık mülakatlar, 3. Sörvey», üzerinde durulup işlenen malzemeyi teşkil etmektedir. Her ikisi de 1964 yılında Ankara'da Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yayımlanan Dr. Mübeccel B. Kıray'ın kitabı «Ereğli. Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası» ve Dr. Nermin Abadan'ın [Abadan - Unat] kitabı da «Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları» adını taşıyor. Dr. Kıray'ın araştırmasında, «Sörveyde popülasyon olarak hane reisleri alınmış ve anketler hane reislerine tevcih edilmiştir».³¹ Dr. N. Abadan'ın araştırmasında ise, «Tarama (Survey)» başlıklı paragraftan öğrendiğimize göre «Taramada kütle olarak kadın, erkek Türk Türk işçileri alınmış ve anketler belli bir istatistikî anahtara göre belirtilen bu işçilere yöneltilmiştir».³²

Prof. Dr. Mübeccel Belik Kıray'ın araştırması aşağıdaki bölümlerden kurulmuştur :

Bölüm I.	Giriş: Problem
Bölüm II.	Metod ve Materyel.
Bölüm III.	Ereğli.
Bölüm IV.	Ereğli'nin Dışarı İle Bağlantıları.
Bölüm V.	Nüfus ve Nüfus Hareketleri.
Bölüm VI.	Sosyo-Ekonomik Hayat.

31 Bk. A.g.e., s. 10.

32 Bk. A.g.e., s. 18.

Bölüm VII.	Gelir Farklılıkları ve Tüketim Normları.
Bölüm VIII.	Aile Yapısı ve Ailede İnsan İlintileri.
Bölüm IX.	Ereğli'de Eğitim.
Bölüm X.	Boş Zaman Faaliyetleri.
Bölüm XI.	Haberleşme ve Kavramlar.
Bölüm XII.	Mülki Teşkilat.
Bölüm XIII.	Din ve Dünya Görüşü.
Bölüm XIV.	Demir ve Çelik Fabrikaları.
Bölüm XV.	Mahalle İlintisindeki Civar Köyler.
Bölüm XVI.	Özet ve Sonuçlar.

202 çizelgede bir araya getirilen «bilgilere» dayanılarak, sosyal yapısı, bu yapıya bağlı insan ilintileri ve sosyal değerleriyle 1962 yılının Ereğli kasabası ortaya konulmuştur. «Ne feodal, ne de modern sınaî şehir düzenine tam anlamı ile ait olmayan Ereğli»'de, bir sosyal düzensizlikten sözedilemeyeceğine işaret eden yazara göre, «feodal küçük şehir düzeninden modern sınaî şehir düzenine geçiş, tampon müesseseler ve ilintilerle yeni bir seviyede kendine has bir düzene varmış, reorganize olmuştur. Bu hali ile gene görece bir denge durumundadır». (A.g.e., s. 134).

Prof. Dr. Nermin Abadan'ın araştırmasında XIX bölümde işlenen ve 242 çizelgede okuyucuya sunulan «*Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları*» konusu ele alınmıştır. «Sosyal dinamizm bakımından büyük çapta bir iç ve dış göç hareketini temsil eden bu olayın çeşitli yönleri» 1963 yılında konulmaktadır. Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerin yanı sıra, 83 Türk ve Alman görevli ile yapılan «açık mülakat» Batı Almanya'da toplanan malzemeye dayanılarak ortaya ve örneklemeye giren Batı Almanya'daki 494 Türk işçisine (67'si kadın) uygulanan anket sözkonusudur. 125 sorulu anketin «bizzat mülakatçılar tarafından mülakat sırasında» doldurulduğu kaydedilmektedir. Günümüzde önemi daha da ar-

tan, birlikte getirdiği sorunları kamuoyunun dikkatini çeken «işgücü ihracı» konusu başka araştırmacıların da ilgisini çekmiştir.*

Biri yurt içinde biri de yurt dışında yapılmış olan ve aynı yöntemi uygulayan her iki saha araştırması da «örnek» olarak ele alınabilir. Dr. Kıray'ın kitabı «...memleketimizde yapılan ilk şehir komünitesi araştırması» olarak şunulmuştur.³³

● «Saha araştırması» için vereceğimiz üçüncü örnek Dr. Charles W. M. Hart'ın «Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi» (İstanbul 1969, Çev. Dr. Nephane Saran) adlı araştırmasıdır. Bu araştırmada yer alan bilgiler, «...Zeytinburnu'nda Temmuz 1962 ve Şubat 1963 tarihleri arasında yapılan mülakatlardan derlenmiştir».

Araştırmanın «Önsöz»ünde Dr. Hart'ın belirttiğine göre, «Bu araştırmanın bir bölge hakkında bilgi derlemesinin yanında daha pek çok olumlu sonuçları olmuştur. Bana göre en önemli sonuçlardan biri talebelerin eğitimi üzerindeki etkisidir. İstanbul'un iyi yerlerinden, yahut İstanbul'un dışında iyi evlerden gelen talebelerimden hiçbirisi daha evvel bir gecekonduya ayak basmamışlardı... Fakat bir kere bölgeye girdikten ve gecekondu halkı ile konuşmağa başladıktan sonra bütün endişeler kaybolup gitti. İlk birkaç gün bölge halkı bizi şüphe ve düşman hislerle karşıladı... İlk iki üç haftadan sonra bölgede hemen hiçbir sıkıntımız olmadı... Halkın şüphesini yenmemize sebep olan önemli bir faktör de

* Bk. Türkiye'den F. Almanya'ya İşgücü Akımı ve Mesaleleri, 1. ve 2. Rapor, İstanbul 1966, (O. Tuna - T. Yazgan); 3. Rapor, İstanbul 1966, (O. Tuna - B. Öktem).

Dr. A. Aker, İşçi Göçü. Nisan 1970 ile Nisan 1971 Arasında Almanya'ya Giden Türk İşçileri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Bir Örneklemeye Araştırması, İstanbul 1972, (Sander Yayınları).

Yurt Dışında Çalışan Türk İşçilerinin (0-10) Yaş Çocuklarının Eğitimi Sorunları, Ankara 1974, (Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Coğaltma).

Göç ve Gelişme. Uluslararası İşgücü Göçünün Boğaziçi İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma, Ankara [1976].

33 Adı geçen kitapla ilgili bir yazımız için bk. İ. Ö. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 25, S. 1-2, s. 320-322, (İstanbul 1965-1966).

Zeytinburnu'nun beş gecekondü mahallesini kapsayan araştırma 6777 görüşmeye dayalıdır. Gecekondü araştırmalarında tesadüfi örnek usulü ile çalışma yapmanın imkânsızlığı, hatta sakıncaları belirtilen rapor, s. 122-269'da yer alan çizelgelerin dışında şu açıklayıcı bölümlerden meydana gelmektedir :

Birinci Bölüm	— Survey Nasıl Yapıldı? — Tabloların Yapılışı
İkinci Bölüm	— Doğum Yerleri ve Geliş Tarihleri
Üçüncü Bölüm	— Evler
Dördüncü Bölüm	— Gecekondü Halkının Neleri Vardır?
Beşinci Bölüm	— Ekonomik Data
Altıncı Bölüm	— Kanaatlarla İlgili Sorular
Yedinci Bölüm	— Memleketle İlişkiler
Sonuç.	

Araştırmanın metolojisi hakkında ayrıntılı bilgilerin ve görüşmelerde kullanılan soru listesinin kitapta yer almamasına karşın, sayısı 135'i bulan çizelgelerde bölge hakkında dikkate değer bilgiler derlenmiş ve değerlendirilmiştir.

c) Seçim araştırmaları ve örnekler

Ele almak istediğimiz ikinci araştırma türü, birçok yazar tarafından «*Seçim Sosyolojisi*» adı da verilmekte olan seçim araştırmalarıdır. Ortak niteliğinin coğrafya temeline dayalı mülkayeseli bir araştırma metoduna bağlı kaldığı görülen «*seçim araştırmaları*»nda, belli bir seçim çevresinde veya yurt ölçüsünde, oyların siyasal partiler arasındaki dağılışı izaha çalışılmaktadır. Bu tür araştırmalarda seçim sonuçlarının ve seçim dönemleri sırasında ortaya çıkan değişmelerin haritalar üzerinde belirtildiği de görülür.^{33a}

33a Daha ayrıntılı bilgiler için bk. Dr. Arif T. Payaslıoğlu, *Seçimler ve Oy Verme Üzerinde Yapılan Araştırmalarda Kullanılan Metodlar*, Ankara 1956, IV+84 s. (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).

Daha önce bir yazımızda da işaret edildiği gibi,³⁴ çok partili seçim döneminde oy miktarları ile neticeyi izah ve tahlil denemeleri Türkiye’de de önem kazanmağa başlamıştır. Makaleler bir yana bırakılacak olursa* 1950 seçimlerinden bu yana konumuza aydınlık getiren çalışmalar ve istatistikler şu yayınlarda izlenebilir: 1950, 1954 ve 1957 milletvekili seçimlerini CHP açısından inceleyen «Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme» (Ankara 1959, CHP Araştırma Bürosu Yayını) bu alandaki ilk çalışmadır. Anayasa oylaması ile 1961 Milletvekili ve Senato üyesi seçimlerinin özet halinde sonuçlarını «İstatistik Yıllığı 1960-1962» adlı kitabın 199-205. sayfalarında bulmak olanaklıdır. Devlet istatistik Enstitüsü’nün 460 sayılı bu yayını (Ankara 1964) «15.10.1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları» adlı ayrıntılı istatistikler **tamamlamaktadır**. İl, ilçe ve sandık bölgeleri itibarıyla, bucak ve köylere kadar, geçerli sayılan oylar ve partiler arasındaki dağılışı gösteren bu kitap (Yayın No. 463) Türkiye çapında ve köy ölçüsünde kıyaslamalar yapabilmek için ilk dayanağımız olmaktadır. Gerçi, partilerin yerine oturmuş olması ve seçim sisteminde yapılagelmekte olan küçük büyük değiştirmeler mevcut malzemenin doğrulukla değerlendirilmesini güçleştiren bir rol oynamaktan geri kalmamaktadır.

1950-1969 yıllarında yapılmış olan Milletvekili ve Senato üyesi seçimlerinde kullanılan oylar, bu konularda araştırma yapacaklar için çok değerli bir malzeme olarak, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından büyük bir cilt halinde ve topluca da yayımlanmıştır: «1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cum-

34 Bk. C. O. Tütengil, Seçim Sosyolojisi Malzeme, Cumhuriyet gazetesi, 3 Kasım 1965, s. 2.

* Seçim sosyolojisi ile ilgili iki çalışmayı, makale niteliğine rağmen, belirtmek isteriz. Bk. Aygen, C., Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri, SBFD, C. XVII, S. 1, s. 203-287, (Mart 1962) ve Özbudun, E., 1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme, A. Ü. Hukuk Fakültesi. Prof. Dr. Bülent Nuri Esen Armağanı’ndan ayrı bası, Ankara 1977, s. 265-311.

huriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları» (Ankara 1966, XXXVII + 1385 s., Yayın No. 513). Bu kitaba, «5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmî Seçim Sonuçları» (Ankara 1967, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını No. 525) ile «12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, (İl ve İlçeler İtibariyle)» (Ankara 1970, DİE Yayını, No. 598), (12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları» (Ankara 1970, XXX+1296 s., DİE Yayını, No. 610) ve 1973 Seçim sonuçlarının dağılımını veren «Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları» (Ankara 1974, 87 s., DİE Yayını, No. 698) da katılmalıdır.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerin ayrıntılı sonuçları iki ayrı yayına konu olmuş (14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1974, Yayın No. 702 ve 14 Ekim 1973 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Sonuçları, Ankara 1974, Yayın No. 714), aynı yılda yapılan yerel seçimlerle il genel meclisi üyeleri seçimi sonuçları da DİE tarafından ayrıca yayımlanmıştır: 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimler Sonuçları, I, Ankara 1974, Yayın No. 716 ve II, Ankara 1975, Yayın No. 737. Yeni seçimlerle istatistik veriler de çoğalmaya devam etmektedir: 12 Ekim 1975 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri ve Milletvekili Ara Seçim Sonuçları, Ankara 1976, Yayın No. 770 ve Milletvekili Genel ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Üçtebir Yenileme Seçimi Sonuçları 5 Haziran 1977, Ankara 1977, Yayın No. 817.

Araştırmacılar için değerli bir malzeme olan seçim istatistiklerinin yanı sıra, seçim sonuçlarını ve seçmenlerin siyasal partiler karşısındaki davranışlarını konu alan araştırmalar da yoğunluk kazanmaktadır.* Çok partili hayatın doğal bir sonucu saydığımız bu çalışmalara şu örnekler tanıklık etmektedir.

* Bu orada Muzaffer Sencer (1974), Hıfzı Topuz (1977) ve Sadun Tanju (1978) tarafından yayımlanan kitaplarla «Cumhuriyet Seçim - 77» (1977) adlı derleme anı lmağa değer.

● Üzerinde duracağımız ilk örnek, Dr. Nermin Abadan'ın [Abadan-Unat] «*Anayasa Hukuku ve Siyasî Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*» (Ankara 1966, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını) adlı araştırmasıdır. Adı geçen araştırmasında Dr. N. Abadan, «..seçimleri düzenleyen hukukî temeller, siyasî partilerin program ve bildirimleri, seçim platformları, seçim kampanyasında benimsenen stratejiler ve kitle haberleşme araçlarının etkililik dereceleri» üzerinde durduktan sonra bizi yakından ilgilendiren iki konuya yer vermektedir. Bu konulardan ilki, çevrelerinin sözü dinlenen kişileri sayılan ve «seçmen üzerindeki etkisi ağır basan (kanaat önderleri)» ile iki ilimizde yapılmış bulunan tesadüfi örnekleme (random sampling) metoduna dayalı bir ankettir. Eskişehir ve Diyarbakır'da uygulanan anketin sonuçları «İki örnek olay» olarak verilmiştir. (s. 269-328). Bu çalışmanın amacı, kanaat önderlerinin «seçimlere karşı eğilimleri ile oy verme niyetleri»nin ölçülmesidir.

Dr. N. Abadan'ın araştırmasında bizi yakından ilgilendiren ikinci konu ise 1965 seçim sonuçlarının tahlili ve değerlendirilmesi olmaktadır. (s. 357 - 396). Seçmen oylarının partiler ve iller bakımından dağılışını gösteren çizelgeler, çeşitli seçimlerdeki katılma oranları ve bu bakımdan illerin durumu vb. noktaların ortaya konuluşu ve değerlendirilişi «seçim araştırması» yapacaklara yol gösterici niteliktedir.

Araştırmasını «Genel Değerlendirme» ile sona erdiren Prof. Dr. Nermin Abadan'a göre, genel seçimlerde seçmenleri etkileyen başlıca faktörlerden «seçmenlerin tercih ettikleri siyasî partilerden birisile özdeşleşme haline gelmeleri, (party identification)» Türk seçmenleri bakımından geçerlidir. Bunun bir sonucu olarak da siyasî partilerin öne sürdükleri çözüm yolları ve teklifler yerine «belli bir partinin görünümlü ve onu canlandıran lider»i önem kazanmaktadır: «Tahlili, tasvirî ve ampirik metotlar yardımı ile değerlendirmeye çalıştığımız 1965 genel seçimlerinin verileri, bizi Türk

seçmenlerinin daha geniş ölçüde belli bir parti ile özdeşleşmek eğilimi ile siyasî kararlarını verdikleri sonucuna yönelmektedir. Seçmen kitleleri çoğunluğunun, siyasî partilerin programları, seçim kampanyasının başında halkoyuna sunulan esaslarla seçim bölgelerinde gösterilen adayların kişilikleri ile fazlasıyla ilgilenmeyip, kendi görüş ve kanaatlerine uygun buldukları partiyi, eleştirmeksizin benimsedikleri anlaşılmaktadır». ³⁵

● «Seçim Sosyolojisi» açısından ilgimizi çeken ikinci örnek, Dr. Ergun Özbudun'un «Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma» (Ankara 1975, A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayını) adlı çalışmasıdır. «Siyasal katılma»yı davranışlar ve eylemler açısından ele alan Dr. Özbudun, «bir katılma eylemi olarak oy verme» üzerinde durmakta, Türkiye'de siyasal katılmayı hangi etkenlerin belirlediğini araştırmaktadır. «Seçimlerle ilgili verilerin ekolojik analizinde, yani bu verilerle seçim çevrelerinin çeşitli sosyo-ekonomik özellikleri arasındaki ilişkilerin istatistiksel yoldan araştırılmasına» dayanan bir yöntem izleyen Özbudun, «sosyal ve ekonomik modernleşmenin siyasal katılmayı nasıl etkilediği» sorunu üzerinde durmaktadır.

- Eşitlik, hareketlilik ve örgütsel katılma
- Siyasal katılmada bölgesel farklar
- Siyasal katılmada şehir-köy farkları
- Sosyal-ekonomik gelişme ve siyasal katılma
- Kırsal bölgelerde siyasal katılma
- Büyük şehirlerde siyasal katılma

adlarını taşıyan bölüm başlıklarının da gösterdiği gibi, özellikle 1960-1970 döneminin «ekolojik analizi» bu çalışmada başarıyla sergilenmiştir. Çeşitli etkenlerin oluşturduğu «parti tercihleri» Dr. Özbudun'un çalışmasının odak noktası olmaktadır.

35 Bk. Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahliki, Ankara 1968, s. 365.

1973 seçimlerinin, daha önce gözlemlenen eğilimleri güçlendirdiğini söyleyen Prof. Dr. Ergun Özbudun'a göre şu özellikler dikkate değer:

● «1973 seçimleriyle ilgili ilk analizler, daha önceki seçimlerde olduğu gibi, bu kez de katılma oranının, gelişmiş bölgelerde daha düşük olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, şehirlerdeki katılma oranının, kırsal bölgelere göre daha düşük oluşu yolundaki eğilimin de devam ettiği anlaşılmaktadır».

● «1973 seçimlerinin en ilginç karakteristiklerinden biri, büyük şehirlerin oylarında meydana gelen önemli ölçüde kaymalardır». 1973 belediye seçimleri bu eğilimi daha da belirginleştirmiştir.

● «1973 seçim sonuçlarının ilk analizi, toplumların sosyo-ekonomik gelişme düzeyleri yükseldikçe, fonksiyonel bölünmelerinin öneminin artacağı ve sınıf oyu eğiliminin güçleneceği hipotezinin büyük ölçüde doğrulanmış olduğunu göstermektedir».

● «Kırsal bölgelerdeki oy kaymaları, şehirlerdeki kadar büyük ölçüde olmamıştır».

● «Sosyal modernleşme süreci ile siyasal katılıma düzeyinin yükselmesi arasında yakın bir ilişki» gören sosyal mobilizasyon teorisine aykırı olarak «Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile seçime katılma oranı arasında 1961 ve 1965 seçimlerinde anlamlı bir ilişkinin gözlemlenememesi, 1969 seçimlerinde ise bu ilişkinin negatif yön göstermesi, çalışmamızın şaşırtıcı sonuçlarından biri olarak kabul edilebilir».

● «Türkiye'de sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ile seçime katılma oranı arasında negatif bir ilişkinin bulunması, Türk parti sisteminin halen bir «yeniden gruplaşma» (*realignment*) süreci içinde oluşuyla da açıklanabilir».

● Sosyo-ekonomik gelişmeye bağlı olarak siyasal katılmada, üç aşama gözlenmektedir: 1. «Genel oy hakkına ka-

vuşmuş geleneksel bir toplumda halk kütlelerinin siyasal katılması, büyük ölçüde, *mobilize katılma* niteliği taşıma eğilimindedir. Sosyal ve siyasal gelişmenin bu aşamasında kırsal elitler, kendilerine ya geleneksel saygı ve otorite bağlarıyla, ya da patron - yandaş ilişkileriyle bağlı olan çok sayıda seçmenin siyasal katılmasına yön verebilmekte, onların yüksek oranlarda ve kendi istedikleri partiler lehine oy kullanmalarını sağlayabilmektedirler. 2. İkinci aşamada, bu geleneksel bağların çözüldüğü ve siyasal katılmanın daha özerk nitelik aldığı görülmektedir... Bu aşamada siyasal katılma, çıkar saikine yönelmiştir. Ancak özellikle dar gelirli gruplar bakımından bu çıkarın, uzun vadeli bir siyasal programda somutlaşan sınıfsal çıkarlar olmaktan çok, kısa vadeli, somut, özgül, yöresel grup çıkarları olduğu görülmektedir. 3. Nihayet üçüncü aşamada siyasal katılma, daha çok sınıfsal çıkarlara yönelik bir mahiyet almakta ve buna paralel olarak, sınıf bölünmelerini daha yakından yansıtan bir parti sistemi oluşmaktadır». (A.g.e., s. 193-200).

● Seçim araştırmalarına vereceğimiz üçüncü örnek, İlhan Tekeli ve Raşit Gökçeli'nin «1973 ve 1975 Seçimleri. Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme» (İstanbul 1977, Milliyet Yayını) adlı çalışmalarıdır. Bu araştırmalarında «yerleşme yapısı ile oy davranışları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlayan araştırmacılar, konuyu iki ayrı yaklaşımla ele almaktadırlar:

1. Yerleşmeler arası farklılaşma,
2. Yerleşme içi farklılaşma.

İlk yaklaşımda, a) Kent büyüklükleriyle oy davranışlarının değişmesi; b) Yerleşme kademeleşmesi içinde (köyden uluslararası metropol'e kadar) oy davranışlarının nasıl farklılaştığı 1969, 1973 ve 1975 seçimleri açısından karşılaştırmaya olanak veren 27 ilde ele alınmış, partilerin durumları şekil ve tablolarla belirlenmiştir.

İkinci yaklaşımda konu kentsel düzeyde ve konut alan-

larının farklılaşması açısından Ankara için ele alınmaktadır. 1973 ve 1975 seçimlerinde partilerin aldıkları oylar arasındaki farklılaşma, bölgelerin hane gelirleri ve nüfus artışlarıyla bağlantılar kurularak, 34 bölgeye indirgenen 259 mahalle bakımından değerlendirilmektedir.

Oy davranışlarının bağımlı değişken, yerleşme yapısının bağımsız değişken* olarak ele alındığı bu çalışmada, çıkış noktası olan öneriler ve varsayımlar sınanarak ilginç sonuçlara varılmaktadır. Böylece, «seçim coğrafyası» iki ayrı ölçek içinde derinlemesine bir çözümlemenin konusu olmakta, partiler arası oy dağılımı, oy farklılaşması ve korelasyonlar oy davranışlarının yerleşme yapısıyla ilişkilerini anlamamızı kolaylaştırmaktadır. İlhan Tekeli ile Raşit Gökçeli'nin seçim araştırması, çeşitli açılardan dikkate değer bir «dene-me»dir.

Seçim araştırmaları, taşıdıkları güncel değer ve ön - tahminlere olanak hazırlamaları nedeniyle demokratik ülkelerde alanı genişleyen çalışmalardan biri olmuştur.

ç) Belgesel teknikle çalışma örnekleri

Yeni tekniklerin yeni araştırma türlerini ortaya çıkardığı, özellikle ses alma aygıtının kullanılmasına bağlı olarak «bilimsel otobiyografi veya roman - gerçek» adı da verilen bir türün (belgesel roman) yaygınlık kazandığı görülmektedir.

Amerikalı Sosyoloji Profesörü Oscar Lewis (1914-1970) aile kesitleri üzerine yoğunlaştırdığı çalışmalarıyla bu türün dikkate değer örneklerini vermiştir. Dilimize de çevrilmiş bulunan «İşte Hayat»ta (İstanbul ts., E Yayını) «yoksulluk kültürü içindeki bir Porto-Riko'lu aile» (Rios ailesi), «Sançez'in Çocukları»nda (İstanbul 1971, E Yayını) ise köyden kente göçen «bir Meksikalı ailenin otobiyografisi» (Sançez ailesi) sergilenmektedir.

* Bağımsız değişken «sebebe», bağımlı değişken de «netice» olmaktadır.

Oscar Lewis'e göre, «İşte Hayat - La Vida»da olgunluk kazanan yöntemin özellikleri şöylece özetlenebilir: «Daha önceki çalışmalarım «Beş Aile», «Sançez'in Çocukları» ve «Petro Martinez»le kıyaslandığında bu kitaptaki en önemli metodolojik yenilik aile portresinin çiziminin geniş tutulmuş olması, tekniğin derinleştirilmesiyle olayların birden fazla görüş açısından incelenmesi ve birden çok biyografinin tipik günlerle birleşmesidir. Biyografiler karakterlerin öznel bir görünümünü, günler ise hareketlerinin daha nesnel bir anlatımını verir. Bu iki tip bilgi birbirlerini destekler ve daha dengeli bir görünümü sağlayan bir çeşni meydana getirir. Kısacası gözlenen günler bu kişiler hakkında daha parlak ve canlı bilgiler sağlamaktadır». (Adı geçen eser, s. XXVI).

Belgesel teknikle çalışmanın ilginç örneklerini, çeşitli toplumlardan aldıkları kesitler üzerine kurup geliştirdikleri çalışmalarla veren bir gazeteci çifti de, Dominique Lapierre ve Larry Collins, Türk okuyucularının yabancıları değildir. Özellikle, «düzinelerle dosya, kilolarca belge, kilometrelerce teyp bandı»na dayandırdıkları matador Cordobes'in hayat öyküsüyle iç içe Franco İspanya'sını veren «Yasını Tutacak-sın» (İstanbul 1972, Payel Yayınevi, 4. b., 1976) bu türün unutulmaz örneklerinden biridir.

*
**

Bu bölümde ele aldığımız ve örneklerini tanıttığımız yöntemler içinde bir tercih yapmak söz konusu değildir. Her konu araştırma yöntemini bir ölçüde belirlemekte, araştırmanın amacı ve parasal olanaklar araştırmacıyı bir karara götürmektedir. Yapılan araştırmanın değeri kullanılan yöntem değil, araştırma boyunca gösterilen dikkat, objektiflik ve hakikati arama aşkına bağlıdır. Bunun içindir ki araştırma da ele alınan varsayımlar olaylar tarafından doğrulanmadıkça yenileriyle değiştirilmeli, başka bir deyişle, olayların doğruluğundan değil varsayımların doğruluğundan şüphe edilmelidir.

Sosyal bilimlerde araştırma yapanların mutlaka gerçekleştirmeleri gereken bir koşul da, Bacon, Descartes ve Durkheim tarafından ısrarla üzerinde durulduğunu gördüğümüz önyargılardan kurtulma zorunluluğudur. Zihinlerinde yeretmiş bir önyargı ile olayların karşısına çıkacak olanlar, araştırmalarına bu önyargıları kattıkları sürece, kendi kendilerini aldattıklarını bilmelidirler.

«Bilginin bulunması, geliştirilmesi ve gerçeğe uygun olup olmadığının kontrol edilmesi için harcanan bir çaba» olarak da tanımlanan araştırma^{35a} sosyal bilimlerde «daha yavaş bir gelişme» göstermiştir. Bu durumu, J. F. Rummel ile birlikte, «konularına objektif hükümlerin daha güçlkle uygulanabilmesine ve aynı zamanda duygusal ve geleneksel olaylarla uğraşmalarına» bağlayabiliriz.

Bizi «*bilim ahlakı*»na götüren bu konuda W. J. Goode ve P.K. Hatt tarafından söylenenler önemli bir gerçeği dile getirmektedir: «Bilginin iyi birşey olduğu inancının kabul edilmesi, bilimin ahlaki özelliğini göstermeğe yeter... Eğer bilgi bir değer teşkil ediyorsa, o halde bilgi edinmeyi tehlikeye sokan bütün faktörler istenmeyen şeylerdir. Böyle bir tehlikeye bilim adamının vardığı sonuçlara kendini manen bağlamasıdır. Demek ki, bilim adamı, vardığı sonuçların aksinin doğru olduğu gösterildiği takdirde, kendi fikirlerini bir yana atmaya daima hazır olmak zorundadır. Bunu yapamayan insan saygı ve ciddi eleştirme kaybına uğrar; çünkü bu bir *ideal*, heyecanla savunulan bir değerdir. Yalnız ahlak değil, fakat pratik zorunluluk da, mutlak bir fazilet bekler. Bu çeşit faziletin tamamen kabul edilmesi, bilim adamının hatalı olduğu yerde hatasını kabul etmesini gerektirir; çünkü gerçeğin değeri, bir kimsenin kendi duygularına karşı gösterdiği saygıdan üstündür. Bununla beraber, bilim adamının kişisel eğilimi dolayısıyla, bilgilere tarafluluk kazandırılması, *bilgi elde*

35a B. Rummel, J. F., *Eğitimde Araştırmaya Giriş*, Ankara 1988, s. 1 ve 8. (Çev. R. Taşcıoğlu).

etme amacının gerçekleşmesini engelleyen tek sebep değildir.»^{35b}

Totaliter rejimlerden gelen toplumsal değerlerin tartışma konusu yapılmaması isteği, dış engellerin en önemlisini teşkil etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, «Her türlü araştırma, özgür düşünce ortamını zorunlu kılar».. Fakat hepsinden önemli olan, hakikati arama aşkıdır.

III. Bölüm İçin Bibliyografya

- *Méthodes Des Sciences Sociales*
M. Duverger
Paris 1961, (P.U.F.).
- *Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin*
Z. F. Fındıkoğlu
İstanbul 1962, (T.H. ve İ.A.D. Yayını).
- *Örnekleme Metodu (Sampling Method)*
N. İşçil
«Planlama», S. 3 s. 92-104, (1962).
- *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları*
W. J. Goode ve P. K. Hatt - Çev. R. Y. Keleş
Ankara 1964.
- *Kültürlerin İncelenmesi : Saha Çalışması Teknik ve Metodolojisi Üzerine Bir İnceleme*
John W. Bennett - Çev. Fuat Fegan
Ankara 1968, (İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Yayını).
- *Eğitimde Araştırmaya Giriş*
J. Francis Rummel - Çev. R. Taşçıoğlu
Ankara 1968, (Millî Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim Kitapları).
- *İstatistik Metodları ve Uygulamaları*
N. İşçil

^{35b} Goode, W. J. ve Hatt, P. K., A.g.e., s. 27-28.

- Ankara 1973, 6. b.
- *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*
E. Özbudun
Ankara 1975, (A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını).
 - *1973 ve 1975 Seçimleri. Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme*
İlhan Tekeli ve Raşit Gökçeli
İstanbul 1977, (Milliyet Yayını).
 - *İşte Hayat*
Oscar Lewis - Çev. V. Çelikbaş
İstanbul ts., (E Yayınları).

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

ARAŞTIRMANIN YÜRÜTÜLMESİ ve YAZILMASI

Bütün araştırmalarda ilk adım, belli konulara ve olaylara ilgi ile bakmak anlamına gelen «gözlem» (observation-müşahede) olmaktadır. «Araştırma tekniklerinin aynı zamanda en ilkel ve en modern olanı» biçiminde nitelendirilen gözlem, dün olduğu gibi yarın da öneminden bir şey yitirecek değildir. İlgi alanımıza giren veya getirilen konuların oluşunu, sebep-netice ilişkilerini, çıkarılabilecek sonuçlarını gözlemlerimizle bulup sezmeye çalışırız. Haklı olarak işaret edildiği gibi, «Bilim gözlemlerle başlar ve en son olarak vardığı sonuçların geçerliğini ispatlamak için yine gözlemlere başvurmak zorunda kalır. O halde, sosyolog, dikkatli gözlemler yapacak şekilde kendini yetiştirmelidir. Eğer iyi bir gözlemci olabilirse, araştırmalarına, emrinde çok daha fazla bilgi sahibi olarak başlayacak, araştırma konusunun sosyal davranışlar olduğunu unutmaması ihtimali azalacak, ve vardığı sonuçları daha kolay bir şekilde ve devamlı olarak kontrol edebilecektir».³⁶

Erdemlerinden böylece sözedilen «gözlem», bize kalırsa, çevremizde olup bitenlere yakından ilgi duymanın bir başka adıdır. Hangi yöntemle yapılırsa yapılsın, her türlü araştırmanın temelinde bilinçli bir ilgi yatmaktadır. Bacon'ın «araştırma aşamaları» arasında saydığı «toplama» da ilginin sürekliliğinden ileri gelen bir «birikme»den başka bir şey de-

36 Bk. W. J. Goode ve P. K. Hatt, A.g.e., s. 150, (Çev. Dr. R. Y. Keleş).

ğildir. Bir ilginin ilk işareti olarak belli bir yerde toplanan br gazete kesigi (coupure) bile ciddi araştırmalara başlan-gıçlık yapabilir. Öte yandan, *Şahsi araştırma metodu** adı verilen ve konu ile ilgili bilgilerin,

- a) Bizzat tecrübe yapmakla
- b) Bibliyografya incelemekle
- c) Şahsi temas ve haberleşme ile

toplandığı belirtilen⁸⁷ çalışmanın temelinde de bilinçli bir il-ginin konusuna yönelmesi demek olan «gözlem» bulunmak-tadır.

A. ARAŞTIRMANIN YÜRÜTÜLMESİ

Gözlemlerle giriştiğimiz *araştırmanın yürütülmesi* şu aş-a-maları izler:

a) Konunun kararlaştırılması

Araştırmanın konusu tarafımızdan kararlaştırılabileceği gibi, bize teklif de edilebilir. Her iki durumda da öğrenilme-si istenen bir konu mevcuttur. Hangi bilgi alanı ile ilgili bu-lunursa bulunsun konunun kararlaştırılmasına br dizi «sınırlamalar»la varılır. Başlıca sınırlamalar, 1) Konuda, 2) Me-kânda, 3) Zamanda ve 4) Kullanılacak malzemededir.

b) Varsayımlar

Önce de belirtildiği gibi her araştırma, ele alınan varsa-yımların geçerli olup olmadığını ortaya koymak amacını gü-der. Gözlemler ve olaylar arasındaki bağlantılar sonunda be-liren varsayımlar ancak araştırmaların tanıklığı ile itibar ka-zanır. Ortada, sonuç hakkında bir tasarı demek olan varsa-yımlar yoksa araştırmayı gerekli kılan bilimsel amaç da yok demektir.

* Bu metodun uygulanması sırasında «Fiş usulü» ile çalışmanın pek çok kolay-lık sağlayacağına işaret etmek isteriz.

87 Dr. Pamukçu, A. Mahir ve Dr. Dİlmen, S., *Araştırma ve Tez*, Ankara 1958, s. 18.

c) Araştırmanın yöntemi

Araştırmada uygulanacak yöntem veya yöntemler büyük ölçüde araştırmanın konusuna ve eldeki olanaklara göre tayin edilir. Konu, çoğu kere yöntemini kendisiyle birlikte getirir. Öte yandan, «insan» ve «para» kaynakları da yöntem seçimini bir ölçüde etkileyebilir. Konunun özelliğinin çeşitli yöntemlerden bir arada yararlanmayı gerektirmesi de mümkündür.

ç) Eğitim ve ekip çalışması

Günümüzde araştırma bir ekip işi olmuştur. Araştırmada görev alanları, özellikle anketçileri yetiştirmek bir ön eğitimi gerekli kılar. Araştırmanın başarı şansı araştırmada görev alanların bilgili ve dikkatli çalışmalarına sıkıca bağlıdır. Saha araştırması, araştırmaya katılanların çevre koşullarından ileri gelen özellikleri de gözönünde bulundurmalarını gerektirir.

d) Malzemenin birleştirilmesi ve işlenmesi

Araştırmanın hazırlık döneminden başlayarak çeşitli yollarla elde edilen malzemenin (materyel) bir araya getirilmesi, kotlanması ve işlenmesi «araştırmanın yürütülmesi»nin son aşamasıdır. Önce, mülakatlar ve anketler sonunda derlenen bilgilerle yazılı kaynaklardan ve belgelerden elde edilenler birleştirilir. Yapılan seçme ve ayıklama sonunda, kullanılacak malzeme tespit edilerek işlenir ve değerlendirilir. Artık araştırma yazılmaya hazırdır.

B. ARAŞTIRMANIN YAZILMASI

Araştırmanın yazılmasına bir «taslak plan» ile başlanır. Adının da gösterdiği gibi bu plan kesin değildir ve gereken değişikliklere uğrayarak son biçimini alır. Verdiğimiz araştırma örneklerinden de anlaşılacağı gibi «Giriş» veya «Önsöz»de amacın belirtilmesi, uygulanacak yöntemin ve ele

alınacak varsayımların açıklanması, elde edilen sonuçların ortaya konulması ve tartışılması, dipnotlarında ve sonda başvuru kaynakların (bibliyografya) işaret edilmesi «plan»ın ortaklaşa yanları arasında sayılabilir.

Yazılı kaynakların belirtilmesi ve araştırmanın yayımlanması sırasında şu küçük noktaların gözönünde tutulmasına dikkat edilmelidir:

a) Bir kitabın kayıtlara esas olacak adı «iç kapak»ta yazılı olmalıdır. Bir bibliyografik künye yazarın soyadı ile, adlarının ilk harflerini, yayının tam adını, basım yerini ve yılını, kaçınıcı baskı olduğunu, sayfasını ve yayınlayanı ortaya koymalıdır. Süreli yayınlar sözkonusu edildiği vakit, yazar, yazı ve yayın adından başka, süreli yayının cilt, sayı ve sayfa sayıları ile yayın tarihinin de belirtilmesi gerekir.

b) Bir yazardan aynen alınan tümce veya bölümler «Tırnak işareti» « » içinde gösterilir.* Aktarmaların bir değişikliğe uğratılmadan yapılması, düzeltilen yanlışların, metne tarafımızdan yapılan eklerin veya gerekli görülen açıklamaların «Köşeli ayraç» [] içinde verilmesi icap eder. Bir sözü açıklamak veya başka karşılıklarını vermek için de «Ayraç» () kullanılır. Kaynak göstermeden başka bir yazarın fikirlerini aynen veya küçük değişikliklerle tekrarlamak «intihal - plagiarism» adını alır ki «fikir hırsızlığı» demektir.

c) Bir kaynağa daha sonra yeniden işaret etmek gerekirse bibliyografik künyeyi tam olarak vermek gerekmez. Eğer dipnotlarında araya başka bir yayın girmemişse, yazar adından sonra, Latince «aynı yerde» anlamına gelen (Ibidem) kelimesinin kısaltılmışı olan «Ibid.» kelimesi, araya başka yayınlar girmişse yine yazar adından sonra Latince «önce bildirilen» anlamında (Opere Citato) kelimelerinin kı-

* Üzerine dikkati veya ilgiyi çekmek istediğimiz kelimeleri de «tırnak işareti» içine alırız.

saltılmışı olan «Op. Cit.» kelimeleri kullanılır. Bize kalırsa, bu Latince kısaltmalar yerine, ilki için «Aynı kitap», «Aynı yazı», ikincisi için de «Adı geçen eser» veya «Adı geçen yazı»nın kısaltılmışı olan «A.g.e.», «A.g.y.» kullanılmalıdır.

ç) Zamandan ve yerden tasarruf için çok kelimeli süreli yayınlarla uzun adlı kitapların münasip bir biçimde kısaltılması, örneğin «Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi» yerine (SBFD) ve uzun adlı bir kitap yerine de baştaki iki üç kelimeden sonra... lar konulması yerinde olur. Kısaltmaların, kelimelerin baş harflerini bir araya getirerek yapılması halinde bunun «*Kısaltmalar*» başlıklı bir sayfada belirtilmesi ihmal edilmemelidir.

d) Her araştırmanın vazgeçilmez öğelerinden biri olan «*Bibliyografya*» bölümü, kullanışlı bir düzenleme içinde son da veya her bölümün sonunda yer almalıdır. Bibliyografya kaynakları belirtilmeyen bilimsel bir çalışma düşünülemez.

e) Araştırmanın kitap biçiminde yayımlanması sırasında sona çeşitli «*dizin*» (index)lerin konulması da kitaptan yararlanmayı kolaylaştırır. Bu dizinler «İnsan» (Yazar) ve «Yer» adı, «Konu» (Kavram) gibi çeşitli açılardan düzenlenebilir. Dizinler ayrı başlıklar altında uygulanabileceği gibi topluca düzenlenmesi de mümkündür. Alfabetik olarak hazırlanacak dizinler kitapta aranılan hususların hangi sayfa- lar da yer aldığını kolayca bulmaya yarar.

Genellikle araştırmalarda şemalar, grafik ve çizelgeler, haritalar da bulunur. «*Ekler*» adını taşıyan bir bölümde soru listesinin, toplanan bilgilerin, tamamlayıcı ve açıklayıcı özellikte verilerin bir araya getirilmesi de olağandır.

C. SONUÇ

«*Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod*» adlı kitabımızı «*Ekler ve Dizinler*» bölümüyle sona erdirmeden önce şu noktalara dikkati çekmeyi yerinde buluyoruz:

1. «Giriş»te de işaret ettiğimiz gibi, üniversitelerin gö-

revleri arasında yer alan «araştırma ve inceleme» bilime bir katkıda bulunmanın yolu olarak daha geniş alanların ilgisini çekmektedir. Çeşitli kuruluşların yanı sıra kişilerin de bilime bir katkıda bulunmak veya bilimin verilerini hayata uygulamak amacıyla araştırma yapmaları ve yaptırmaları konuyu günümüz Türkiye'sinde de ön plana çıkartmıştır. Buna ne kadar sevinilse yeridir.

2. Bir kültür mirası olarak bize kadar gelen bilgilerden yararlanmak, temel kaynakları bilme ve başvurma kitaplarını kullanma ölçüsünde mümkün olabilir. Bunun içindir ki kitabımızın ilk bölümü *yerli* kaynaklarımızın, örneklerle de belgelenen tanıtılmasına ayrılmıştır. Yaptığımız dörtlü sınıflamanın ve alt bölmelerin temel kaynaklarımızın çerçevesini çizdiğini sanıyoruz.

3. Araştırmaya ilgi uyandırmak, bunun için de araştırma tekniklerinin yanı sıra araştırma örneklerine de yer vermek amacını güden kitabımız, konunun teorik yanlarını görmezlikten gelemezdi. Çünkü, araştırma konusunda teorik ve pratik yanlar bir bütünün ayrılmaz parçaları niteliğindedir. Ne var ki, başka kitaplarda çoğunlukla teorik yanlara ağırlık verildiğini hesaba katarak «Yöntem Konusunda Genel Görüşler» bölümünü bizim açımızdan gerekli görülen bir özetleme içinde işlemek yolu tutulmuştur.

4. Türkiye'de yapılmış araştırma örnekleriyle tanıtılan başlıca yöntemler, bir yandan ülkemizde yapılan çalışmalara ilgi çekmeye çalışırken, bir yandan da güçlüklerle karşılaşacak araştırmacılara yol gösterici olarak sunulmuştur. «Araştırmanın Yürütülmesi ve Yazılması» adını taşıyan dördüncü bölümde de, okuyucuya faydalı olmak baş kaygımız olmuştur.

5. «Ekler»de yer alan anket planı, Türkiye'de yapılacak monografi çalışmalarında bugün de geçerlidir ve genç araştırmacıları özendirmek amacıyla kitaba konulmuştur. İkinci ek «Vak'a metodu»nu örnek göstermeden tanıtma tenkidine yer

vermeyecektir. Üçüncü ek, Türkiye’de Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü Derneği konusunu tanıtmaktadır. Dördüncü ek ise, bir bibliyografya uygulaması niteliğindedir.

Sonuç olarak, araştırma ve yöntem konularını ele alan bu kitabı *toprağa basmak* istediğini, genel ve karışık bilgiler yerine, Türkiye gerçeğine bağlı ve Türkçe kaynaklara dayalı somut ve yalın bilgilere yöneldiğini söyleyebiliriz.

(Bu bölümle ilgili daha geniş ve ayrıntılı bilgiler için «*Seçme Metodoloji Bibliyografyası*»nda belirttiğimiz 12, 13, 20, 27, 45, 47 ve 53 sayılı kitaplara başvurulmalıdır).

IV. Bölüm için Bibliyografya

- *Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları*
William J. Goode ve Paul K. Hatt - Çev. Dr. Ruşen Y. Keleş
Ankara 1964, (S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını).
- *Araştırma ve Tez*
Doç. Dr. A. Mahir Pamukçu ve Doç. Dr. Sabri Dilmen
Ankara 1956, (A. Ü. Veteriner Fakültesi Yayını).
- *Araştırma ve Bilimsel Yayınlarda Temel İlkeler*
Prof. Dr. M. Pamukçu ve Prof. Dr. S. Dilmen
Ankara 1967.

Beşinci Bölüm

EKLER ve DİZİNLER

E K L E R

1

Monografi araştırmaları yapacaklara bir kolaylık olmak üzere, Mehmet Ali Şevki'nin Türkiye'nin koşullarını da göz-önünde tutarak yeniden düzenlediği araştırma cetvelini, «Memleketi Tanıma Yolu» (İstanbul 1931) adlı broşüründen alarak veriyoruz.

BİR ANKET PLANI

I — Mevkiin tabii şeraiti

- 1 — Yerin altı;
- 2 — Yer yüzü ve arızalar;
- 3 — İklim ve mevsimler;
- 4 — Suların akış tarzı;
- 5 — Hüdayinabit mahsuller;
- 6 — Yabani hayvanlar;

7 — Mahallin çiftçilik, çobanlık, denizcilik, ticaret ve sanat işlerine şu muhtelif neviden hadiselerin ne gibi tesirlerini farkediyorsunuz?

II — Başlıca iş veya başlıca işler

8 — Göçer çobanlık* (koyunculuk, atıcılık..)

* «Türkiye'nin şarkında, garbında, şimalinde, cenubunda hasılı her noktasında otlak, yaylak, mer'a ve kışlaklar mevcuttur. Memleket dahilinde azım bir halk kütlesi hayvanatının peşine takılarak yaz ve kış yürümektedir.» İhsan Abidin Bey, Anadolu Ziraat ve Yetiştirme Vaziyeti, Cilt 1, Sah. 72; müteakip sahifelerde çok faydalı umumî malûmat vardır.

9 — Çiftlik (hububat, pamuk vs. yetiştirme; bağcılık, zeytincilik ve arıcılık...)

10 — Bulduğunuz yerin ziraat hangi mahsul üzerine kurulmuştur, buna ilâveten ne gibi şeyler yetiştirilmektedir?

11 — Orman işletme (odun kesme, kömür yakma, kereste ihzarı)

12 — Hüdayinabit mahsulâtı devşirme (palamut, kitre, meyankökü, kestane toplamak...)

13 — Deniz, göl balıkçılığı ve avcılık.

14 — Taşocağı ve maden işletiliyor mu? Bunların ehemmiyeti ne derecededir?

III — Arazinin mutat işletilme tarzı

15 — Arazi doğrudan doğruya sahipleri tarafından mı işletiliyor? Yani ailesi, uşakları ve gündelikçileri yardımıyla araziye sahibi mi işliyor?

16 — Yoksa araziye işletenler kiracı mıdır? Bu halde kiracılar nereden geliyor? Köylerden veya civar halkından mıdır? Yahut daha uzak yerden mi geliyorlar; memleketlerinde kendilerinin de toprağı var mıdır?

17 — Ortak veya yarıcı ile işletme. (No. 15 deki ihtimaller gözönüne getirilecek.)

18 — Bu üç halde toprağı işleyenler kendi ailesi efradından başka hariçten yardımcı alıyorsa bunların vaziyetini kaydetmek lâzımdır.

A) Nereden geliyorlar?

B) Hizmetleri daimi mi, muvakkat mı?

C) Emekleri mukabilinde ne alıyorlar?

D) Aldıklarından bir şey arttırabiliyorlar mı?

E) Buradan ayrıldıktan sonra ne yapıyorlar?

19 — Bulduğumuz yerde bu işletme şekillerinden hangisi var? İki veya üç tarza tesadüf ediliyorsa hangisi galiptir?

20 — Arazinin işletilme vaziyeti böyle mi olagelmıştır?

Yoksa bu vaziyet bir zamandan beri mi hâdis olmuştur, sebebi ne olsa gerektir?

IV — Ekilen tarlânın vus'atı

21 — Bulunduğunuz yerde bir aile veyahut çiftçi tarafından işletilen arazi kaçar dönüm üzerinedir? Kaç dönüm sahibi olanlar ekseriyeti teşkil ediyor?

22 — Bir ailenin geçinmesi için en az kaç dönüme ihtiyaç vardır?. (Bu yer tarla, mer'a gibi ayrı nevilerden ise bunların miktarını da kaydetmelidir.)

V — Yardımcı işler

23 — Ailesini geçindirmeğe kâfi toprağı olmayanlar geçinmeyi yoluna koymak için, daha ne gibi işler yaparlar?

24 — Aynı yerde daha geniş arazisi olanlar yanında gündelik veya yıllıkla mı çalışıyorlar?

25 — Yoksa taş çıkarmak, kum çekmek, kaşık ve sepet veya çift alâtı, araba imal etmek gibi işler mi, yani san'at mı yapıyorlar?

26 — Kırdaki veya kasaba ve şehirde liman veya iskelelerde rençperlik veya işçilik için mi memleketlerinden bir müddet uzaklaşmaları lâzım geliyor; öyle ise nereye gidiyorlar ve ne iş yapıyorlar?

27 — Yahut tuz alıp satmak, yumurta toplamak, nakliyecilik vs. gibi ticaret mi yapıyorlar?

VI — Satışa çıkarılan mahsul

28 — Çiftçi ailenin kendisi ve hayvanları için yetiştirdiği mahsulden artıp satılanlar hangileridir?

29 — Sırf satım için yetiştirdiği mahsul var mıdır?

30 — Satış için yetiştirilen mahsule toprağın, iklimin ve coğrafi vaziyetin ne gibi tesirlerini farkediyorsunuz?

VII — Nakliyat

31 — Bulunduğunuz yer ne gibi nakil ve muvasala vasıtalarından istifade etmektedir?

A) Deniz ve göllerde;

B) Akar sularda;

C) Yollarda: binek ve yük hayvanı, kağıt, araba envaı, otomobil vs.

D) Demiryolu.

32 — Nakil vasıtalarının oraca yeni olanları hangileridir?

33 — Nakil vasıtalarının mıntakanız iktisadiyatının inkişafına eskiden beri görülmekte olan ve bugün de görülen tesirleri nedir dersiniz?

34 — Bu vasıtaların mıntakanızdaki ticaret üzerine ne gibi tesirleri olmuştur?

A) Ziraî mahsuller ticareti üzerine;

B) İmal edilen ve ihraç veya idhal edilen (ticaret eşya ve mevadı) üzerine olan tesirleri ayrı ayrı kaydedilmelidir.

35 — Bulunduğunuz yerin diğer bir mıntakaya demiryolu ile yahut posta vapurlarile veya bir şose ile doğrudan doğruya raptedilmiş olmasından iktisadî fikrî herhangi bir tesir, bir değişiklik husule geldiği farkedilmiş midir?

VIII — Aile efradı

36 — Bulunduğunuz yerde kalabalık aileler var mı?

37 — Aynı çatı altında oturanlar kimlerdir?

38 — Aynı evde oturmamakla beraber birliklerini muhafaza eden akrabadan mürekkep aileler var mıdır? Bu birlik ne gibi işlerde ve ahvalde kendini göstermektedir?

39 — Kaç çocuklu evler ekseriyeti teşkil ediyor?

40 — Doğunun çokluğuna, azlığına dair topladığınız ma'lumat nedir? Kaydedilecek halin sebebi nedir dersiniz?

41 — Ebeveynin mevkiine ve vaziyetine göre çocuk adedinde bir değişiklik var mı? Meselâ toprak sahibi olanlarla kiracı veya yarıcı olanların çocukları adedinde bir fark göze çarpıyor mu?

42 — Evlenen çocuklar ana ve babalarıyle beraber mi yaşıyor? Bu itibarla erkek ve kız çocukların vaziyetinde bir

fark var mı?

43 — Erkek kardeşler, kız kardeşler, amca veya dayıların aynı yurttaki beraber yaşamaları vaki mi?

IX — Çocukların yetişmesi

4 — Ana baba ile evlât arasında mutlak münasebet ne şekildedir?

A) Baba çocuklar üzerinde velâyetini gösterebiliyor mu? Babanın nüfuzunu evlâtlar tanıyor mu?

B) Hangi yaşa veya zamana kadar çocuklar baba evinde kalıyor?

C) Yetişmiş oğulları, babaları ve anaları yanında kaldığı müddet, evin masrafına iştirak eder mi? (Bu soru bilhassa kasabalara aittir.)

D) Çocuklar ana ve babaları yanından ayrıldıkları zaman ne yapıyorlar? Kazançlarının hepsini veya bir kısmını onlara veriyor veya gönderiyorlar mı? Bu hal kaç yaşına kadar devam ediyor?

45 — Çocuklar memlekette mi yerleşiyor ve nasıl yerleşiyor?

46 — Memur olmak istiyorlar mı, hangi neviden memuriyete taliptirler?

47 — Yoksa çocuklar memleketleri haricine mi çıkıyorlar? Gittikleri yerde ne iş yaparlar?

48 — Hemşerilerinin yanında mı iş buluyorlar? Kendi başına iş tutan var mıdır? İşsiz kalan olur mu?

49 — Bir müddet sonra memleketlerine dönerler mi? Döndükleri zaman ne yaparlar? Memlekete dönen bu gençlerin orada bir tesiri oluyor mu?

49 — Bir müddet sonra memleketlerine dönerler mi? Döndükleri zaman ne yaparlar? Memlekete dönen bu gençlerin orada bir tesiri oluyor mu?

X — Muayyen bir işçi ailenin tetkiki

50 — Bulunduğunuz yerde köylünün toprak sahibi olan-

larından veya ortaklarından yahut aşiret efradından veyahutta çiftlik kiracılarından birinin ailesini nümune olarak alıp ev halkının halihazırdaki levhasını şu suretle çiziniz.

A) Baba, ana ve evlâtların şimdiki meşgaleleri nedir? Vaktü halleri nasıldır?

B) Tetkik edilen aile baba ve anasının ebeveyni hangi san'at ve meslekte idi? — Kaç çocuk sahibiydi? Diğer evlâtları ne oldu? — Bu büyük baba ve büyük anne ne halledirler, şimdi ne ile geçiniyorlar?

C) Tetkik ettiğiniz ailenin kendi çocukları ne iş tutmuşlardır, yahut ne olmak istiyorlar?

[Şu küçük levhanın tam olabilmesi için bu aileyi memleketin diğer ailelerinin nünunesi olabilecek orta halliler ve yetişmiş evlâtları bulunanlar arasından seçmek icap eder.]

51 — Aile hayatında zuhur eden güçlükler ve sarsıntılar nasıl karşılanıyor ve yeniliyor:

- A) Çocuk dünyaya gelmesi;
- B) Çocukların talimi;
- C) Kaza ve hastalıklar;
- D) Felâketler;
- E) İşsizlik;
- F) Aile efradından birinin yanlış hareketi;
- G) Ölüm;
- H) Askerlik.

[Bu malûmat, mümkün olduğu kadar, aynı aile etrafında toplanacaktır.]

XI — Miras

[Miras mes'elesinde kanunî mevzuat haricinde ora halkınca riayet edilen kaidelerin mevcut olup olmadığı araştırılmalıdır.]

52 — Bulunduğunuz yerde malın taksimi umumiyet üzere ne tarzda yapılmaktadır? Çocukların hisseleri müsavi mi, yoksa aralarında fazla hisse alan var mıdır?

53 — Gayrimenkul malların parçalanmasına mani olmak için bunların çocuklardan birine bırakıldığı vaki midir? Ne şartla bırakılır?

54 — Çocuklar yeni bir ev açmak ve kendi başlarına bir iş tutmak için ana baba malına ne kadar güveniyorlar?

55 — Evlenmek, kız ve erkeğin yaşları itibarile, zamanında mı oluyor, yoksa gecikiyor mu?

56 — Nişanlılık uzun sürer mi? Nisandan evvel ne gibi merasım yapılır? Nişanlılık devam ettiği müddet ne gibi âdetlere riayet edilir?

57 — Kızlar ve oğlanlar eşlerini kendileri mi seçiyorlar, yoksa ana ve babalarının beğendikleriyle mi evlenirler?

XIII — Geçinme

58 — Tetkik ettiğiniz memleketin yaşayış tarzındaki hususiyetleri —tanıdığınız diğer memleketlere nazaran farklarını kaydederek— kısaca gösteriniz:

- A) Yiyecek ve içecek;
- B) Mesken ve ev eşyası;
- C) Giyecek;

XII — Evlenme

- D) Sıhhati koruma;
- E) Eğlence ve oyun.

XIV — Ailenin bütçesi

59 — Tetkik ettiğiniz işçi ailenin gelirini ve masrafını göstererek bütçesini çıkarmağa çalışınız:

A) Gelir. Yani istihsal ettiği mahsulün kıymeti ve aile efradının komşuları yanında ve hariçte gündelikle ve diğer bir bedelle yaptığı hizmetlerin tutarı nedir? Aynen istihlâk edilen mahsulün tutarile satılan ve saklanan mevadın kıymetlerini mümkün olduğu kadar ayrı ayrı kaydetmeğe bakınız.

B) Masraf. Ailenin muhtelif sarfiyatı arasındaki nispeti rakamla göstermeğe çalışınız. (Ekseriya tamamen doğru rakamlar elde etmek kolay olmaz, fakat muhtelif kalemler arasındaki nispeti göstermek kâfidir.)

C) Gelirinden bir miktar artırılabilir mi? Artırılıyorsa bununla ne yapılıyor?

60 — Tetkik ettiğiniz ailenin bulunduğu havalinin istihsal şartlarını göz önüne alarak ne kadar hububat, ot, yağ vs. istihsal eylediğini, ne kadar hayvan beslediğini ve bunlardan ne kadar hasılât elde ettiğini tahmin faydalıdır.

X — İleri gelenler

61 — Bir nümunesini tetkik eylediğiniz ailelerden zengin ve daha ehemmiyetli araziye, emlâke sahip aileler var mıdır? Bunların kullandığı amelenin ne kadarı ora halkındandır?

62 — İş bizzat kendileri mi idare ediyor? Ailece şehirde mi otururlar?

XVI — Fikir hayatı

63 — Tetkik ettiğiniz memleketin fikrî vaziyeti nedir? Ne gibi fikrî istidat ve temayüller farkediliyor? — Halk tahsil ihtiyacını hissediyor mu ve ne öğrenmek istiyorlar?

XVII — Komşuluk

64 — Meskenler köy halinde mi toplanmıştır, yoksa evler tarlalar arasına mı dağılmıştır?

65 — Aileler arasında ne gibi komşuluk münasebetleri var?

66 — Aileler zırai veya diğer neviden işlerde birbirine yardım ediyorlar mı, hangi işlerde? Ne suretle?

67 — Komşuluk münasebeti yalnız toplanıp görüşmeden ibaret mi kalır, yoksa daha sıkı münasebetler görünüyor mu?

XVIII — Umumî işler

68 — Tetkik ettiğiniz memleket halkı umumî menfaatler

için ne kadar birleşme kabiliyeti gösterebiliyor? Çoban, hoca, imam tutmak gibi işlerden hangileri için birleşiyorlar?

69 — Kooperatifleri var mı? Başka cemiyetler görüyor musunuz?

70 — Büyük şehirlerimizde teşekkül etmiş cemiyetlere âza yazılmış kimseler var mı?

71 — Köy işlerinden dolayı köylüler arasında çekişme oluyor mu? — Bu çekişmede önyak olanlar acaba sırf köyün umumî menfaati için mi harekete geliyorlar, yoksa bazı köylüler arasındaki toprak ele geçirmek, murabahacılık vs. gibi rekabetlerin bir rolü var mıdır dersiniz?

72 — Bu çekişme nasıl bir uzlaşma ile neticelenir?

73 — Köylüler işlerini kendiliklerinden başarmağa mı bakıyor, yoksa bu işlerin yoluna konmasını ileri gelen bir adamdan veya hükûmetten mi bekliyor?

74 — Köylünün kendi aralarında bitirdikleri ve kendi para ve emekleriyle başardıkları işler hangileridir? Hükûmetten bekledikleri işler nelerdir?

XIX — Dışarının tesirleri

75 — Tetkik ettiğiniz mahallin üzerine civar kasaba ve şehirlerin ve memleketimizdeki uzak yakın merkezlerin ve yabancı memleketlerin ne gibi tesirleri farkedilmektedir?

76 — Hükûmet memurlarının, muallimlerin tetkik ettiğiniz yer halkı üzerinde ne gibi tesirleri oluyor? (Bunları madde tayin ederek kaydetmek lâzımdır.)

XX — Mahallin mazi ve istikbali

77 — Tetkik ettiğiniz yerin mazisi hakkında ne gibi malûmat toplayabildiniz ve ilerisine dair ne düşünürsünüz?

*
**

İşletmeciler ve pazarlama araştırmacıları tarafından kullanıldığına işaret ettiğimiz ve Türk literatüründe «Vak'a Metodu» adı verildiğini belirttiğimiz monografilerden biri olan bu örnek, b nzer çalışmalar yapacaklara bir fikir vermek üzere, «Organizasyonların Beşeri Yönü» ( stanbul 1969, C. I, s. 99-101) den alınmıştır.

BOZKURT LTD. ORTAKLIĞI

Tah n Helva ve şekerleme Fabrikası

1942 yılında, birkaç müteşebbis tarafından hususi bir şirket olarak kurulan ve  stanbul'da, Tahtakale semtinde tah n helva, lokum ve şekerleme imal etmek üzere bir fabrika tesis ederek faaliyete geçmiş, bu firma muhtelif safhalar geçirdikten sonra 1950 yılında, Limited Ortaklığı şeklinde bir aile şirketi haline gelmiştir. Yılda yıla iş hacmini genişleterek faaliyetine devam etmektedir.

Firma, halen  stanbul'da tah n, tah n helvası, lokum re el ve şekerleme imal eden en büyük fabrikalardan biridir. 180 metre karelik bir arsa üzerinde dört katlı fabrika binasının her katında ayrı ayrı makine ve tesisler yerleştirilmiştir. Takatları 2 il  10 beygir kuvveti arasında değişen 25 adet elektrik motoru ile çalışan çeşitli makina ve tesisler mevcuttur. Fabrika şehir cereyanı kullanmakta ve ayda 1500.— liralık cereyan sarfedilmektedir. Isıtma ve pişirme kazanları için lâzım olan buhar fabrikanın kendi kazan dairesinden temin edilmektedir. Bu kazan dairesinde günde bir ton linyit kömürü, veya 500 - 750 kilogram kok kömürü kullanılmaktadır.

Fabrikada günde üç ton tah n helvası, birbuçuk ton lokum, bir ton re el ve bir ton kadar da çeşitli karamel  ve akide şekerleri imal edilmektedir. Satışları tamamen toptandır. Hem fabrika binasındaki bürodan, hem de yine Tah-

takale semtindeki toptan satış mağazasından satış yapılmaktadır. İstanbul şehri içerisinde 40 kadar toptancı ve perakendeci firma, Bozkurt mamullerini alıp satmaktadır. Trakya, Karadeniz kıyıları, Orta ve Doğu Anadolu şehir ve kasabalarında birçok müşteri de devamlı olarak Bozkurt Fabrikasından mal almaktadır. Fabrika teknil imalâtını günü güne satmakta ve müşterilerine sevketmektedir.

İdareci ve işçi olarak fabrikada 45 kişi çalışmaktadır. Fabrikanın iş bölümlerine göre işçi grupları şöyledir:

Tahin İmalâthanesi: Binanın bodrum katında bulunan bu kısımda biri makinist, diğeri imalât ustabaşısı olmak üzere altı kişi çalışmaktadır. Hepsi erkek olan bu işçilerin en eskisi sekiz seneliktir. En yenisi bir seneden fazla bir zamandır fabrikada çalışmaktadır. Hepsi okur yazardır. Günde sekiz saat mesaiye göre ustabaşı ve makiniste 75 er lira, işçilere 50 şer lira haftalık verilmektedir. Fazla mesai yapıldığı haftalarda işçilerin haftalık kazançları 75 er liraya kadar çıkmaktadır. Bu kısımda çalışan işçilerin hepsi Siirtlidir. Bunlar birbirlerine çok bağlı kimselerdir. Aralarına başkalarını almak istemezler. İstanbul'da tahin sanayiinde çalışanların hemen hepsi Siirtlidir. Bu işçilerin biri ayrılrsa, yerine yine kendileri bir başkasını bulup getirmektedirler. Bu işçiler aileleriyle birlikte devamlı olarak İstanbul'da oturmaktadırlar. Tahin imalâtı fazla bir teknik bilgiyi icap ettirmeyen bedeni bir çalışma işidir. İşçiler güçlü kuvvetli kimselerdir.

Helva İmalât Kısımı: Binanın zemin katındadır. Bodrum katındaki tahin imalâthanesile fazla bir irtibatı yoktur. Orda yapılan tahin bu kısma çıkarılarak burada helva yapılmaktadır. Bu dairede biri usta olmak üzere altı kişi çalışmaktadır. Ustaya 80 lira, işçilere 60'ar lira haftalık verilmektedir. Hepsi erkektir ve okur yazardır. Helva imalât işleri biraz bilgi ve tecrübe isteyen işlerdir. İşçilerin hepsi Kastamonuludur. Bunların bir kısmının aileleri Kastamonu'dadır ve her sene bir kaç ay için memleketlerine gitmektedirler. Devam-

lı olarak fabrikada çalıştıkları için memleketlerine gittikleri zaman yerleri muhafaza edilmektedir.

Bunların memlekete gitme zamanları ekseriyetle imalâtın azaldığı yaz aylarına tesadüf ettirilmektedir.

Lokum ve Reçel İmalâthanesi: Fabrikanın birinci katında olan bu kısımda sekiz işçi çalışmaktadır. Hepsi erkektir ve okur yazardır. Bunlar da fabrikanın eski işçileridir. Beş altı senedir devamlı olarak çalışmaktadırlar. Bunların haftalıkları 30 ile 55 lira arasında değişmektedir.

Karamelâ ve Şekerleme Dairesi: İkinci katta olan bu kısımda yedisi imalât ve onu ambalaj olmak üzere 17 kişi çalışmaktadır. İmalâtçılara haftalık ücret verilmektedir. Ücretler 30 ilâ 55 lira arasındadır. Ambalaj işlerinde kadınlar çalışmaktadır. Bu kısımda yapılan işe göre ücret verilmekte ve kilo başına 12,5 kuruş ödenmektedir.

Tekmil işçilerin sigorta primleri ile diğer vergi masrafları müessese tarafından ödenmektedir.

Şirket sahipleri müesseseyi kendileri idare etmektedirler. İdare kadrosunda bir muhasebeci, bir kâtip, iki satış memuru ve iki ambar memuru ile bir arabacı ve bir de yardımcısı olmak üzere sekiz kişi çalışmaktadır.

Şirket, yıllık kâr durumuna göre, memur ve işçilerine, her sene bir veya birbuçuk aylık veya maaş tutarı kadar ikramiye vermektedir.

Tahin helvası daha ziyade sonbahar ve kışın istihlâk edilen bir gıda maddesi olarak bu mevsimlerde imalâtına hız verilen bir maddedir. İlkbahar ve yaz aylarında satışlar azaldığından imalât hacmi daralır. Bazı senelerde bu azalma % 60 - % 70 nisbetini bulmaktadır. İlkbahar ve yazın lokum ve şekerleme imalâtına hız verilmektedir.

Tahin ve tahin helvası imalâtının azaldığı aylarda, levha imalât kısmında çalışan işçilerin bir kısmı, memleketleri olan Kastamonu'ya gitmektedir. Bazı senelerde bunların iki veya dördü birden ayrılmakta ve birkaç ay bunlar (ücretsiz)

mezun sayılmaktadır. Bu sırada tahîn imalât kısmında da işler azaldığı halde, işçilerin hepsi İstanbul'da oturduğu için işlerine devam etmektedir. Tahîn kısmında altı kişilik kadro muhafaza edilmektedir.

Geçen 1955 Haziranında, helva imalâtında çalışan işçilerden dördü birden Kastamonu'ya gitmek üzere ayrılmışlardır. Bu sırada tahîn kısmında da işler bir hayli azalmıştı. İşler % 50 düşmüş bulunuyordu. Buradaki işleri dört kişi ile idare etmek mümkün bulunuyordu. Fabrika müdürü, tahîn kısmından iki işçiye helva imalât kısmına çıkarmak istedi. İşçiler biz tahînciyiz, helva kısmında yapamayız, diye itiraz etmek istediler. Fakat müdür, teknik bilgi ve tecrübe istemeyen, sadece bedenî çalışma ile yapılacak işlerde istihdam edilmek üzere ve almakta oldukları haftalıklarında bir değişiklik yapmaksızın iki işçiye helva imalât kısmına çıkarmıştı. Lâkin, bir hafta sonra, helva imalât ustası fabrika müdürüne gelerek tahîn işçilerinin kendisine faydalı olmadıklarını söyledi, ve bunların helva imalât dairesinden alınmasını istedi.

Her hakkı İşletme İktisadî Enstitüsü'ne aittir. Ali Şakir Ağaoğlu tarafından hazırlanan bu vak'a, yazarın ve İşletme İktisadî Enstitüsü'nün müsaadesi ile basılmıştır. Vak'a mevzuun sınıfta müzakere edilmesi maksadı ile hazırlanmıştır. Meselenin hal tarzının doğru veya yanlış olduğunu göstermez.

Türkiye’de araştırma yapan resmî-özel yerli kuruluşların yanında yabancı kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunlardan birinin tarihçesi ve Türk araştırmacılarına verdiği burslar hakkında aşağıdaki «duyuru»da aydınlatıcı bilgiler vardır.

AMERİKAN İLMÎ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ DERNEĞİ ve BURSLARI

I

UMUMİ MALÜMAT

Türkiye’de Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü (American Research Institute in Turkey, Inc., kısaltması: ARIT) 1963 yılı İlkbaharında Washington’da kurulmuş, İstanbul ve Ankara’da eskiden beri mevcut olan yabancı araştırma enstitüleri arasına katılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye ilim adamlarının, Türkiye’de antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, tarih, türkoloji ve içtimai ilimler sahalarında araştırmalar yapmalarını teşvik etmek, ilim adamlarına burs ve mükâfatlar sağlamak Enstitünün gayeleri arasındadır.

Enstitünün Kuruluşu:

Amerika’nın ileri gelen Üniversitelerinin temsilcileri 1963 yılı Mart’ının 13’ünde Dumbarton Oaks’da *Türkiye’de Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü Derneği*’nin kurulması için teşebbüse geçmişler ve Amerika Birleşik Devletleri’nin ve Kanada’nın yüksek öğretim kurumları bu enstitüye üye olmuşlardır. Türkiye’de yapmış oldukları ilmî araştırmalarla şöhret kazanmış olan 16 Amerikan Üniversitesi ve ilim müessesesi ARIT’in üyeleri arasında bulunmaktadır.

ARIT umumî menfaatlere hizmet eden, vergiden muaf ve kâr maksadı gütmeyen ilmî bir dernektir. Amerika Birleşik Devletleri’nde, New York’ta 17 Haziran 1964’de tescil edilmiştir.

II

TÜRK ARAŞTIRMACILARINA VERİLECEK BURSLAR

1978-79 yılı içinde yapılacak incelemeler için Türk araştırmacılarına bir miktar burs ayrılmıştır. Türkiye’de yapılacak ilmi geziler için de imkânlar sağlanmıştır. Bursların kimlere verileceği, Enstitü idarecileri ile işbirliği yapacak olan Türk bilginlerinden müteşekkil bir komite tarafından kararlaştırılacaktır. En eski çağlardan bugüne kadar Türkiye topraklarında antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji tarihi, türkoloji ve içtimai ilimler sahalarında çalışan bilginler ve doktora adayları burs için müracaat edebileceklerdir. Doktora adayları arasında, tezini seçmiş ve bu tez üzerinde çalışmaları ilerlemiş olanlar seçilecektir. Burs için müracaat edeceklerin Türkiye’de bulunan öğretim ve araştırma müesseselerinin (müzeler, kütüphaneler dahil olmak üzere) mensubu olmaları ve çalışmalarını gerçekleştirmek için takip ve tatbik edecekleri programı, hazırlıklarını ve çalışmaları için ayıracabilecekleri zamanı ve başlangıcını yazılı olarak birdirmeleri rica olunur.

Müracaatlar *dörder nüsha* olarak 1 Temmuz 1978’den önce taahhütlü mektupla, aşağıdaki adrese gönderilecektir.

«*Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü Derneği*. Çitlenbik Sokak, 18/2, Serencebey, Beşiktaş, İstanbul.»

Müracaatlara yine *dörder nüsha* olarak şu vesikalar eklenecektir.

- 1) Adayın haiz olduğu son ilmi sıfatı ve meslekî hayatını gösteren bir tercüme-i hâl;
- 2) Varsa yayınlarının bir listesi;
- 3) Türkiye’de gerçekleştirilecek olan araştırma tasarısının ve programının ana hatları;
- 4) Tasarının ve programının gerçekleştirilmesi için lüzumlu maddî ihtiyaçları gösteren bir liste (bu listede ikamet

ve araştırma masrafları ve Türkiye içinde yapılacak gezilerin giderleri tahmini olarak belirtilecektir.)

5) Açık adresi, varsa telefon numarası.

Müracaat eden, ayrıca, yetkililerin imzasını taşıyan en az üç tavsiye mektubunu da temin edecektir. Yazanı tarafından doğrudan doğruya Derneğin yukarıdaki adresine postalanın bu tavsiye mektupları şahsa ait olan malûmattan ziyade araştırma tasarısının ve programının sağlam veya faydalı olup olmadığını tesbit edecektir.

Dilekçelerin yukarıda gösterilen esaslara göre verilmesi önemle rica olunur.

Türk komitesi, müracaat edenlere 1978 Ekim ayı içinde sonuçları bildirecektir.

Burs alanlara, lüzum görülecek başka hususlar daha sonra duyurulacaktır.

CAVİT ORHAN TÜTENGİL'İN YAYIMLANMIŞ KİTAP ve İNCELEMELERİ

(1942 — 1978)

Bir bibliyografya uygulaması olarak ele aldığımız 4. ek, 1942 yılından bu yana yayımladığımız kitap ve incelemeleri topluca tanıtmak amacını gütmektedir. Kronolojik sıraya göre düzenlenen bu bibliyografyada kitap ve kitapçıklara öncelik verilmiş, sayfalarının başlangıç ve bitiş rakamları ya da yayın tarihleri belirtilen yazıların kaynakları da eğik harflerle belli edilmiştir.

1942

Teşebbüsü Şahsi ve Tevsii Mezuniyet Hakkında Bir İzah
«*Değirmen*» dergisi, S. 1, s. 25-27, İstanbul.

Tanrılar ve Ölümler

«*Değirmen*» dergisi, S. 2, s. 60-63.

Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat I

«*Değirmen*» dergisi, S. 4, s. 119-121.

Ahmediye'de Dokumacılık

«*Sosyoloji Dergisi*», S. 1, s. 290-298, (S. Gürtürk, R. Taşcıoğlu, H. Ayhan ve K. Erkan [Tuzluoğlu] ile birlikte), İstanbul.

1943

Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat II

«*Değirmen*» dergisi, S. 4, s. 119-121.

«İkinci İzah» Dolayısıyla Hüseyin Cahit'e Bir Sual (1)

«*Değirmen*» dergisi, S. 9, s. 88-90.

«İkinci İzah» Dolayısıyla Hüseyin Cahit'e Bir Sual (2)
«Değirmen» dergisi, S. 10, s. 107-109.
Bir Anketin Neticeleri
«İş» dergisi, S. 34, s. 257-258, İstanbul.

1944

Prof. Mustafa Şekip'in Eser ve Yazıları
«Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi», s. 24-29, İstanbul.

1945

Ziya Gökalp Bibliyografyası
24 s., İstanbul.
İçtimai Reform İhtiyacı I
«Yeniden Doğuş» dergisi, S. 5, s. 11-12, İstanbul.
İçtimai Reform İhtiyacı II
«Yeniden Doğuş» dergisi, S. 6, s. 11-12.
İçtimai Reform İhtiyacı III
«Yeniden Doğuş» dergisi S. 8, s. 11-12.
İçtimai Reform İhtiyacı (IV).
«Yeniden Doğuş» dergisi, S. 10, s. 12-13.
İçtimai Reform İhtiyacı (V)
«Yeniden Doğuş» dergisi, S. 11, s. 12-13.

1948

Köy Enstitüsü Üzerine Düşünceler
32 s., İstanbul.
Sabahattin Bey
«Bilgi» dergisi, S. 15, s. 22-25, İstanbul.

1949

Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi
55 s., İstanbul.
Prens Sabahattin (1877-1948)
«Sosyoloji Dergisi», S. 4-5, s. 176-220.

Ziya Gökalp'ta Lisan İşi
«İş» dergisi, S. 89, s. 25-33.

1950

Köy Enstitüleri İçin Yazılanlar
«Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar» dergisi, S. 6, s. 8,
İstanbul.

Prens Sabahattin Bibliyografyası
«Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar» dergisi, S. 7-8, s. 8.

Ziya Gökalp'ın Kitapları
«Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar» dergisi, S. 9-10-11,
s. 8.

Köy Enstitülerinin 10 Yılı.
«Yücel» dergisi, S. 5 (Yeni Seri), s. 23-24, İstanbul.

Sabahattin Beyi Anarken...
«Yücel» dergisi, S. 8, s. 47-49.

1952

Ziya Gökalp'ın İlk Yazıları
«Bilgi» dergisi, S. 67, s. 11-12.

Ziya Gökalp ve Kadınlık
«İş» dergisi, S. 136, s. 78-83.

1953

Ziya Gökalp'ın Sanılan İki Şiir Hakkında
«Bilgi» dergisi, S. 76, s. 11-12.

Ziya Gökalp'ın Bilinmeyen Dört Şiiri
«İş» dergisi, S. 147, s. 160-161.

1954

Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar
31 s., İstanbul
Prens Sabahattin
72 s., İstanbul.
Kayalar Okulunu Ziyaret

«Yenilik» dergisi, C. II, S. 1 (13), s. 23-25, İstanbul.

İhsaniye Köyü İncelemesi

«Sosyoloji Dergisi», S. 9, s. 37-58.

Ziya Gökalp'ın Yazılarında Görülen Değişik İmzalar ve Takma Adlar

«Sosyoloji Dergisi», S. 9, s. 164-168.

Ziya Gökalp'ın Diyarbakır Gazetelerindeki İlk Yazıları.

«Türkiyat Mecmuası», C. XI, s. 153-156, İstanbul.

1955

Diyarbakır Çevresindeki Bir Kaç Köyden Kısa Notlar

«Yenilik» dergisi, C. VI, S. 36, s. 17-24.

Dr. Adnan Adıvar'ın Fikir Hayatımızdaki Rolü

«Forum» dergisi, S. 33, s. 21-22, Ankara.

Ziya Gökalp'ın Yeni Harflerle Yayınlanan Kitapları

«Forum» dergisi, S. 37, s. 21-22.

1956

Ziya Gökalp Üzerine Notlar

56 s., İstanbul.

Montesquieu'nün Siyasî ve İktisadî Fikirleri

VIII+93 s., İstanbul.

Keçiller Köyü İncelemesi

«Sosyoloji Dergisi», S. 10-11, s. 36-43.

Ziya Gökalp Üzerine Notlar

«Sosyoloji Dergisi», S. 10-11, s. 101-105.

Millî Eğitimimizin Köy Enstitüsü Denemesinden Kazançları

«Forum» dergisi, S. 58, s. 19-21.

Siyasi Düşünüş Tarihimizde Montesquieu

«Forum» dergisi, S. 62, s. 9-11.

1957

Öğretmenin Okul Dışındaki Çalışmaları

«Forum» dergisi, S. 68, s. 20-21.

Halk Eğitimimizin Meseleleri
«Forum» dergisi, S. 73, s. 20-21.

1959

Türkiye’de Köyden Şehre Akının Doğurduğu Eğitim Meseleleri
8 s., İstanbul, (çoğaltma).
Hocamız Ernst von Aster
«İş» dergisi, S. 93, s. 104-105.

1960

L’Evolution de la Condition Agricole en Turquie
«Sosyoloji Dergisi», S. 15, s. 48-57, (Dr. M. Kutsal ve İ.A. Sönmez ile birlikte).

1961

Gazete ve Dergileri İnceleme Metodu
4 s., İstanbul.
İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları
VIII+190 s., İstanbul.
Türkiye’de Ziraat Hayatı ve Yol
«İktisat ve Maliye», C. VII, S. 12, s. 649-654, İstanbul.
Türkiye’deki Hızlı Nüfus Artışı ve Ortaya Çıkardığı Bazı Meseleler
«Yeni Ufuklar» dergisi, S. 107-108, s. 12-14, İstanbul.
Sanayimiz ve Şehirleşme Vetiresi
«İktisat ve Maliye», C. VII, s. 5, s. 257-261.
An Important Source of Place Names in Turkey
«VIth International Congress of Onomastic Sciences», C. III, s. 750-752, Münih.
Türkiye’de Yola Bağlı İçtimai Değişmelerle İlgili Araştırmalar
«İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXI, S. 1-4, s. 147-166, İstanbul.
Türkiye’de Çeşitli Gazete ve Dergilerle Bölge Basını Hakkın-

da Yapılmış Olan Yayınlar

«İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXI, S. 1-4, s. 350-357.

1962

Türkiye'de Bölge Basını ve Diyarbakır Gazeteciliği

10 s., İstanbul.

Türkiye'de İçtimai Değişmeler ve Yol

«Sosyoloji Konferansları», 1. Kitap, s. 22-39, İstanbul.

Köy Kalkınmasının Bazı İlkeleri

«Planlama» dergisi, S. 2, s. 94-98, Ankara.

Gecekondular Konusunda Bazı Düşünceler

«Varlık» dergisi, S. 577, s. 7, İstanbul.

M. Tekinalp'ın Yazı ve Fikir Hayatı İle İlgili Bir Belge

«Yeni Yayınlar» dergisi, C. VII, S. 4, s. 133-134, Ankara.

M. Tekinalp İle İlgili İkinci Bir Belge

«Yeni Yayınlar» dergisi, C. VII, S. 6-7, s. 210-211.

Sosyoloji Tarihimizde Tekinalp

«Varlık» dergisi, S. 575, s. 7.

1963

Köyden Şehire Göç Meselesi

16 s., İstanbul.

Türkiye'de Köy ve Aydınların Tutumu

«Sosyoloji Dergisi», S. 17, s. 106-118.

İngiltere Üzerine Düşünceler

«Varlık» dergisi, S. 611, s. 5.

İngiltere'de Türk Gazeteciliği

«Vatan» gazetesi, 19-20 Ağustos, İstanbul.

Doktor Rıza Nur'un «British Museum»daki Yazma Eserleri

«Kitap Belleten» dergisi, S. 4. (28), s. 3-5, İstanbul.

1964

Ziya Gökalp Üzerine Notlar

80 ., genişletilmiş yeni b., İstanbul.

Ord. Prof. Dr. G. Kessler'in Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası

«İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXIII, S. 3-4, s. 51-66.

[Bu yazının kısaltılmış İngilizcesi de aynı dergide yayımlanmıştır: Professor Kessler's Place In Turkish History Of Sociology And His Publications In Turkey, s. 308-311].

Prof. Carle C. Zimmerman ve Türkiye'nin Bazı İktisat Me-seleleri

«Sosyoloji Konferansları», 3. Kitap, s. 115-120.

Az Gelişmenin Sebepleri

«Sosyoloji Konferansları», 4. Kitap, s. 152-160.

1965

Doktor Rıza Nur Üzerine Üç Yazı — Yankılar — Belgeler
79 s., Ankara.

Türkiye'de Mesken Meselesi, Köyden Şehire Göç, Gecekon-
dular ve Şehirleşme

16 s., İstanbul, (Çoğaltma).

Türkiye'de Köy Sorunu

«Cumhuriyet», 20-22 Temmuz.

Az Gelişmiş Ülkelerin İnsangücüne İlişkin Sorunları

«İnsangücü ve Eğitim» dergisi, S. 1, s. 4-5, Ankara.

Ziya Gökalp'ın İktisadi Görüşleri

«Sosyoloji Konferansları», 5. Kitap, s. 122-141.

Türkiye'nin Sorunları ve Prof. Dr. Fritz Baade

«İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXIV, S. 1-2, s. 109-119.

Ziya Gökalp'ın İlk Yazıları

«İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXIV, S. 1-2, s. 145-154.

1966

Taşra Gazeteciliği

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 12 s., İstanbul,
(Çoğaltma).

[Bu çoğaltmanın İngilizcesi de yayımlanmıştır: *Provincial*

Journalism, The Economic and Social Studies Conference Board, 11+2 s., İstanbul].

Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz

79 s., bazı eklerle yeni b., İstanbul.

Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı

110 s., İstanbul.

Köy Enstitüsü Tecrübesi.

«Cumhuriyet», 18-19 Nisan.

Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de Köy ve Meseleleri

«İ.T.Ü. Şehircilik Konferansları 1963-1964 Yaz Yarıyılı», s. 125-137.

İstanbul Köyleri ve Köy Kalkınma Komitesi Çalışmaları

«Sosyoloji Konferansları», 6. Kitap, s. 106-118.

Türkçede İlk İktisat Kitabı Konusu ve Yeni Bir Eser Üzerine Notlar

«İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXV, S. 1-2, s. 141-150.

Türkiye'deki Yerleşme Düzeninde Tabiat ve Ulaştırma

«Mimarlık» dergisi, S. 37, s. 39-42, İstanbul.

1967

Köy Sorunu ve Gençlik

31 s., İstanbul.

İnsangücü Sorunları ve Nüfus Planlaması

«İnsangücü ve Eğitim» dergisi, S. 12, s. 2-5.

1968

Sakarya Basını

33 s., İstanbul.

Adapazarı'na Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması

44 s., İstanbul, (Dr. O. Arı ile birlikte).

Ağrı Dağındaki Horoz

158 s., İstanbul.

Türkiye'de Bölge Gazeteciliği

«Anadolu Basını Semineri», s. 145-162, İstanbul.

İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması
«İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXV. S. 4, s. 44-86,
(Dr. O. Arı ile birlikte).
İstanbul Üniversitesinde Sosyoloji Öğretimi ve Ziya Gökalp
«Sosyoloji Dergisi», S. 19-20, s. 274-279.

1969

«Yeni Osmanlılar»dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği
1867 - 1967

VII+134 s., İstanbul.

Türkiye'de Köy Sorunu

150 s. İstanbul.

Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod

VIII+94 s., İstanbul.

1970

Türk Halkının Mümeyyiz Vasıfları

22 s., İstanbul, (Çoğaltma).

Az Gelişmenin Sosyolojisi

XIV+191 s., İstanbul.

1971

Az Gelişmenin Sosyolojisi

XIV+196 s., ikinci baskı, İstanbul.

Sosyal İlimlerde Araştırma ve Metod

XV+114 s., genişletilmiş ikinci baskı, İstanbul.

Sosyal Yapımıza Bağlı Eğitim ve Öğretim Sorunları

«Refii Şükrü Suvala'ya Armağan», s. 185-197, İstanbul.

Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi Açısından

«Küçük Köy» ve «Büyük Şehir» Sorunumuz

«Türkiye'nin İktisadî Gelişme Meseleleri», C. I, s. 533-554, İstanbul.

[Bu yazı, «Problems of Turkey's Economic Development» (İstanbul 1972) adlı ciltte İngilizce olarak da yayımlanmıştır:

«Small Village» and «Large City» Problems Regarding Socio - Economic and Cultural Development of Turkey, (translated by Ayhan Tütengil), s. 483-506].

Az Gelişmiş Ülkeler ve Gelişme İktisadı Konularındaki Türkçe Kitaplar ve Yazılar Bibliyografyası.

«İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXVIII, S. 1-4, s. 197-235.
Sayılarla Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Durumu
«Varlık Yıllığı 1972», s. 209-225, İstanbul.

1972

1970 Genel Nüfus Sayımına İlk Yaklaşımlar

«İktisat ve Maliye», C. XIX, S. 4, s. 159-162.

Tarım Topraklarının Dağılımı ve Diyarbakır Örneği

«İktisat ve Maliye», C. XIX, S. 8, s. 333-336.

Sayılarla Türkiye'nin Bazı Toplumsal Görüntüleri

«Varlık Yıllığı 1973», s. 195-209, İstanbul.

Karayolu Ulaştırmanın Sosyo-Ekonomik Etkileri

«İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü Dergisi», S. 1, s. 48-52, İstanbul.

1973

Cumhuriyet'in 50. Yılında Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Göstergeler

«Varlık Yıllığı 1974», s. 199-211, İstanbul.

Cumhuriyet Türkiye'sinde Millî Eğitim

«Cumhuriyet», 29 Ekim.

Köy Kalkınması Bakımından Köylerimizdeki İşgücünün Değerlendirilmesi

«İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXIX, S. 1-4, s. 99-129.

1974

Profitopolis: İnsanı Umursamayan Bir Kentleşme

«Yapı» dergisi, S. 6, s. 35-38, İstanbul.

1730'lar Türkçesine Tanıklık Eden Bir Yapıt

«Türk Dili», C. XXXI, S. 281, s. 88-91, Ankara.

1975

Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları

255 s., İstanbul, (100 Soruda Dizisi: 45).

Temeldeki Çatlak

238 s., İstanbul, (Çağdaş Yayınları: 11).

Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak

230 s., İstanbul, (Varlık Yayını, Faydalı Kitaplar: 165).

Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod

XV + 137 s., yeniden genişletilmiş ve gözden geçirilmiş üçüncü baskı, İstanbul.

1976

2000 Yılına Çeyrek Kala 1975'ler Türkiye'si ve Gelişme Doğrultuları

«Varlık Yıllığı 1976», s. 155-172, İstanbul.

Fındıkoğlu Üzerine Notlar

«Sosyoloji Konferansları», 13. Kitap, s. 13-27.

Atatürk ve Ziya Gökalp Bağlantıları

«Türk Dili», C. XXXIV, S. 302, s. 579-584.

Gökalp'a İlişkin Yeni Notlar

«Sosyoloji Konferansları», 14. Kitap, 171-193.

Türkiye'de Köykent Sorunu

«Amme İdaresi Dergisi», C. IX, S. 2, s. 59-66, Ankara, (O. Arı ve A. Özgüven ile birlikte).

1977

Prens Lûtfullah Dosyası

80 s., İstanbul, (V. Günyol ile birlikte).

Montesquieu — Siyaset ve İktisat Açısından Bir Yaklaşım —

152 s., yeni b., İstanbul, (Cem Yayınevi Eğitim Dizisi: 7).

Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları

192 s., gözden geçirilmiş ikinci baskı, İstanbul, (100 Soruda

Dizisi: 45).

Türkiye Üzerine Sayılar, Düşünceler ve Yorumlar

«Varlık Yıllığı 1977», s. 159-176, İstanbul.

Okuyucu Beğenisi Neye Dayanıyor?

«Milliyet Sanat Dergisi», S. 227, s. 4-6; S. 228, s. 14-16 ve 33, İstanbul.

10. Ölüm Yıldönümünde Ahmet Kutsi Tecer

«Milliyet Sanat Dergisi», S. 241, s. 13-16 ve 21.

Hilmi Ziya Ülken'in Çıkardığı Dergiler ve Bu Dergilerde Yaptığı Yayınlar

«İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası», C. XXXIV, s. 1-4, s. 161-172.

Bir Türk Tecrübesi: Köy Enstitüleri

«Onar'a Armağan», s. 915-929, İstanbul.

Bölgesel Az Gelişme ve Bölgeler-Arası Dengesizlik Sorunu

«Sosyoloji Konferansları», 15. Kitap, s. 1-14.

Söylev'in Öğretisi

«Türk Dili», C. XXXVI, S. 314, s. 367-374.

1978

Yolunu Arayan Türkiye ve 1978 Dönemeci

«Varlık Yıllığı 1978», s. 137-147, İstanbul.

Üniversitelerimizin Araştırma İşlevleri

«İstanbul Üniversitesi Bülteni», S. 7, s. 2-4, İstanbul.

«Atatürk'ü Anmak» Üzerine Düşünceler, bak. Yeni Ufuklar, S. 196, s. 10-12.

Kültür ve Sanatta Kurumlaşma.

Milliyet Sanat Dergisi S. 262, s. 16.

Parasal Dayanaktan, Yeterli Sürüm ve Güçlü Kadrodan Yoksun Dergiler Uzun Ömürlü Olamıyor.

Milliyet Sanat Dergisi, S. 300, s. 11-57.

Türk Harflerinin 50. Yılında Bir Durum Değerlendirmesi,

Ulusal Kültür, S. 3, s. 5-10.

Madalyonun Öteki Yüzü.

Varlık Yılığı 1978, 268-270. bak. Cumhuriyet, 11 Nisan 1977
Hilmi Ziya Ülken.

Sosyoloji Konferansları 17, 156-158. bak. Cumhuriyet 20 Haziran 1974.

Kırsal Yerleşmeler Gençliği ve Sorunları.

14.5.1979 **Gençlik Sempozyumu**, 20 s. teksir (Bildiri)

1979

Kırsal Kesim ve Okul Dışı Gençlik.

Cumhuriyet 60. Yılında Gençlik Sorunları eki, 1, 19 Mayıs.
Türkiye, Yeni Birleşimler Bekliyor (Düşünenlerin Düşünceleri)

Milliyet, 7 Ocak 1978

19 Mayıs'ların Yeni Genç Kuşağı (Düşünenlerin Düşünceleri)

Milliyet 19 Mayıs 1978.

Türk Aydınlanmasının Kökleri, Türkiye'de 250 Yıl Önce Basılan «İlk» Türkçe Kitaba Kadar Uzanır.

Milliyet Sanat Dergisi S. 308, s. 5-7.

Tanıklık, Sorumluluğu ve Görev Bilinci (Aydın Konusu: İçinde Bulunduğumuz Sosyal ve Ekonomik Ortamın Sanatımıza Etkisi).

Milliyet Sanat Dergisi S. 312, s. 17.

Akla Kararı Seçmek (Aydın Konusu: Siyasal Tercihlerde Kültürel Etkenler).

Milliyet Sanat Dergisi, S. 341, s. 17.

Cavit Orhan Tütengil'in 1961-1979 Yıllarında Yayımlanan Yazılarından Alıntılar.

Milliyet Sanat Dergisi, S. 348, s. 3-5.

Türkiye Yeni Birleşimler Bekliyor.

Milliyet Sanat Dergisi, S. 348, s. 3-5. bak. **Milliyet**, 7 Ocak, 1979.

Hınçer'in Bıraktığı Halk Kültürü Belgeği.

Türk Folklor Araştırmaları, XIX / 365, Aralık 1979, s. 8849 -

8850 (Dergi, bu yazının Tütengil'in son yazısı olduğunu belirtiyor).

Bunalımlar Türkiye'si ve Aşılamayan Dönemeçler
Varlık Yıllığı 1979.

Tütengil'in O.Ü. Yıldırım'a 10.12.1975 günlü mektubu.
Yeni Yayınlar, XXIV/12, Aralık, s. 177.

1980

Türkiye'nin «GEL-GİT»leri ve Ufuktaki «YENİ İNSAN'ı.
Varlık Yıllığı 1980, s. 108-124.

Az Gelişmenin Sosyolojisi.

3. Basım, Ülken Yayınları, 239 s.

1981

Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak.

2. Basım, Varlık Yayınları, 224 s.

DİZİNLER

KONU ve YAZAR ADLARI

Konu ve yazar adlarının birlikte düzenlendiği bu dizinde okuyuculara kolaylık olmak üzere konular eğik yaz ile gösterilmiş -içendekiler- yardımıyla bulunabilecek -konu-lara bu dizinde yer verilmemiştir.

A

ABADAN-UNAT, N., 110, 111, 116.
ACAR, L., 46.
ACAROğLU, M. T. 11, 44, 49.
ACIPAYAMLI, O., 55.
ACIR, B., 42.
Açık uçlu sorular 91.
ADAM, Ch., 64.
AğANOğLU, A. ř. 144.
Ahmet Remzi 47.
Aile 74 - 76.
Aile kesitleri 120.
AKER, A., 112.
AKINCI, S., 46.
AKKAYA, M. ř., 25.
AKÜNAL, T., 43.
ALANGU, T., 47.
ALGÜL, İ., 17.
ALKAN, İ., 50.
ALKİN, E., 29.
ALTAY, ř., 53.
A. Midhat 81.
Anketin uygulanması 92.
Araştırma hakkı 16.
Araştırma ortamı 24.
Araştırmanın yöntemi 121, 126.
ARAN, S., 100.
ARAZ, N., 51.
AREN, S., 26.

ARI O., 27, 87, 94, 155, 156 158.

ARIKAN, İ., 12.
ARIT 145.
ARİSTO 64.
ARKIN, R. G., 50.
AKSOY, Ö. A., 56.
ARMAğAN, S., 45.
ARSEVEN, C. E., 50.
ARTAN, S., 44.
ATAÇ, G., 25.
ATADEMİR, H. R., 64.
ATAÖV, T., 27.
ATAY, A. R., 42.
AYBAR, R., 41, 42.
AYDEMİR, ř. S. 47.
AYGEN, C., 114.
AYGEN, M. S., 39.
AYHAN, H., 148.

B

BACON, F., 61-64, 80, 82, 83, 86, 122.
Bağdatlı İsmail Paşa 34.
BALKAN, B., 42, 43.
BARANSEL, A., 99.
BARLAS, H. U., 39.
BAşBUğOğLU, F., 46.
BAYAZ, A., 46.
BAYDUR, İ., 46.
BAYRAKTAR, K., 43.
BAYSAL (BUğRA), J., 32, 60.

BEELEY, B. W., 42.
BELİK, M. R., 45.
BENNET, J. W., 28, 123.
Benzer olayların karşılaştırılması 109.
BERGEVİN, P., 29.
BERNHEIM, E., 25.
BEŞİKÇİ, İ., 31, 102, 103.
BEZİRCİ, M. F., 81.
BİLGE, R., 34.
Bilim ahlakı 122.
BİNARK, İ., 34, 40.
BİNGÖL, G., 28.
BOTTOMORE, T. B., 88.
Bölge araştırmaları 109.
BURES, M., 76, 101.
Bursalı Mehmet Tahir, 47, 49.

C

CALOT, G., 29.
CARMICHAEL, L. L., 29.
Cevdet Kudret [SOLOK] 67.
CHAPMAN, H. W., 38, 59.
CIRITLI, H. H., 25.
CİLLOV, H., 30.
Coğrafya faktörü 75.
COLLINS, L., 121.
COMTE, Au, 69-74, 84, 86
COŞKUNLAR, Ş. N., 64.

Ç

ÇAĞIL, O. M., 27.
ÇALT, B., 61.
ÇAVDAR, T., 29.
ÇELİKBAŞ, V. 124.

D

DARICI, O., 55.
DAVER, B., 41, 44.
DEMİRKAN, S., 26, 100.
DERELİ, H., 64.
Derleme Kanunu 33.
DESCAMPS, P., 88.

DESCARTES, R., 25, 26, 64-69,
82, 122.
DEVELLİOĞLU, F., 55.
Devlet İstatistik Esntitüsü
56-58.

Devlet nüshası 33.
DEVREZ, G., 29.
DEVİRİM, H., 51.
Dewey sistemi 30.
DİLÇİN, C., 56.
DİLÇİN, D., 56.
DİLMEN, S., 26, 28, 126, 131.
İDİRVANA, I. E. M., 25.
Diyalektiğin yasaları 78, 79.
DİZDAROĞLU, N., 23.
Dizinler 129.
DOĞAN, H., 17.
DOSTEL, M., 64.
DURKHEIM, E., 25, 61, 73, 80-
88, 122.
DURUSOY, M. O., 10.
DUVERGER, M., 30, 80, 87, 93,
109, 123.
Düzen ve ilerleme 70.

E

Eğitim ve ekip çalışması 127.
ERCİYEŞ, R. B., 40.
ERDENTUĞ, N., 108.
ERDER, N., 27.
EREN, M., 18.
ERGİN, O., 40.
ERGÜLEÇ, K., 40.
ERKAN [TUZLUOĞLU], K.,
148.
ERMAN, P., 70.
EROĞUL, C., 88.
ERSOY, O., 32, 59.
ERTÜRK, B., 41.
ERZİ, A. S., 46.
ETE, M., 17.

Evedik köyü 100, 101.

EVİRİM, S., 25, 81, 85, 87.

F

FALAY, N., 44.

FAUCONNET, P., 81.

FEĞAN, F., 28, 123.

FICHTE 77.

FINDIKOĞLU, Z. F. 26, 27, 74,
87, 123.

FLUGEL, G., 31.

FREY, F. W., 96.

FURGAÇ, H., 26,

G

GAZİOĞLU, A., 30.

GELEN, A., 50.

GERCEK, S. N., 32, 59,

GOLDSTEIN, K. S., 31.

GOODE, W. J., 27, 94, 122, 123,
125, 131.

GÖKBERK, M., 62, 68, 71, 87.

GÖKÇELİ, R., 119, 120, 124.

GÖKMAN, M., 40, 41, 42, 44.

GÖKTÜRK, A., 64.

İGÖVSA, İ. A., 48.

Gözlem 62, 82, 125.

GÜNCE, E., 54.

GÜNTEKİN, E., 29.

GÜNYOL, V., 158.

GÜRTAN, K., 29.

GÜRTÜRK, S., 148.

H

HABORA B., 33.

HAMMAŞ, R., 28, 29.

HANÇERLİOĞLU, O., 54, 55.

HART, Ch. W. M., 112.

HASOL, D., 54.

HATT, P. K., 27, 94, 122, 123,
125, 131.

HAUSER, Ph. M., 28.

HEGEL, 78, 79.

HELLİNG, B., 106.

HELLİNG, G., 106.

HERAKLİT 77.

HİLÂV, S., 88.

HODGE, G., 29.

HYMAN, H., 26.

I

I.B.M. kartları 93.

İŞIKLARA, B., 30.

İ

İdolalar 61, 62, 83.

İhsan Abidin, 132.

İLKİN, S., 42.

İllet arama yolları 88.

İLKOĞLU, A. S., 17.

İMECE, B., 44.

İNAL, İ. M. K., 48.

İNAN, Ş., 26.

İnsanlık 71.

İSKİT, S., 50.

İstanbul'a göç 94.

İŞÇİL, N., 28, 30, 89, 123.

İşgücü ihracı 112.

İŞERİ, A., 45.

İZBİRAK, R., 53.

K

Kapalı uçlu sorular 91.

KAPTAN, S., 30.

KARAALİOĞLU, S. K. 49, 56.

KARABAŞ, S., 31.

KARADAYI, F., 29.

KARAKUZU, S. H., 53.

KARASAN, M., 26, 64, 67, 68,
81, 87.

KARASAR, N., 30.

KARATAY, F. E., 34, 35.

KARAYALÇIN, Y., 45.

Kategoriler 90.

Kâtip Çelebi 34.

KAZANCI, S., 52.

KELEŞ, R. Y., 27, 31, 123, 125, 131.
KESKİN, V., 50.
KILIÇBAY, A., 30.
KIRATLI, M., 41, 44.
KIRAY, M. B., 44, 110, 112.
Kırsal Türkiye 99, 106.
Kısaltmalar 128, 129.
Konunun kararlaştırılması 128.
KORAY, E., 40.
KORKUT, S., 64.
KORUM, U., 27, 29.
KÖKSAL, B. A., 31.
KÖSEMİHAL, N. Ş., 39, 74, 85, 86, 88.
KUBALI, H. N., 81.
KUMBARACIBAŞI, O., 30.
KOÇU, R. E., 51.
KURDAKUL, Ş., 49.
KURNOW, E., 28.
KURTKAN, A., 39.
KURTULUŞ, K., 31.
KÜRKÇÜ, E., 77.
KUT, A. T., 34.
KUTAL, M., 152.
L
LACOMBE, O., 67, 87.
LACROIX, J., 70, 87.
LANGLOIS, Ch. V., 25.
LAPIERRE, D., 121.
LE CHÂTELIER, H., 26.
LEFEBVRE, H., 88.
LE PLAY, F., 74-76, 86, 98, 99, 104.
LEVY-BRUHL, L. 74.
LEWIŞ, O., 120, 121, 123.
M
MACARLIOĞLU, A., 28.
Malzemenin işlenmesi 127.

MARX, K., 77, 78, 79, 80.
MAIER, R. L., 28.
Mehmet Ali Şevki 76, 77, 99, 100, 132.
Mehmet Süreyya 47.
MERCANLIGİL, M. D., 41.
MERİÇ, Ü., 70.
Metod ve metodoloji 14.
Metotsuz şüphe 67.
MIHÇIOĞLU, C., 40.
MILL, J. S., 63, 64, 85.
MILLER, A. S., 27.
MORRIS, M., 29.
Mobilize katılma 119.
Mukayese usulü 84.
N
NEBİOĞLU, O., 48.
NECATİGİL, B., 32, 49.
Nomenclature 76.
O
OK, N., 46.
[OKDAY], İ. H. T., 11.
OKTAY, A., 48.
ONARAN, O., 45.
[ONGUN], C. S., 49, 69, 80.
OR, O., 30.
ORANSAY, G., 47.
OSKAY, Ü., 30.
Oto-biyografya 47.
ORHAN, G., 44.
OZAN, F., 44.
OZANKAYA, Ö., 54, 88.
Ö
ÖCAL, O., 32, 60.
ÖKTEM, B., 112.
ÖNDER, M., 40.
ÖNGÖR, S., 53, 54.
ÖRNEK, S. V., 54.
Örnek olay 99, 103.
ÖTÜKEN, A., 41.

ÖZ-ALP, Ş., 44.
ÖZBAYDAR, S., 28.
ÖZBUDUN, E., 114, 117, 118,
124.
ÖZCAN, H., 54.
ÖZEĞE, M. S., 35.
ÖZEN, İ., 49.
ÖZERDİM, S. N., 32, 33, 37, 39,
42, 45, 60.
Özgürlük ortamı 17, 122.
ÖZGÜVEN, A., 158.
ÖZÖN, M. N., 55.

P

PAKALIN, M. Z., 48, 53.
PAMUKÇU, M., 26, 28, 126, 131
PAYASLIOĞLU, A. T., 26, 113.
PEKGÖZ, M., 29.
POINCARÉ, H., 94.
POLITZER, G., 88.
Prens Sabahattin 99.
PÜSKÜLLÜOĞLU, A., 56.

R

Répercussion 77.
ROBERY, Ph. 76, 100.
ROWNTREE, D., 30
RUBEL, M., 88.
RUMMEL, J. F., 28, 122, 123.

S

Saha çalışması 110.
SARAN, N., 112.
SAVCI, B., 10.
SCHMID, C. F., 28.
Seçim coğrafyası 114.
Seçim sosyolojisi 113.
SEFERCİOĞLU, U. 40.
SEIGNOBOS, Ch. 25.
SENCER, M., 115
SERİNKEN, H., 29.
SERPER, O., 46.
SEVİL, H. T., 23.

SEYDOL, M., 81.
Sınıf mücadelesi 79.
Sindeli köyü 101-102.
SMITH, R. M., 29.
Sondajlar 91.
Sonuçların tespiti 92.
Soru bataryaları 92.
SOYSAL, İ., 18.
SÖNMEZ, İ. A., 152.
Sınıf oyu eğilimi 118.
Siyasal katılma 117.
SPENCER 86.
SRIKANTAN, K. S., 29.
STEVENS, S. S., 28.
STONE, F. A., 43.
STURM, A. L., 40.
SUNAY, İ. 44.
Survey 110.

Ş

Şahsi araştırma metodu 126.
ŞENALP (BAKLA), L., 41, 42,
43, 44.
ŞENEL, A., 44.

T

TAGIURİ, R., 99.
TANER, H., 40.
TANİLLİ, S., 41.
TANJU, S., 115.
Taslak plan 127.
TAŞÇIOĞLU, R., 28, 122, 123.
TAŞÇIOĞLU, Rahmi, 148.
TEKALP, G., 10.
TEKELİ, İ., 119, 120, 124.
TEZCAN, M., 42.
TİMUÇİN, A., 69.
TİMUR, H., 45.
TİMUR, S., 29.
TINTNER, G., 29.
TİTAK 22.
TOGAN, Z. V., 26.

TOĞROL, B., 27.
TOĞROL, E., 28.
TOPÇUOĞLU, H., 81.
TOPUZ, H., 115.
TOSUN, Y., 58.
Trafik kazaları 107-108.
TUNA, O., 112.
TUNCER, F. G., 46.
TUĞAÇ, A., 19.
TUĞLACI, P., 53, 55
Tümevarım kuralları 62, 63.
TÜRDOK 19.
Türkiye Bilimsel ve Teknik
Araştırma Kurumu 19.
Türkiye'de köy 106-107.
TÜTENGİL, A., 157.
TÜTENGİL, C. O., 39, 114, 148.
U
UÇANSU, T. Ç., 44.
URAL K., 31.
UYSAL, A. E., 31.
UZEL, H., 99.
Ü
Üç çizelge 63.
Üç hal kanunu 70, 74.
Üç kitap türü 32.
ÜLKEN, H. Z., 53, 71, 87.
ÜNER, S., 54.
Üniversiteler Kanunu 15.

V

Vak'a metodu 99, 141.
VAR, T., 43.
Varsayım 3, 93-94, 126.

W

WUKOVITS, D. I., 30.
WOODBORY, R. M., 25.

Y

YAKALIOĞLU, A., 26.
İYALÇINI, H. C., 64, 81.
YALTKAYA, Ş., 34.
YASA, İ., 100, 101.
Yasak yayınlar 33.
YAVUZ, A. F., 49.
YAZGAN, T., 112.
YAZMAN, A. T., 50.
YEŞİLÇAY, Y., 31.
YILDIRIM, C., 28.
YOĞURTÇUGİL, K., 31.
YOUNG, P. V., 28.
YURT, İ., 23.
YÜCEL, F., 94.
YÜCETÜRK, A., 46.

Z

ZEISED, H., 30.
ZEYBEKOĞLU, Z., 25.
ZIMMERMAN, C. C., 27, 87.

YER ADLARI

A

A.B.D., 24, 108, 108, 145.
 Adapazarı 155.
 Ahmedîye 147
 Anadolu 134.
 Ankara 33, 35, 38, 42, 45, 49,
 57, 109, 119.
 Avrupa, 74, 80.

B

B. Almanya 25, 108, 109, 111.
 112.
 Belçika 25, 108.
 Bergama 102
 Beşiktaş 146.
 Boğazlıyan 112.
 Bulgaristan 24.

Ç

Çekoslovakya 24.

D

Danimarka 108.
 Diyarbakır 116, 149, 153.
 Doğu Anadolu 142.
 Dumbarton Oaks 145.

E

Eminönü 95.
 Ereğli 110, 111.
 Eskişehir 116.
 Evedik 100, 101.

F

Finlandiya 108.
 Fransa 24, 108.

H

Hal köyü 109.
 Hollanda 24, 108.

İ

İngiltere 24, 108, 153, 156.
 İspanya 120.
 İstanbul 33, 34, 52, 94, 95, 112,
 142, 143, 144, 153.
 İsveç 108.
 İsviçre 108.
 İtalya 108.

İzmir 33.

K

Kanada 143.
 Karadeniz 142.
 Kastamonu 144.
 Kızılay 38.

M

Macaristan 108.

N

New York 145.
 Norveç 108.

O

Orta Anadolu 142.

P

Portekiz 108.

S

Sakarya 153.
 Serencebey 146.
 Siirt 143.
 Sindel 101, 102.
 Sün köyü 109.

T

Tahtakale 142.
 Trakya 142.
 Türkiye 16, 17, 18, 19, 20, 21,
 23, 24, 28, 30, 32 33, 36, 37,
 38, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48,
 49, 51, 57, 58, 59, 74, 81, 98,
 99, 103, 105, 106, 107, 108,
 109, 110, 114, 117 118, 121,
 130, 131, 134, 135, 136, 139,
 140, 141.

U

Unkapanı 96.

W

Washington 143.

Y

Yalova 96.
 Yenikapı 95.
 Yugoslavya 108.

Z

Zeytinburnu 112, 113.

SÜRELİ YAYINLAR

A

Amme İdaresi Dergisi 24, 61, 158.

A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi 46.

A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1973 38, 61.

A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 46, 87, 100, 114.

B

Belleten 46.

Bibliyografya 39.

Bilgi, 149, 150.

C

Cumhuriyet 113, 154, 155, 157, 160.

D

Değirmen 148, 149.

F

Forum 151, 152

İ

İktisat ve Maliye 152, 157.

İnsangücü ve Eğitim 154, 155.

İş 150, 152.

İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Şehirçilik Enstitüsü Dergisi 157.

İstanbul Üniversitesi Bülteni 159.

İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası 46.

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası 46, 94, 112, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159.

K

Kitap Belleten 153.

M

Memleketimizde ve Dünyada Kitaplar 150.

Milliyet 160.

Milliyet Sanat Dergisi 159, 160.

Mimarlık 155.

P

Planlama 89, 153.

S

Savaşım 33.

Sosyoloji Dergisi 70, 73, 148, 149, 151, 152, 153, 156.

T

T.C. Resmi Gazete 16, 80.

Türk Dili 47, 158, 159.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972 34.

Türk Folklor Araştırmaları 160.

Türkiyat Mecmuası 151.

Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni 34, 39.

U

Ulusal Kültür 159.

V

Varlık 153.

Vatan 153.

Y

Yapı 157.

Yeniden Doğuş 149.

Yenilik 151.

Yeni Ufuklar 152, 159.

Yeni Yayınlar 38, 39, 153, 161.

Yücel 150.

İçindekiler

Öndeyiş : Şükriye Tütengil	5
Dördüncü Baskı İçin	7
Önsöz	9
Kısaltmalar	12
Giriş	14—31
Üniversite ve Araştırma	15
Anayasa ve Araştırma	16
Kalkınma Planları ve Araştırma	18
Araştırmacı İhtiyacı	22
Seçme Metodoloji Bibliyografyası	25

BİRİNCİ BÖLÜM

Temel Kaynaklar ve Başvurma Kitapları... .. 32—60

A. Yayınlar (Bibliyografyalar)

1) Genel bibliyografyalar

a. Türkiye Bibliyografyası	36
b. Türkiye Makaleler Bibliyografyası	37
c. T.C. Devlet Yayınları Bibliyografyası	37
ç. «Yeni Yayınlar» Dergisi	38

2) Özel bibliyografyalar

a) Şahıs bibliyografyaları	39
b) Konu bibliyografyaları	40
c) Makale (dergi) bibliyografyaları	44
ç) Bibliyografya bibliyografyaları	46

B. Hayatlar (Biyografyalar)

a) Tekil biyografyalar	47
b) Toplu biyografyalar	47

C. Kavramlar ve Terimler (Ansiklopediler - Sözlükler)

a) Tamamlanmış olan ansiklopedilerden ba- zıları	50
--	----

b) Yayını süregelen ya da yarım kalan bazı ansiklopediler	51
c) Sözlükler	52

Ç. Sayılar

a) Resmî-Özel-Uluslararası İstatistikler ...	56
Giriş ve I. Bölüm İçin Bibliyografya	58

İKİNCİ BÖLÜM

Yöntem Konusunda Genel Görüşler	61—88
---	--------------

Francis Bacon

a) Hareket noktaları	61
b) Önyargılardan kurtulma gereği	61
c) Tümevarım metodu	62
ç) Araştırma aşamaları ve tümevarım yolları	62

René Descartes

a) Temel görüşleri	65
b) Dört kuralı	65
c) Bazı açıklamalar	66
ç) Metodik şüphe	67
d) Sonuçlar	68

Auguste Comte

a) Üç temel görüş	70
b) Bilimlerin tasnifi ve sosyoloji metodolojisine verdikleri	71
c) Tarihsel metod	73

Frédéric Le Play

a) Topluma bakışı	74
b) Aile tasnifi	75
c) Monografi metodu	76

Karl Marx

a) Diyalektik metod	77
b) Tarihsel maddecilik	79
c) Maurice Duverger'nin görüşü	80

a) Sosyal vakıa (olgu) nedir?	81
b) Sosyal vakıaların araştırmasında uyulması gereken kurallar	82
II. Bölüm İçin Bibliyografya	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Başlıca Yöntemler ve Araştırma Örnekleri ...	89—124
---	---------------

1. Örneklemeye Yöntemi

a) Kotalar yolu (Keyfi örneklemeye)	90
b) Tesadüfler yolu (İhtimalî örneklemeye) ...	91
c) Örnekler	94
[* İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması, ** Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, *** 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı Örneklemeye Sonuçları.]	

2. Monografi Yöntemi

a) Monografi çeşitleri	99
b) Örnekler	99
[* Evedik Köyü — Bir Köy Monografisi, ** Sindel Köyü'nün Toplumsal ve Ekonomik Yapısı, *** Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar. (Göçebe Alihan Aşireti).]	

3. İstatistik Yöntemi

a) Yöntemin kullanılışı	104
b) Örnekler	104
[* Köyler İstatistiği: 1945 Anket Sonuçları; 1960 Anket Sonuçları, ** Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye'de Köy, *** 1972 Trafik Kazaları.]	

4. Öteki Yöntemler

a) Türkiye'den henüz araştırma örneği ve remediğimiz yöntemler	108
b) «Saha araştırması» ve örnekler... ..	110
[* Ereğli. Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, ** Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları, *** Zeytinburnu Gecekondü Bölgesi.]	

c) Seçim araştırmaları ve örnekler	113
I* Anayasa Hukuku ve Siyasî Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, ** Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, *** 1973 ve 1975 Seçimleri. Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme.]	
ç) Belgesel teknikle çalışma örnekleri	120
III. Bölüm İçin Bibliyografya	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Araştırmanın Yürütülmesi ve Yazılması	125—131
A. Araştırmanın Yürütülmesi	126
B. Araştırmanın Yazılması... ..	127
C. Sonuç	129
IV. Bölüm İçin Bibliyografya	131

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ekler ve Dizinler	131—169
---------------------------------	----------------

Ekler

1. Bir Anket Planı	132
2. «Vaka Metodu» ile yapılan monografilerden bir örnek: Bozkurt Ltd. Ortaklığı ...	141
3. Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü Derneği ve Bursları	145
4. C. O. Tütengil'in Yayımlanmış Kitap ve İncelemeleri (1942 - 1981)	148

Dizinler

Konu ve Yazar Adları	162
Yer Adları	168
Sürelî Yayınlar	169

Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod

1921 yılında Tarsus'un Sebül köyünde doğdu. Bir köy öğretmeninin oğludur. İlk ve ortaokulu Tarsus'ta okudu. Parasız yatılılık sınavını kazandığı İstanbul Haydarpasa Lisesi'ni 1940 yılında bitirdi. Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak 1944 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü ve 1958 yılında aynı üniversitenin İktisat Fakültesi'ni bitirdi.

1944 - 1953 yılları arasında Antalya ve Diyarbakır Liselerinde 'felsefe', Keçiçe ve Aksoy Köy Enstitülerinde de 'meslek dersi' öğretmen olarak bulundu. 1950 - 1951 öğretim yılını, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, mesleki incelemelerde bulunmak üzere gönderildiği Fransa'da geçirdi. Askerliğini topçu subayı olarak Erzincan'da yaptı.

1953 yılında İktisat Fakültesi'nde 'sosyoloji asistanı' olarak görev aldı. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde savunduğu «Montesquieu'nün Siyasal ve İktisadi Fikirleri» adlı doktora tezi ile Türk Dil Kurumu Bilim Ödülünü (1957) kazandı. 1960 yılında «İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları» adlı çalışmasıyla doçent oldu.

1962 - 1963 öğretim yılını, kendisine İngiliz yaşamışını tanıma ve 'British Museum' da çalışma olanağını veren İngiltere'de geçirdi. Rıza Nur'un elyazması kitaplarını da Ziya Gökalp'ın Londra'da yayınlanan 'ilk' yazısını bularak kamu-ayuna tanıttı. Arkadaşları ile birlikte 1942 yılında İstanbul'da 'Dergimen' ve 1953 yılında da Diyarbakır'da 'Çizgi' adlı fikir - sanat dergilerini çıkarmıştır.

İktisat Fakültesi'nde ve fakülteye bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nde öğretim üyesiyken 7 Aralık 1979 günü insanlık düşmanı katillerce katledildi.

Tütengil , halkla bütünleşebilen bir aydın, yürekli bir bilim adamı, benzersiz bir öğretmen, dünyayı güzelleştirme cabasında bir sanatçıydı...

AYKO

150 Lira